

عبداللہ قادیری.

نوتکھن کونلہر

اوپچی بولم.

بوته کوز نہ شریاتی - کہرہچی، 1961 نہچی یل

OTKEN KUNTER

A Literary Novel in the Uzbek Language.

ئوتكەن گونلەر

(ئوزبىكلەر تورمىشىدەن تەئرىخى رومان)

عەبدوللا قادىرى

بولم (III)

اوچونچى باسمى

ANJUMAN PRESS — KARACHI.

JOSE QARI (Roz Rok)

بوتە گوز نەشرىياتى

كەرەچى، 1961

OTKEN KUNLER

A Literary Novel in the UZBEK Language.

Written by:

ABDULLA QADIRI (JULQUNBAY)

(Qadiri Qadiri Qadiri Qadiri)

Qadiri Qadiri

4 (III)

Qadiri Qadiri

Printed at:

ANJUMAN PRESS — KARACHI.

Published by:

JOE QARI (Bote Koz)

C/o

Seyhan Bakkaliyesi

Pektas Arkasi

Yavuzler. mh Karsi Yake

Adana (Turkey)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موسلمانقول استبدادىگە خاتىمە.

موسلمانقول نىڭ ئەھالى اوستىگە بولغان جەبرو زولمى ھەددەن تاشقارى كىتدى. اونىڭ استبدادى اوز گە شەھەر لەر گە اونچە سىزلمەسە ھەم ئەمما مەركەز — قوقان آدەملارنى جودە تويدردى. اونىڭ اوز كەيفىچە آيدا ايمەس ھەفتەدە سالب تورغان سالقلارى فوقارانىڭ تىرىسىنى شلسە — ئەرزىمە گەن سەبەبلەر بىلەن قارا چاپان بىكلەرىنى آسدىرب، كىسدىرب تورىشى خەواسنى ھەم ئىسەنكىرەتدى. آتىغاينا خان بولب اولتورغۇچى خودايار ھەم آسدىرش، كىسدىرش ۋە يارلاقاش اوز اختيارىدە بولغان — موسلمان قول مەيداندەن آلنماغان فورسەتدە اوزىنىڭ قوغرچاق سىفەت يورە بىرىشىنى توشندى، كۆبدەن بىرى اونغە يورە گىدە كىك ساقلاب كىلب ئەمما نى تەرىقە دە نەجاتكە چىقىشىنىڭ بلمەدى. چونكى اول سويانادرغان قوقان بىكلەرىنى ،، مەنە ،، دىگەنلەرى موسلمانقول ۋە كىشىلەرى (قېچاقلار) تامانىدان آسىلب، كىسلگەنلەر، قالغانلار تاوش چىقارشغا مەجالسز ايدىلەر. ئەتراف شەھەر ۋە قشلاق بىكلەرى ھەم ئەكسەر قېچاقلاردان يەنى موسلمانقول نىڭ اوز آدەم لارىدان، اولەردەن بر اش كوتش يەنە مومكن ايمەس.

شەھەر خەلقى نىڭ ھەر بر تەبەقەسى دىيەرلىك موسلمانقول دەككىسىنى يىب كىلگەن مەگەر عولاما خەلقى اوندەن جودە رازى زىراكى موسلمانقول نىڭ برنچى استىناد گاهى اوزىنىڭ قېچاقلارى بولسا ئككنچسى عولاملار ايدى. اول، عولاما ئارقاق اوز زولمىنى مەشروع بر توسكە قويغان، اوزى اوچون زەرەرلىك عونسلەرنى يوقاتشدا شو عولاملاردان ،، اولولئەمر گە باغىلق ،، دىگەن فەتۋانى آلشنى اونتماغان ايدى. عولامانڭ بويانگىغ استبدادنى ،، باغىلق ،، رەنگى بىلەن بوياب بىرىشى موکافاتى اوچون قوقان ۋە ئەندىجان كەبى شەھەر

ئەمما تاشكەند دەگى - يوسىف بىك حاجى تودە سىدەن غەمەلى چارەلەرىنى ھەم كورسەتەتەن يازغان جاۋاب مەكتۇبى ئالغان ايدى.

مەكتۇبە ئەيتىلەر ايدى: « سىز خوقەند غولامايى كىراملەرىنىڭ موسلمان قولى خونخارلىغىدىن فەرياد گە كىلەن ۋە شەرىعتى موسىتەفانى آراغا واسىتە قىلەن يازغان مەخفى خەتلەرىنى آلدق. بىز تاشكەند غولاما ۋە ئەشرافىدىن داملاسالىح بىك آخوند، موللا يوسىف بىك حاجى، سەركەردەلەردىن قاسىم ۋە نىياز قوشبېگىلەر، كەرىمقۇل ۋە موخەممەد رەجەب قورباشى، ھەم قەمبەر شەربەت دارلار بىر آراغا اولتۇرىشپ واقىعەن موسلمانقولى نىڭ زۇلم ۋە تەغەددىسى خوقەند فوقاراسى ۋە غەينى زەماندە بولەك شەھەر ۋە قشلاق كىنت ئەھالىسى اوستىگە ھەم بىغايەت آشپ بارغانلىغىنى موزاكەرە ۋە موكالەمە قىلىشدىق. بىز فەقىرلەرى ھەم موسلمانقولى خەركەتنى بېھودەسىنى شەرىعتكە خىلاف يورت ۋە ايل اوچون موزر - خەلايق نىڭ آسايىش ۋە غومر گوزەرانلىغى ۋە جەھىگە خەلەلدار دىب بىلدەك. بول مەغنىگە اول تاجدار ئەمىرەلموئىمىن موۋافەقەت كورسەتسەلەر اول بى پەرھىز غاسىبى تەختو سەلتەنەتنىڭ ھايدالماغى بېھراقدىر. ۋە يەنە بىز تاشكەند مەردوملەرى بول توغرىدا خەقىقەت تامانىدا سابت قەدەم بولماققا تەل بېرىشورمىز. بەشەرتى سىز كىراملەر اول بى پەرھىز زالىمنىڭ مەكباشىلىق ۋە زىفەسىدىن تەرد ايتىشكە ئەز دىلو جان بىل باغلاغان بولسا لارگىز بىز فەقىرلەر نىڭ غەقلى قاسىرىمىزغا بىر ئەندىشە كىلەدر. ئەندىغىكى تاشكەند، خوقەند حوكۇمەتىدىن يوز اوگرگەن بولب خود نەفسىگە موسىتەقل لك اعلان قىلىن. بو تەقدىر دە ايتاغەتدىن باش تولغاغان تاشكەند اوستىگە ئەلبەتتە موسلمانقولى زالىم قوشن تارتار. اوشبو قوشن آراسىغا سىز كىراملەر اوز آدەملارگىزنى كوبراق كىر گوزشكە كوشش قىلەن ۋە يەنە جەنابى تاجدار ھەم بىر گە كىلىنلەر. قوشن تاشكەند گە يىتكەن بەغدىدە بىز لەر تاشقارىدىن ۋە سىز لەر ئىچكەرىدىن بولب موسلمانقولىنى آرادىن كوتەرگەيمىز. بول مەسلەحتە فەقىر لەر نىڭ غەقلى قاسىرلارىمىزغا كۆب تەفەككۇر لەر بەغدىدە كىلەن يەنە رەئىسى سەۋاب اوزلەرىدە بولغاي. ئەمما بول تەقدىر دە قان توكلماستىن موددەغا حوسۇلگە كىلورمۇ؟ دىب اويلايمىز.

باز مەخفى قالماغايىكم تاشكەند بېگى بولغان زات بارەسىدە ئەندىشە
لازم ايرماس زىرا اول آدەم فوقارا نىڭ آسايىشى يولدا جانبازلىق قىلغۇچى كىشى
در. بىز لەر لىمەسلەھەتەن نىمە دىسەك اول بوين تولغاماس. انشاءالله بول ئەندىشە
مىز كىرامىلەرگە مەعقول توشكەن تەقدىر دە جەنابى تاجدار نىڭ ھەم رەئى
لەرىنى آلمانى ۋە امكانى بولسا اول جەنابنىڭ اسم شەرىفلەرىدىن بىز لەرگە پىسەند
نامە يازماق مەرجودر. تاكى بىز لەر اشانچ برلان موددەعاغا شوروع قىلايلىق.

بو خەت خودايار نىڭ قولىغا تىككەندەن كىين خەتدە كورسەتلىگەن
تەدبىرنى جودە مەعقول تاپدى ۋە تىزلىكە اوز اسمىدەن تەشەككور ۋە پىسەند
نامە يوللادى. اجابەتنى آلماندىن سولك يوقارىدا مەزكور تاشكەند ئەشرافلەرى
بر مەجلىس قورب اولتورشكە نار موخەممەد قوشىبىگى (تاشكەند حاكىمى) نى
ھەم چاقىردىلەر. مەجلىسدە خاندان ۋە عولامادان آلغان موراجەئەنامەنى اوقى
نار موخەممەد قوشىبىگىگە ايشتەردىلەر. مەجلىسكە يىغلانلاردان يوسف بىك
حاجى ۋە داملا صالح بىك آخوندلار قوشىبىگى نىڭ پىر، دىب اناپەت قىلغان
آدەملەرى بولغانلارنى ارچون ايلەنك آسايىشى ۋە مەملەكەتنىڭ آبادلىغى نامىگە
بو تەكلىفنى يەئنى قوقانغا قارشى عىيان ايتكەن بولب تورشنى اول اوز بوينىغا
آلدى. بوندەن آڭلاشىلادىركى نار موخەممەد قوشىبىگى ھەم اوزىنىڭ ۋەلى
نعمەتنى بولغان موسلمانقول نىڭ توتكەن سىياسەتىنى يورت مەنقەئەتىگە خىلاف
دىب بىلىدۇر.

اوزاقلامى نار موخەممەد قوشىبىگى قوقاندان باش تابلاپ اوز آلدىغا
موستەقل حوكۇمەت اعلان قىلغان بولدى ۋە يوسف بىك حاجىلەر نىڭ اويلاغان
تەدبىرلەرى عەينى كوتكەن نەتىجەلەرنى بىرە باشلادى. ايتاكتەن باش تارتقان
تاشكەندگە قارشى موسلمانقول نىڭ تىپە ساچى تىك تورب ئەدەب بىرش نىيەتدە
سەفەر جابدوغىنى تۈزدى. تاشكەندگە قارشى آينقسا غەزەبلەنگەن بولب
كورىنگۇچى خودايار ھەم بو سەفەر نىڭ تەدارىكىنى بەرەبەر كورشىدى. ۋە
موسلمانقول بىلەن بىرلىكتە تاشكەند اوستىگە چىقىدىلار. يول اوستىدە ھەم تاشكەند
بىلەن ياشىرنچە سوز آلىش خەتنى خەرەكەت چىزىش تورشىدىلار.

قش چىقار آلدى، موسلمانقول واقىعە سىدەن يىگرمە كۈنلەر چاماسى
 كىين ايدى. موخەممەد رەجەب قورباشىنىڭ اويىدەن ئىككى، اوچ قايتالاب
 كىشى كىلە بىر گەندەن كىين يوسف بىك حاجى عىلاجىز قالب بارشغا
 مەجبۇر بولدى.

يىغندە موخەممەد نىياز قوشىيىگى، قاسم مېگباشى، قەمبەر شەربەتدار،
 كەرىقول پانسەد لەردەن تارتىپ تاشكەند نىڭ ئىتوكلك ئەشراف وە ئەعيانىدەن
 اون بېشلەب آدم بار ايدى. مەمانلەر اوچون مېو - چىو، قوي - سويىق
 تارتلىدى. زىيافەت توكون ايدى. يىمەك ئەسناسىدە نىياز قوشىيىگى سوزلاب
 يىغن نىڭ مەقسەدى بىلەن ئەھلى مەجلىسنى تاشدىرا باردى:

— آغلار، اينىلەر! بىلندىكى آغايىنلار بىرتەن بىر جان بولسالار قېچاق
 كەسافەتدەن قوتىلىش اونچە قىين توشماس ايكەن. موندەن بىر آي ئلگەرى
 بىز قانداي حالدە ايدىك؟ — موسلمانقولنىڭ آمانىز قىلىچى آغايىنى نىڭ بوغزىدا
 ايدى. خودا حاجى ئەكەمىز نىڭ عومرىنى اوزون قىلىپ، بالا - چاقاسىنىڭ
 ئېگىلىگىنى كۆرسەتسەنكى ئەوۋەلا اونىڭ غەقلىك تەدبىرى اوندەن كىين آغايىنى
 نىڭ بىر ياقادان باش چىقارېشى سايەسىدە موسلمانقول بەلاسىدەن يىگىل گىنە
 قوتلىق. ئەمما بو قوتىلىشنى چن قوتىلىش دىي بولمايدىر. نىگە، دىسەلەرگىز آق
 ئىت بولماسا قارا ئىت تاواق، قاشققا تىگمەكەدە.. ھەلى بىز سەحرانى قېچاق
 ايلەدەن اوزل كىسل قوتلغانىمىز يوق. ئاناۋى موسلمانقول بولماسا باشقا غەلىمقول
 نىڭ باش كوتەرىشى آتق! — دىدى قوشىيىگى وە دەستور خاندان چوقىنب
 دەوام ايتدى، — نارموخەممەد نىڭ رەئىسنى دىي ھەممە اختيار اوز قولىمىزدا
 بولغانى حالدە اوتەبباينى مېگباشى بىلگۈلەپ يوباردى.. بو ھەم اوزىمىز نىڭ ايل
 كەتتە خەتالەرىمىز دەن! مېن اوشە كۈندەن بىرى اوز - اوزمىدەن بوغىلىپ
 يورىمەن: موسلمانقولنىڭ ئىتى بولماسا اوزىمىز دەن مېگباشى بولارلق آدم
 قورب قالوودىمى؟ دىمەن. يوق آغلار، تىمىر نىڭ قىزىغىدا سوقىپ قالش
 كىرەك! قاچانغاچا بىز شو سەحرانى ئىتلەر بىلەن سەنو - مەنگە بارىش بىرورامىز؟
 ياخشىسى شولكى بو باش آغرىغىلارنى بىر وەرەكەي آرادان كوتەرب
 تىنچىشەيلىك. بىز شو يىردە، گى آغايىنلار بىلەن كىگەش بىر گەپكە توختاپ

قويدق. ئەمما بومەسلەھەتنىڭ حاجى ئەكەمىزگە ھەم مەعقول توشماغىدا شۈبھە قىلمايمىز بۇ ئويىمىزگە خان ھەم بىر نەرسە دېمەسە كىرەك. قوقان، مەرغىلان، ئەندىجان، ئوش ۋە باشقا يەرلەرنىڭ ئاغانىلارى ھەم بۈگۈندەن باش تولىغاماس لار! نىگە، دېسەڭىز قېچاق دېگەن افلاس بارچانى ھەم جانىدان تويدىردى! - دېدى ۋە ئاس قاۋاغىنى قاقا-قاقا بىر ئاتىمىنى تېلىنىڭ تەگىگە تاشلايدى.

يوسف بىك حاجى ھەلىكىگە پىس سوزلانغاندا قولىداغى پىيالىسىنى چايقاپ ئاغىر بىر ھالەت كىچىرگەن ۋە چوقىرى بىر سوكونىگە كىتكەن ئىدى. باشقىلار بولسا نىياز قوشىيىگىنىڭ سوزىدەن كىيىن بىر كۈزدەن دېيەرلىك حاجىنىڭ يۈزىگە تىكىلگەن ئىدىلەر. حاجى مىنىمىنىڭ ئولتۇرىقىدا بىر گەچ قەمبەر شەربەتدار ئۆزىنىڭ خېچە تاۋىشى بىلەن قوشىيىگىنىڭ گەپىنى كۈچلەپ توشىدى:

— سوزىڭىز جۈدە توغرى قوشىيىگى! — دېدى، — سىز ئەيتىكەندىكى بىزگە ئىككى يول بار: قېچاقنى قىرىپ، يوبارش ۋە ياكى بۈتۈنلەي قېچاق قولىدا قالدۇرۇش!

يوسف بىك حاجى كۈتۈرۈپ قەمبەر شەربەتدارگە قارادى ۋە مەجلىسنى يىراقتىن كۆزەتۈپ چىقىپ يەنە جەم قالدۇ.

كەرىمقۇل پانسەد حاجىنى تۈرتىمەك مەقسەتلىك دېدى:

— كىچىكلىك ئاش تارقاشماس، دېگەنلەر. حاجى ئەكەمىز ئويلاش جاپا بىر سىلەرچى، ئەخىر! — دېيىپ قويدى.

— بىلىمەنمەن.. — دېدى نىھايەت حاجى، — سىلەر ئىككى مۇددەتلىكلىرىگە

توشىمادىمى، ياكى توشىمىسىمىز ھەم ئۆزىمگە ياتىشىپ كېلىمەدىمى.. ھەيرانمەن!

نىياز قوشىيىگى باشىنى قاشتۇرۇپ ئالدى:

— نىمەسىگە ھەيرانسىز، حاجى؟ نىياز قوشىيىگىنىڭ ئۆزىگە نىيازىمىز نىمە؟

— مەقسەدلىرىڭىز قەمبەر بىك ئىكەندىكى قېچاقنى كىشىمى؟

قوشىيىگى ئىككىلەنمەي جاۋاب بېرىدى:

— كىشىمى!

— سىلەرنى. — دېيىپ ئىستېزالەنپ كۆلدى حاجى، — بۈگۈنكى نىمە ۋەكىل

مەجبۇر قىلادۇر؟

قوشىنىكى يارانلارغا قاراپ آلدى: — سەبەبى: بىز لەر دەن ھەم كۈرە سىزگە مەلۇم — سەوالگىز قىزق — دىدى، — بولسا كىرەككۈ!

— دورست ئەيتەسىز - دېدى حاجى باشىداغى سەللەسىنى ئالب، - مۇسلىمان قولنى ھايداماققا مەجبۇر بولغان ئايدىك - ھايدادق. بازچا يامانلىق اوشە نىڭ باشى بىلەن بىرگە كىتكەندىك قېچاق آغايىنىلار ايلە تاتوكلەشدىك، قېچاقنىڭ ئىسكى عەداوتلەرى بىتدى.. بەس بىزگە تاغنى نىمە كىرەك؟

— موسلمانقۇك ايندى تىنچ ياتار، دىنب اويلايسزمى؟

— ئەلبەتتە اويلا مايمەن، لېكىن مۇسلمانقول تىنچىمايدىر دىب ھولو — قورق قىچاققا تىغ تارتىش ھېچ بىر غەقلىغا سىغادىغان گەپ ئايمەس. اوزگىز قوشىيىكى ئەيتىگىچى — بىز بۇ كۈنگە چە يامانلىقنى كىمدەن كوردىك؟ قىچاق ئاتلىغ خەلق دەنمى، ياكى اۈنڭ ساناغلىق بولغان بىر نىچە كىشىلەر يىدەنمى؟

— نەفسلەۋمەرنى ئەيتكەندە بىز قېچاق دېگەننىڭ ھەر بىرىسىدەن ھەم دەككى يىب كېلەمىز!

— سوزگزر ده یا گلشلق بار قوشبیگی! نه گهر سز نه فسلئه مر گه قاراسا گز
ئککی خه لقنی بربرسیگه ساوق کورسه تب، عه داوت توخومینی ساچب
کیلگوچی بر نیچه گینه آدهم بار. مینگه قالسا مهمله که تنی تنچیتش اوچون
شوله ر توغریسیدا اویلاش کیره ک نه اینکی تورته موتته هه منی دیب بوتون
بر خه لققا هوجوم قیلش!

— سز ئەيتكەندىك يامان تورتتە گىنە ايمەس، حاجى! سەھرادان كىلگەن
ھەر بىر قېچاق بىزنىڭ يىلكەمىزگە مەنمەكچى، بىزنىڭ تاۋاغىمىزغا توشۇغىنى
تېمماقچى: بونگە قالغاندا اشنى براز يىگىل اويلاپ تورىسىز، حاجى ئەكە!

قاسم مگباشی:

— حاجی ئەكەمنىڭ ھەممە گەپلەرى فەقەت رەھمەتلىككەن ئەيتىلە در! —
 دیدى، — ئەمما ئويلاش كىرەككى، قېچاق بوكونگەچە آزغىنا آغايىنى نىڭ

قانىنى توكدىمى؟ ئاناۋى كۈن مەرەجەب بىك بىلەن حىسابلاش كورسەك
قۇقاننىڭ اوزىدەن ئىككى يىلنىڭ ايچىدە يىتمىش سەككىز بىك اولدىرىلبدىر
ھەلى بو حىسابكە فۇقارادەن اولدىرلگەن بىچارەلەر كرمەيدىر!
— مېن بو حەقىقەتلەر دەن تانب تورغانم يوق، مېڭباشى! ئەمما بىز سىنگە
سىن، دىب جاۋاب بىرمەسەك، بىزنىكى عەقل ۋە انىساف دائىرەسىدەن
چىقامسا دىمەن..

آرادان برەو حاجى نىڭ سوزىنى بولدى:
— عەقل، انىساف بىلەن اش قىلا-قىلا ايندى جودە تويدىك!
حاجى سوكون قىلدى، اوزىنىڭ شۇنچە لك گەپلەرىنى ھاۋاغا كىتب تورغانىنى
مەجلىسنىڭ نىياز قوشىيىگى رۇحىدە بارغانلىغىنى ياخشى سىزدى. موندەن باشقا
نىياز قوشىيىگى نىڭ بوندەى بر فىكر گە كىلىشى اوچون اونى نىمە مەجبۇر
قىلغان بونى ھەم آچق آڭلادى. نىياز قوشىيىگى نىڭ بارچا كىنەسى اوتەبباى
نىڭ مېڭباشى بىلگۈلەنگەن كۈنىدەن باشلانغانىنى، ”مېن تورغان يىردە قىچاق
مېڭباشى بولسىمى!“ دىگەن كىك آراسىدا بو فىكر فەقەت اونىڭ تامانىدان
مەيدانگە چىقارلغانلىغى يوسف بىك حاجى نىڭ مۇلاھەزەسىدەن اوتىدى. مەجلىس
نىڭ باشقا ئەزالارىغا بولسا اش يۇغىدان يۇمش چىقارشىغا تەلەبكار بىكارچى
لەر، دىب قارادى.

ئەلبەتتە، ايل فايدەسىدەن كۈرە ئوز مەنفعەتەنى آلدنغا سورگۈچى
بو چوتەلچى بىكلەرگە قارشى حاجى نىڭ ساقۇ قانلق ساقلاى آلىشى ۋە
عەسەبىلەشمە سىلىگى مۇمكىن ايمەس ايدى:

— بىكلەر!— دىدى،— مەنم ھەممە مۇلاھەزەم يورت، ايل مەنفعەتەنى
نۇقتاسىدان تورب ئەيتىلەدر! مېن ھىچ بر ۋەقت انكار قىلاآلمايمەن، كم
يالىز اوز غەرەزى يولىدا اش قىلغۇچى پەلىد كىشىلەر قىچاقلار آراسىدا
بار بولغانىدىك بىزدە ھەم يوق ايمەس... بەلكى ئاناۋىلاردا اونلاى بولسا بىزدە
يۇزلەب بار! اوزى بىزنىڭ كوزىمىزگە ئىتىدىك ساقۇ كۈرنگەن قىچاق بەچچە
نار مۇھەممەد نىڭ ايل اوچون قىلب تورغان توغرى خىزمەتىنى مېن اوز عومرم
دەگى تاشكەند بىكلەرى آراسىدا بىرىنچى مەرتەبە كۈرەمەن، بونى سىز ياخشى

لار ھەم انكار قىلا آلماسىز! بەس غەيب قىچاقدا ايمەس، بەلكى اونىڭ مەنقە غەتى شەخسىيەسى يولىدا اش كور گۈچى باشلىقلاردا ۋە قىچاقلار اويلاغان دىك گوناھ قارا چاپانلىلاردا بولماي بەلكى اونىڭ اوچ-تورتى مەغنىسىز بىكلەرىدە!.. بورادەرلەر! اوروس اوز ايچىمزدەن چىقادرغان فتنە فەسادنى كوتب داربازە مەز تەگىدە (*) قور توكب ياتىدۇر. شوندى مەحشەر كەبى بر كوندە بىز چن ياوغا بىرە در گەن كوچىمىزنى اوز قولىمىز بىلەن اولدىرسەك، سىن فەلان، دىب قىرىلشساق حالىمىز نىمە بولادۇر، بو توغرىدا ھەم فىكر قىلغۇچىمىز بارمى؟ كونىمىز نىڭ كافىر قولىغا قالىشى توغرىسىدا ھەم اويلايمىز، ياكى، بونىگە قارشى حازىركى كورب قويغانىمىز؟!

حاجى اوزىنى توتالماي كوز ياشىسىنى آق ساقالىغا قويىپ داوام ايتدى: — مەنە بورادەرلەر! سىز اوز قىچاغىڭىز اوچون قەبر قازىغان فورسەتدە سىز گە ئىككىنچىلەر تابوت چاپادۇر، بىز قىچاققا قىلچ كوتەر گەندە اوروس بىز گە توپ اوقلايدۇر، سىز دونىادا اوزىڭىز نىڭ يەگانە دوشمەنگىز قىلپ قىچاقنى كورسەڭىز، مىن باشقا ياونى ھەر زامان اوز ياقىنىمغا يىتكەن كورەمەن! دىدى ۋە روىمالى بىلەن كوز ياشىسىنى ئەرتىپ اورنىدەن توردى، ئەگەردە دونىادەن اوتا يازغان بر كىكسەڭىز نىڭ مەسلەھەتلىگە قولاق بىرسەلەرڭىز بو فىكرىڭىز دەن قايتىڭ بورادەرلەر! ئىلا يوسىف بىكىنى اولدى. گە چىقارب بوشوم ايشىڭىزدەن مىنى تاشقارىدا حىسابلاڭىز!- دىدى ۋە مەجلىس نىڭ اولتورۇڭ، ئوختاڭ! سوزىگە قولاق سالماي اولتورۇشنى تاشلاپ چىقتى.

حاجى داربازە دەن چىقماغان ھەم ايدى نىياز قوشىيىگى خاخالاب كولب يوباردى:

— ۋاي ۋەھىمەڭ قورغۇر، حاجى! بو گون كوكنارى ئىچكەن ئىكەن، شىكىلك!- دىدى.

باشلىقدان كولكىگە روخسەت بىرلەڭچ باشقالار ھەم كولىش، آرادا آلا- غاور باشلاندى.

(*) ئاق مەسجد ياكى ئالما ئاتا يانىدا دىمە كچى.

— يوق! - ديدى قەمبەر شەربەتدار، - حاجى ئەكە نىڭ ياشى قايتىپ كۈتۈلگەن
جۈدە ھەم بوشاشىپ كېتىدۇ!

— واي خوۋەرى، حاجى! - ديدى نىياز قوشىيىگى، - ئالدىداغى
ئاۋنى كۆرمەي اوزاقتاغى ياۋنى كۆرەدۇ!
— خوددە - خوددە!

موھەممەد رەجەب قورباشى باشىنى چايقاپ نىياز قوشىيىگە قارادى:
— مېن سىزگە ئەيتىپ ايدىمە، قوشىيىگى! - ديدى، - حاجىنى ھەر نەرسەگە
كۆندۈرسەڭىز ھەم بۈگۈنكى كۈندىرەلمەسىز، دېيىپ.

— مېن اۋنى كېلە بېرىمەي آۋارە قىلغانىدىم ھەم پايقاغان ايدىم.
— كېچە بىر آزار خامسىگەن ايدى! - ديدى كەرىمقۇل پانسەد.
— اش بوزلدى - دە! - دېيىپ قويدى موھەممەد رەجەب قورباشى.
— نېگە بوزىلادۇر؟ - دېيىپ سورادى قوشىيىگى.

— سىرىمىز آچلدى؛ ئەلبەتتە حاجى تىنچ ياتمايدۇر!
— سىرىمىز ھەلى آچلغان ايمەس! - ديدى اشانچ بىلەن قوشىيىگى، - ئەگەر
بىز شو اولتۇرگەن آغايىنلار باياغى گەپدە سابت قالساق سىرىمىزنى يەنە
ياشىرىپ كېتىش مۇمكىن!

— مەسەلەن؟ - دېيىپ سورادى قەمبەر شەربەتدار.
— اوشە سوزىمىز - سوز، اتتىفاقىمىز - اتتىفاقىمى؟

مەجلىس تەسدىق اشارەسىنى بېرىپ:

— { ئەلبەتتە - ئەلبەتتە! - دېيىشدى.

— سوز بىتتە بولادىغان بولسا - ديدى قوشىيىگى، - حاجىنىڭ اشى جۈدە
آسان؛ بىز ھازىر سوزنى بىر جايگە يىتكۈزەمىز - دە بىرىمىز حاجىنىڭ آلدىغا
بارىپ، مەسلەھەتلىرىنى موۋاپىق كۆردىك، بىز ياڭلىشقان ايكەنمىز - دېيىمىز، ئەلبەتتە
حاجى اشانادۇر - دە ھېچكىمگە سوزلاماي قويادۇر، بىز بولساق يىڭ اېچىدە
ھازىرلىك كۆرە بېرىمىز، ئەنە خەلاس!

— { مەعقۇل گەپ، توغرى مەسلەھەت!

— مەعقوللۇققە مەعقول! — دېدى قوشىيىكى، — ئەمما گەپ بويىرىدەكى،
بىز ئاق شو اشكە بىل باغلايمىز؟

— { باغلايمىز، باغلايمىز! —
— بەرەكەللە! — دېدى قوشىيىكى، — مەعلوم بولادىكى، ھەممە مەز ھەم
يەكەللىككە، ايندى باشقا گەپكە اوتساق ھەم بولادىر!
— خاننى كوندىرىپ بولار مىكەن؟ — دىيىپ سورايدى قاسىم مىگىباشى.
قوشىيىكى كۆلدى:

— خان كۆنگەن ھىساب، — دېدى.
بۇ گەپ مەجلىسكە اونچە آڭلاشمادى شىكىلىك ھەجەبلەن بىر بىرلەرىگە
قاراشدىلار.

— { اىزاح قوشىيىكى، اىزاح!
قوشىيىكى اىزاح بىردى:

— مىن خاننى تاشكەندەن جوناتش آلدىدا اونڭ خالى ۋەقتىنى تاپىپ
بۇ فىكىرمىنى بىر دەرەجە ھەرز قىلىپ اوتكەن ايدىم — دېدى، — بۇ فىكىرم خانگە
جودە مەعقول توشكەن بولسا كىرەك سوزمنى اعتىبار بىلەن تىكلەپ توردى ۋە
جاۋابىدە: ”ياخشى، اويلاش تەدبىرلەرى بىلەن مىنگە فىكىرگىزنى يازڭ! مىن
ھەم اويلاپ كۆرەرمەن“ دېدى، مىنگە قالسا بۇ توغرىدا بىزدەن خەبەر كۆتۈر
خانڭ اويىقوسى ھەم كىلمەي ياتقاندىر: بىز گە ھەقەت اشڭ اوناقاينى تاپىپ
خاندان تەسلىق ايتدىرش كىنە قالغان!

— خان تاپىپ ايكەن بولمىسا! — دېدى كۆلمىسەرەب قەمبەر شەرىبەتدار.

— { تەييار ايكەن، تەييار ايكەن!!

شۇندەن كىيىن اشڭ اوناقاينى توغرىسىدا موزاكەرە ۋە موباحەسە
باشلاندى. ھەر كىم بىر تۈرلۈك فىكىر بەيان قىلىپ اوزاق باش آغرىتىلار ۋە
نەتىجە دە خانگە قويداغى نامە يازلدى:

”تاجدارى مۇسلمانان خاقان ابى خاقان شەھەنشاهى نەوجوۋان تاجى
سەرى خوشبەختان حوزورى ھومايون عاليارىغا ھەرزى عوبودىيەت
ئەداسىدىن سوڭرە بىز ھەقىرلىق ھەقىر سەداقەت پىشەئى بى نەزىر قوللارىدىن

ۋەزىيەت بەندەك شۇنداقمۇ نەۋكەرلەرنى دايملىق ۋاقىت ئولجاغا قىلىپ
 خەلپىنى بىر پەرىزىدىن بىر ئاسىيى يىتارمۇ دېيىپ ھەراسىدە درىز. ۋە يەنە
 ئولجا ھەرامزادە سەھرايى لەرنىڭ روىى زەمىندىن تەراشلامى تورب ئول
 جەنابى ئالىنىڭ تەئىن ئەمىيەتلەرى ھەم بىز قوللارغا كۆپ خەۋف خەتەر
 ئاستىدا بولغاندىكى تەھدىت قىلىندى. شۇ مۇلاھىزە ۋە ئەندىشەلەر بەندە
 بىز تاشكەند قوللارنى بىر نىچەلەرىمىز بىر يىرگە جەم بولۇپ دورۇ دەۋاز
 تەفەككۇر ۋە تەھەببۇرلەر سۆڭىگىدە ئەزەبىي ئول شەھەنشاھىنىڭ كۆپ زامان
 لار باشىمىزغا سايەبان بولماقلىرى ئۈمىدە بەر تەقدىر ئول تاجدارنىڭ خاتىر
 ۋە دەريا مۇقەررىرلىرىغا پىسەند توشىپ ئىجابەت ئاز قىلسالار بىر مەنىنى خۇب
 ۋە سەۋادەت مەقسىدىغا مەھبۇب دېيىلىدۇ. ئەندىشە ئول خەلپىنى غەسەب
 لەرنى ئون يىش سىنى سالىدىن ئالغ ۋە يىتمىش ياشىدىن قۇيى ھەر بىر كەك
 زاتىنى بىلا تەرىخىمۇ قەتلى ئام قوللارغا سەزاۋاردى ۋە ئىللا ئول مۇرتەددىن
 بەدەتەر جابىر ۋە بى خىرەد لەردىن جەنابى تاجدارغا ھەر رۆز بەلكى ھەر سائەت
 خەۋف باردى. ئەمما بول تەقدىرىنى ئوشۇل مۇئەييەن قەتلى ئام سائەتى
 يىتمەيچە ھەر بىر خىرەد ۋە باغى بولماغى يەقەن مەجھۇل ئادەملەردىن
 پۇشۇدە تۇتۇلماغى مەرجۇد. ۋە لېكىن ئول تاجدار بىر سائەتى سەئىد مۇزەففىرىنى
 مۇئەييەن ئەيىلەپ قەلەمىرەۋ لەرىدە گى بارچا شەھەر ۋە كۆيىلەر قىلاق ۋە
 كىيىنلەرنىڭ سەۋادەتى زەھەر ۋە قەلبى تەھرىرلىرىغا مەخفى نامەلەر كۆندۈرۈپ
 سەك بەچچەلەر ئۆتۈپ قەتلى ئامىغا ئەمىرى ئالىلارنى دەرىغ تۇتۇلمايىلار.

ئەمما خۇقەند فەردەۋس مانەندە ئۆزىدە ئول شەۋادەت پىشەلەر بىچەد
 ۋە بىر ھىساب نۇفۇسكە ماللىك بولغانلارنى ۋە جىھىدىن بىز تاشكەند نەۋكەرلەرنىڭ
 ئىمانەتى بىر شەككە شۇبھە ۋاجىد. سىز شەھەنشاھى ئوشۇل سائەتى مۇزەففىرىنى
 تەئىن ئەيىلەپ بىز قوللارغا خەبەر يوبارسالار بۇندە ئۆزى بولغان ئادەمىمىزنى
 قالدۇرۇپ ۋە يەنە ھەر قايسىمىزغا تىگىشلىك بىر يۈز ئىككى يۈز ۋە يىش يۈز
 بىگىتىمىزنى ئالغ خەلپى كۆزىدە گۇيا جەنابى تاجدارنىڭ مۇسلىمانقۇلى
 فەلاكىتىدىن ئازادلىققا چىقىپ مۇستەقىل سەھىبى تاج بولغانلارنى مۇبارەكباد قىلماق
 ئۈچۈن يۈرگەن بولۇپ ئىمانەتلەرىگە يىتەرمىز ۋە دەربازەدىن كىرىشىمىز ئان

فەجئەتەن اول گەلەئى سەكلەر گە ھوجوم باشلاپ قەتلى عامگە قىلچ تارتارمز.
 ۋە يەنە مەخفى قالماغايكم تاشكەند نڭ ئەلحال بىك لك مەنسەبىدە اولتورغۇچى
 قېچاق نار موھەممەد بارەسىدە قانداغ فەرمان بىرغايلار بول مەعنەدە ھەم
 اشارەتتىن دەريغ توتماسالار قوللارنى ئەندىشەدىن آزاد قلغان بولغايلار. اوشبو
 بالادا مەزكۇر مەخزى سەمەرەبى سەداقەت عەقلى قاسرلاريمز حوسولى نەتىجە
 سىنى بىز قوللارىغا اوشبو نامە نڭ قاسىدى قوليدان سەواب ۋە خەتارەد ۋە
 ايجابەت پىسەند ۋە ناپىسەند جاوايىنى ارسال قلسالار ۋە يەنە اوز فەكرى
 باسەوابلەرىنى ايزافە قىلب قوسور ۋە خەتالەرىمىزنى تەنبىيە ايتسەلەر بىز نەوگەرى
 بىجەۋھەر ۋە باسەداقەتتى بىفەر اسەتلەرنى دونيا دونيا شادو حوررەم قىلب اول
 سايەبانى مەرحەمەت ۋە مەريبانى باشەفقەتنڭ خىزمەتلەرىگە كەمەرى خىزمەتنى
 بىرك باغلانغان بولور ايدىلەر ھىللەالمستعين.

سەداقەتگىز مەجلىسىگە جەمە بولغۇچى نەوگەرلەرگىز. (امزالەر)
 بونامە ايرتەسى كون خانگە يوباريلادرغان بولب بونگە مەخسۇس كىشى
 بلگولەندى. مەجلىس نڭ قورقنچى يوسف بىك حاجيدان بولغانى اوچون اونگە
 ساحىتە قەرارنى ايشتىرمەك توغرىسىغا موھەممەد نىياز قوشىيىگى نڭ اوزى
 بيواسىدە مەجلىسدەن چىقىپ كىتدى. شونڭ ايلە بو مەجلىس تارقالدى.

— ۲ —

قارانغى كۈنلەر

آتابىك مەرغىلانغان قايتىپ كىلگەندەن كىين اون بىش كۈنلەر اوتكەزب
 اوستا عەلىمدەن بىر خەت آلغان ايدى. اوستا عەلىم خەتىدە قوتىدارغا
 اوچراشقانىنى ھەممە مەيدە - چۈيدە لەرىگەچە يازب كىلب ئەيتەر ايدى:
 ”سىز خىيانەتنى پايقاغونچا قاين آتاڭىزغا قانداغ كىنە ساقلاپ كىلگەن بولساڭىز
 اول ھەم سىزگە اوشانداغ كىنە لك ايكەن. مېنى ۋە عائىلەمنى تەحقىر ايتدى،
 دىب بو خەقارەتنى عومر بويى اونوتا آلماسلىغىنى توشىنب اوت ايچىدە يورار
 ايكەن. مېندەن حەقىقەتنى حالنى آڭلاپ جودە شاشب قالدى خەتتا ھوشى
 باشيدان اوچدى. ئچكەرىدەن آنق مەلومات بىرە آلماسام ھەم ئەمما اولەر نڭ

ھەم قاين آتاڭز خالىغا توشكەنلەرىنى مولاھەزە قىلدىم. قاين آتاڭز سىزنىڭ
اوتكەن خالىڭىزنىڭ آغرىلىغىنى تەسەۋۋۇر قىلالماغانىدىكى دوشمانلارڭىزگە
بىرگەن جاۋابڭىزنى تەقدىر ايتىش اوچون ھەم سوز تاپالماس ايدى. ھەر خالە
آراڭىزداغى كىنەڭ دوشمانڭىز بىلەن بىرگە سوپىرلغانىدا شوبھە يوق.

مەكتوبىڭىز يەنە بىر اورنىدە: ”سىزنىڭ قايردا بولغانلىغىڭىزنى سوراغان ايدى
مىن بىلگەنمىنى ئەيتىدىم. كىلەر مىكىن، دىگەن ايدى بونگە ھەم اوزڭىزنىڭ اوشەل
موھمەل جاۋابڭىزنى بىردىم. فكمىچە قشدا بولماغاندا ھەم كوكلەمگە چىقىپ
اوزلەرى تاشكەند توشەرلەر، دىب اويلايمەن.“

خەتنىڭ آخىرىدا: ”سىزدەن بىر كۈن سوڭ حامد اولدى، ھايتاۋر بىر آغز
سوزىز تونغز قوپىدىر. مىن اولەر چاغىدا ھەم سىزگە بىر توھمەت توقرمى، دىب
قورققان ايدىم. قوتىدارغا ھىچ بىر جەرىمە آرتمايدىرلار. مەقتوللارنىڭ ئىگەلەرى
ھىچكىمنى توتىپ كورساتالماغانلارنى اوچون مەھكەمەلەر ھەم اشنى تىكشىرمەي
قويدىلار. اويلاشمىچا ھىچكىم بىلمەگەندە ھەم سىرنى اولگەن سادىقنىڭ آناسى
بىلسە كىرەك ايدى. ئەمما اونىڭ ھەم دەمى اىچىدە، سوراغانلارغا خودا دەن
كوردىم، دىب جاۋاب بىرەر ايمىش. بول خاتوننىڭ قولىدان ھەر بىر اش كىلەدر،
دىب اويلاپ اوتكەن كۈن قاين آتاڭىزغا ئەيتىدىم: بىگەنە خاتوننى اويڭىزگە
يولاتماسلار ۋە چىتدەن كىلگەن تەغامنى يىمەسەنلەر، دىب. ھەر خالە ياماندىن
خەزەر لازىمىدۇر.“ دىب يازار ايدى.

بو خەتدەن كىين مەرغىلاندىن تىق ايتكەن خەبەر بولمادى ۋە آرادان
ئىككى آيلاپ فورسەت اوتىپ كىتتى. شونىڭ اوچون آتايىڭىزنىڭ كۈنلەرى
قوياش باتىپ چىققان سايىن بىر آڭلاشماۋچىلىققا، قارانغۇلۇققا كىرە بارىپ ھەر
سائەت ئەچچى ۋە ياسۇچۇكلىكى نامەلۇم بىر خال كىچىرىپ باشلايدى. بەغزى
كىزىلەردە اول ئومىد قوچاغىدا شاشىپ قالار ايدى ۋە ئىككىنچى ۋەقتىدا
ياراماس. قارا خەياللەر بىلەن ئىنتىكەر ايدى.

اومىدلەنگەن كىزىلەردە:

— آي توينوكدەن توبانراقىدا، بوگون بولماسا ايرتە. چىمەتنى قولىدا،

پەرەنجەسى اوستىدە، سارغىمى، قارامى ئەتلەس كوينە گى ايگىنىدە دەر بازە دەن
كىر ب كىلگەندىك وە اوپكەلە گەندىك..

ئىككىنچى بىر وەقتدا كىمگىدۇر قويداغى گەپنى اىشيتەر ايدى.
— اول اوزىنىڭ دوشمانلەرىنى اولدىرش اوچون گىنە مەرغىلانغا قاتناپ
يورغان ايكەن؛ خىسابىنى تو گەتدى — دە بىدەرەك كىتدى، قالدى. توزوكر اراق
جايى چقسا بىر ب قالايلىق كوشنى.. عومرى ھەم اوتب بارادر!
ئەنە شو قارا خەيال اونى چىندەن يانب تورغان بىر اوت ايچىگە تاشلار
وە شوچاق اوزىنى موواخەزە گە باشلار ايدى: ”مىن نىگە ئىككى يىل سەرسان
بولب يوردىم. دە بو سەرسانلىق نىڭ نەتىجە سىگە بارب چىغاندا شونىدەي
آخماقلىققا توشىدىم؟!“ دىر وە مەرغىلان يولىنى كوزلەر ايدى. ئەمما ايندى
اونىگە مەرغىلان بارش اونا قايى سىرە كىلمەس: مىن نىگە كىلدىم. دە، ايندى
نىگە بارامەن وە نىمە دىب بارامەن؟ — قىزگىزنى تاشكەند آلب توشەر سىز دىب
كىتكەن ايدىم.. سىز آلب توشە بىرمە گەنگىزدەن كىين اوزىم قايتب كىلدىم
دىيەيمى؟“ — آتايىك مەنە شونىدەي چوچمەل عەزابلەر ايچىدە كىينىگى
كونلەرىنى كىچىرە باشلادى.

آي تولماسدان مەرغىلان قاتناپ تورغۇچى اوغلىنى ايندى اوج آيلاپ
قوزغالماي قالىشى اوچون اوزىك آيم ئىسكىچە يەنە قووانب كىتدى.
”كىينىگى قلدوغان اسىغ، ساويغىم كار قلدى شىكىلك، برە تولاسىغا مەرغىلاننى
تىلىگە آلماياق قويدى. ايندى خاتونىغا ايسىب مەمانخانەدا ياتىنى ھەم بەر ھەم
بىرسە.. ھەر نوچوكدە دوعادان قالمايلىق!“ — دىب زەينەبىنى داملانىكىگە
قستار ايدى.

آتايىك كىينىگى وەقتلاردا ساودا گە يورشنى تەرك قىلب قويغانى اوچون
خەسەنەلى اشىز قالغان، اوزون كون اويدە بىكار زىرككەنلىكدەن حاجىگە
ئەيتب بىر مونچە دەستمايە بىلەن گوزەر دەن باققاللىق دوكانى آچقان ايدى.
آتايىك كوپنچە مەمانخانە سىدە گى كوتىبخانەدان اونى، بونى اوقب اولتورار،
اوقشدان زىرككەن كىزلەرىدە خەسەنەلى نىڭ دوكانىگە چىقار وە گوزەر دەن
ھەم زىرككەندەن كىين باشى آغقان ياقلارغا، سالار بويلارىغاچا كىتەر

وہ گاہی چوقر قشلاق تامانلاریغا ہم توشەر ایدی. ئەمما توشکەنی بیلەن بورونغیچا ئېچمەس، ئککی - اوج آرتب کیتکەندە تورت آباق ایله کیفایەلەنەر، کوز اوڭلەرنی آز - آز جیمەرلەشکەن، تورلك خەياللەرنی بر مونچە تارقالغان حالده قايتار وە لیکن حەسەنەلی ہم اونڭ بو کەیفینی جودە سیرەك سیزە آلور ایدی.

اوتکەن کون چوقر قشلاققا توشکەن ایدی. عەسر وەقتلاریدا قايتب گوزرگە کیلدى. دە خەياللات بیلەن حەسەنەلی دوکانیگە اولتوردی. آتلق، یایاۋ اوتکەنچیلەر تورت تامانغا قاتناپ تورادرلەر، اونڭ بو کونگی کەیفی اوتاچاراق کیتکەن بولسا کیرەك اولەرنی غیرە - شیرە کوزگە ئلگەندیک قارايدىر..

حەسەنەلی بر - ئککی اونى کوزەتکەندەن کین سورادی: "مەرغیلانغا نیگە کیتمەي یوربىز؟" ن بولسا: "بىز بىر بوسەوالدەن اونڭ کەیفی تارقالغاندیک بولب کوزلەرى ماشدیک آچلدى:

— جەوسەلە یوق..

— قاین آتاڭز کونسە کوچگزنى آلب کیلسەڭز ہم مەعقول ایدی قاتناپ یورغاندان.

— قايدام..

ئلگەرى شوندى سەوال چاغلاریدا اوزىنڭ يالغان جاوابلاریدان جودە خەفەلەنەر، حەسەنەلیگە اوتکەن گەپلەرنی برن - برن ئەیتب بیرگوسی وە "مەنم اویلەنیشیمگە سین سەبەب بولغان ایدڭ، ایندى اونى میندەن آجراتدیلا!" دىب اوندەن اوز دەردیگە دەوا استەگوسی کیلەر ایدی. حازر اوزیدە خەفەلك، اوڭغایسزلق سیزمە گەن بولسا هم باشیغا "اوزم بارالماسام - دە حەسەنەلینی یوباریشم وە کیزینی تاپب اوتکەن گەپلەرنی آتاغا حیکایە قیلیشم کیرەك ایدی." دیگەن فیکر کیلدى بارە - بارە بو فیکر اونڭ باشیغا جددى اورنلاشب آلدى، شۇ توغرىدا چنلەب اویلاب کیتب کەیفی هم تارقالا یازدی. دوکاننى ياپب خەسەنەلی بیلەن برگە کیتدی - یولدا، مەھمانخانە دە برگە اولتورب آش ییدی - دەستورخان اوستیدە اونڭ اویلاغانی فەقەت شو

بولۇپ قالدى. براق بو فيكر قەرار توسىگە كىرپ كىتەآلمادى. دەقىقا ساين
 تارقالب بارغان كەيفىدىك تورلك مانىلارغا اوچراي باشلادى:
 — ھەلى مەرغىلاندا اشلەر قالايىكن؟ — اولەر يەنە ئەينەب قالماغانمىكىنلەر؟
 مەرغىلاندا بىر نەرسە بايقامى تورب كىشىنى آوارە قىلىشقا ئەرزر مىكن؟..
 بوگون قوياش ئاچق ھەۋادە كىزىشى اوچون جم - جم تاولان بىر
 يوزىگە كولب قارادى. ئىككى كۈندەن بىرى قوياش بىتىنى قاپلاپ تورلك
 يىرلەرگە جان سوۋى سېپش ايلە چارچاغان باھار بولتلىرى بورچەك - بورچەككە
 تارقالب بارار ايدىلەر. اويەلەرىدەن چىقىش بىلەناق چۈمچقلار چرقللاشب،
 موچىچەلەر كو - كوله شدىلەر. ئاناۋى غەر - غەر تىرەككە اويە قوشغا اويلاغان
 بر جوفت كەرروكلەر ھەم ويجر - ويجر قىلىشب كىگەش آچدىلار. پادەچىنگ
 تاوشىنى اىشىتب، دەلەگە آشقان آناسىغا ئىرگەشب، قاشقا بوزاق ھەم
 ماغراب يوباردى. مادەسىگە تىگىشكەن اوچون تامدەگى كەپتەر ھەم بو قاغىنى
 چىقارب رەقىبى نڭ ئىۋەرەگىدە يەغر ن بىرە باشلادى... قىسقاشى بوگون
 اويغانشدا ناك بوتن كائىنات نڭ ياخشى توش كورب تورغانلىغى سىزىلەر ايدى.
 باھار نڭ بوگونگى سىحرلك كۈنى آتايىكنى ھەم قىتقلادى. چايىنى
 نەرىدەن - بىرى توگەتب ھەسەنەلى كىتىدەن گوزەرگە چقدى. ئول گوزەرگە
 چقغاندا ھەسەنەلى نڭ قوشنىسى بولغان ەلى، ايرىنب كىنە دوكان تەختە سىنى
 توشرمەكدە ايدى. آتايىكنى كورش بىلەن دوكان آچشنى توختاتدى:
 — بوگون بوشمىسىز، بىك ئەكە؟
 — بوشمەن!
 — بوش بولساڭز مڭ اوروككە (*) - قىمىزغا بارار ايدىك - دىدى ەلى، -
 توله قازاق بىيەلەرىنى يايلاققا سالىدر!
 — دوكانگىزچى؟
 ەلى توشرگەن تەختە سىنى قايتادان جايىغا قويا بىردى:
 — دونيا نڭ اشى بىتەر ايمىشى، بىك ئەكە! خوب دىسەڭز دوكاننى ياپامەن!
 (*) مىنگ اورك - يەنگى شەھەر نىنگ بوگونگى تەختە بازار ۋە قولى بازار اورنلەرىدەر.

آتابىك يارقىراب چىقب كىلگەن قوياشقا قارادى: *چىقب كىلگەن قوياشقا قارادى:*
— ياپىڭ بولماسا! — دىدى.

آتابىك ھەسەنەلىنىڭ دوكانى واسىتەسىدە ەلى بىلەن ياقىندا تاشقان ايدى.
ئول ئىچى كرسىز، سىر، كولكى، آچقىنا بىر يىگىت بول بىك بىلەن گويا كوب
يىللەردەن بىرى بولغان تاشلارچا موعامەلە قىلار ايدى. *يىللەردەن بىرى بولغان تاشلارچا موعامەلە قىلار ايدى:*

بىك گە بو تەسادف جودە قولاي، كىلدى. چونكى اويدەن چىقىشدا نازاق
اونىڭ قەسدى بو گوننى دەلەدە اوتكزمەك ايدى. ئت آلدىلار — دە يابا ولاشب
مىڭ اورككە كىتىدىلەر. *مىڭ اورككە كىتىدىلەر:*

”مىڭ اورك” مەوزىيى آتيدان ھەم مەعلوم بوندە مىڭ چاغاق اورك
دەرەختى اوسقان اوچون بولب ”شېلى” نىڭ سويىدەن باشلاپ تا ”سالار”
ئەريغىغاچا قاتار — قاتار اوركلەر ايدى. سالار نىڭ نەريگى ياغى نىيدىك قر،
ايندى گىنە كومكوك اوت گىلەمى اوب چىققان ايدى. مىڭ اوركنىڭ ايتە گى
بولغان سالار بويىدا اوچ — تور تە قازاق اوتاولارى تىكلگەن ايدىلەر. ئككىسى
سالار بويىغا يىتب تولە قازاقنىڭ كىلنچە گىگە ئىتنى شوروا قىلىش اوچون بىردىلەر.
ەلى اوتاودان كىز آل ب سالار بويىغا يازدى. كىلنچەك ياسىتق،

كورپەچە تاشلاپ بىردى، آتابىك ھاردق چىقارب ياسلاندى. *كورپەچە تاشلاپ بىردى:*
قوياش آزارسىزغىنا قزدىراز ايدى. يىگلچە گىنە ئسكەن شامال دىماغقا
تورلك ئولەن ئىسلەرىنى كىلتورب اورار ايدى. بىر نىچە قالدراچ، سالارنىڭ
آقىشى بويلاپ اوچار ۋە اوچكەن كويىنى ”ۋەلفەجرى” اوقورا ايدىلەر. (*)
پايانسىز قرنىڭ يوقارى — قويى اورنلەرى يە گىرەڭ كوكەت ۋە كوز
ئىلغامايدىرغان اوزاقلارنى تومەنلەنگەن سومان كورىنىش بىرەر ايدىلەر. قوشلار،
قورتلار سايراشى تەبىيى بىر ساز خزمەتىنى اوتاب كىشىگە افادەسى قىن بولغان
بىر سىزگە سالار ايدىلەر. *بىر سىزگە سالار ايدىلەر:*

آتابىك تەبىيەتنىڭ شوكوركەم ۋە لەتىف كورىنىشىگە مەفتون بولب بىر
آز ياتقاندىن كىين ”ئول ھەم بولسا ايدى.” — دىب اويلادى ۋە اوزاق تەن
آلب قويدى. *آلب قويدى:*

(*) ەوام اعتىقادىچە. *ەوام اعتىقادىچە:*

بوگوننڭ كوركەملىگىدەن: آلغان تەئەسسوراتىنى ئەمەلىي ئىشچىگە
سغدىرالمادى: .

20. زہپ یاخشی کونمی! - دیدی.

ب آ تا بیک هم شو گوزه للکنی اوز یگه تاتمای تورغان دهر دیده ن شیکایه تله ندی:

— شوندهی کونلەر ده که مو - کولستک بولماسا...

سزىڭ ھەم كەم - كۈستىڭىز بارمى؟ - دىيىپ ھەلى كۈلمىسەردى.

بے یوق، ذیب او یلا یسزمی؟

— هه‌مه‌ده بولغاندا هه‌م سزده يوق، ديب بيله‌مه‌ن!

ثالث - مہر سہ لہن؟ مثلاً یہ وہاں سے وہاں کی "تاریخ" سے لیا گیا ہے۔

— مەسەلەنمى - دېدى كۆل بىلەن، - سىزنىڭ بىلەن ئاتاڭىزنىڭ ئىسمى

قوشىڭىدە ھەم يوق، دەۋلەت توغرىسىدا بولسا آچىقارلىق يىردە ايمەسىز.

ئىككىنچى تۈتۈندىكى خاتۇنلار بىك ئەگەم اوچۇن ساچىنى تاراب اولتۇرادۇر.

تاغن قاناقا كه مو - كو است؟ كاهلها را با له مشتريه و جوا الميوه و كاله خاقلو

کیشی نڭ به حتیئی یوزەکی گینه کورب حوکم قلعوچی عەلی اونگە قیزق

کورندی وه کولب: ده زلي اغيبيو بکاله ميا آييه زک وکله و حاحه

— تو غری ٹہ بتد گز! — دیدی. قہقہہ ضحکہ آ رہی ہے۔

— شوكر قىلىش كىرەك، بىك ئەكە! — دېدى ەلى ۋە اوزىنىڭ بەختىنىزلىگىدەن،

تاپقانی روز گاردان آرتدیر المای شو کوزگه چه اویله نه لمه ی کیلیشیدن

خەسرەت قىلب كېتىدى. آتايىك اونىڭ خەسرەتىنى دىققەت بىلەن اىشتىدى،

حەياتىڭ زەربەسى ھەر كىمىڭ اوز دەرىجەسىگە قاراپ ۋە لىكىن استىناسىز

بولغانلىغىنى توشىدى: ”دۇنيا نىڭ اشى شۇناقلا، بولسا مۇلاھىزە قىلىڭ! - دىيىپ

اونی یو پاتب قویدی. ئککیسی هم بر نیچه وهقت جم قالدیلار.

— مهر غیلانلق خاتونگز دان بالا گز بار در؟

[illegible]

— بولسا ھەم تورمادىمى، اويلا نىگە نىگىز گە نەنچە يىل بولغان شىكىلىك؟

— تورمادی.

عەلى آتايىڭ نىڭ كەمۇ - كۈستىنى شو بالاسز لىقدان دىب اويلاغان ايدى:

— بالاسزلق اوچون خەفە بولش كىرەك ايمەس، ھەلى ياشسز بىك ئەكە!
آتابىك جاواب بىرمەدى. كارساندا قىمز كىلدى. بىك بر ئككى زەرەگنى
ئچكەندەن كىين ياسلانب كوككە قاراب ياتب آلدى. ھەلى بار تاوشىنى
قويب عاشولا قلدى:

”كوزلەرم يول اوستىدە كىلمەيدى يار —“

”اوشبو كىك دونيا كوزمگە بولدى تاز!“

”قاي قاراقچى آلدى يارمنك يولن؟“

”موندە گى بەحتسز يىگت يول اوزرە زار!“

— قوشىلشمايسزمى، بىك ئەكە؟

— اوزگىز ياخشى ئەيتەسز، توختاماڭ!

ھەلى بارلق آوازى ايلە ھەممە ھونەرىنى اشلەتب غەزەل توگەلگونچە
عاشولانى ئەيتب باردى.

— توزكمى، بىك ئەكە؟

— ياخشى عاشولاچى ئىكەنسز!

— اونداغ بولسا اوستىدەن بونى ايچب يوبارڭ! — دىدى كولب، بر
زەرەك قىمز اوزاتدى. بىك قىمزنى بر سىمىرشدە بوشاتدى — دە ئىنتىكب
اوزاق قىرغا قارادى، اوزاق قاراب توردى — دە يوقارىداغى بەيتنى اوقب
آغز ايچىدەن منغلادى:

”كوزلەرم يول اوستىدە كىلمەيدى يار!“

”قاي قاراقچى توسدى يارمنك يولن.“

— قوقانغا كىتكەن سىپاھلەر دەن دەرەك اىشتىگزمى، بىك ئەكە؟

آتابىك نك خەيالى بولىنب ھەلىگە قارادى:

— اىشتمەدم.

— مەنم ئەكەم ھەم كىتكەن ايدى.. آى بارب، آمان كىلشسونلەر — دە!

— ئەكەگىز يىگت ميدى؟

— يوق، ميرگەن ايدى. قوقان كىتە ياتقان اورتاقلار يىغىق بارما، دىگەنگە

كونمەدى. اورش احتىمالى يوقمى، شونچەكى فاتىحە اوچون كىتشكەندىرلەر — ئە؟

— كم بلسن - ديدى نيك وه بر آز اويلاپ قالغاندان كيين - بولماس! -
ديب قويدى.

كارسانده گى قىمز تو گەب شوروا هم ايچلدى. دەستورخانى يىغۇچى
كىلنچەككە اوغول تىلەپ دوعا قىلغاندان كيين قولغا اوتتوز چەقە سورمە
پولى بىردىلەر وه قرنى ئەيلەنش، بىنەفشە تىرش اوچون تورب كىتىدىلەر.

— ۳ —

قېچاققار غن.

كىچىكى ساعەت تورتلەردە قايماس داربازە سىدەن قايتىپ شەھەر گە كىردىلەر - دە
دەربازەدەن اون آدىم نەرىدە باشى تەنىدەن آلانغان اوچ كىشى نىڭ گەودە سىگە
يولقدىلار. آتايىك بو حالگە توشنمەدى چونكى، ئەحيانده بر آسىلادرغان
گوناهكار ئىسكى ناماز گاه دارىگە ئىلتىلەر ايدى. شونگە كورە دەربازەباننى
حوجرە سىدەن چاقىرب سورادى:

— بولەر قانداى گوناهكار لەر ايكەن؟
دەربازەبان بىكىنى تانب قول قاوشتىردى:
— تەقسىر، قېچاقلار!
— گوناهلەرى نىمە ايكەن؟

دەربازەبان ياتقان گەودە لەر گە قاراپ آلدى وه بىكىنىڭ ياقىنىغا كىلدى:
— اوزلەرى بىلەرلەر - كو تەقسىرمنىڭ.. بىگمگە ئەيتكولو گى يوق..
— گوناهلەرى نىمە ئەخر؟
— ئەخر قېچاقلار - دە، تۈزەم!
آتايىك دىققەتلەندى:

— قېچاقلار ايكەننى بىلدىم، ئەمما گوناهلەرى نىمە، دىب سزدەن سوراياپمەن!
دەربازەبان قول قاوشتىرغانىچا آتايىككە عەجەبلەنپ قارادى:
— آنىق خەبەرلەرى يوقمى، تەقسىرمنىڭ؟ - دىب يەنە سورادى.
— يوق!

— وای — بایاو تەقسیر، بوگون ایرتەلەبدەن بیرى كورنگەن قېچاقنى سويب
يوردیلەر — کو! گوناھلەرى سورشتيرلمەدى، تەقسیر! — دیدى وه اولوكلەرنىڭ
يانىغا يورب كىلب ايزاح بىردى، — ماناويسىنى اويىدەن آلب چىقب سويديلەر،
ماناويسى مەنم يانمە تورغان دەر بازەبان ایدی — رەحمەتلك، ماناويسىنى
تانىمايمەن وه لیکن اوزى قېچاق بولسا كىرەك..

آتايىك دەھشەتلەنب يانیداغى عەلىگە قارادى، عەلى ايسە ياتقان
جانسز گەودە لەرگە قاراب لەبىنى تشلەب تورار ایدی.

— كملەر اولدردى؟ — دىب آتايىك دەھشەت ايچىدە دەر بازەباندان سورادى.
— بويىرگە كىلگوچیلەر يىگرمە چاغلق ایدیلەر؛ اوزىمىز نىڭ تاشكەند
يىگىتلەرىدەن ھەم بار، قوقانلقلار ھەم كورنديلار. اوزلەرى ھەم قېچاقنى
قىدىرە بىرب ھەممە ياقنى تازە يەم غەلور قىلب يوباردیلەر — دە تەقسیر..
قوقانغا كىتكەن بىكلەردەنمى، خاندانمى اش قىلب شوناقا بويىرق كىپتى — دە
تەقسیر.. بزلەر خزمەتكار آدم — نىمەنى بىلەيلك، تورەم!

آتايىك مەسئەلەگە توشنگەندىك بولدى وه دەھشەت ايچىدە عەلى بىلەن
يولغا توشدى اوتتوز قەدەم باسماي تاغن ئككى اولوككە اوچراديلار
اون آدىمدا يەنە بر جانسز گەودە..

ايندى عەلى سوراماي چىدەمەدى:

— نعوذاً بالله بو نىمە دىگەن گەپ، بىك ئەكە؟! —

— سوراماڭ!

— يوغا — دیدى عەلى، — ئەخر ھەممە سى ھەم گوناھكار مىكن؟

— گوناھكار! — دىب زەھەر خەندە قلدی بىك، — موسلمانقولنى بىلەر

سىز ئەلبەتتە؟

— نىگە بلمەي، ئككى آي ئىلگەرى قاچىغىنى ھەم كوزدم..

— بلسەڭز — دیدى بىك، — بولەرنىڭ ھەممە سى اوشە نىڭ گوناھىگە

اولدىرلغان اوخشايدر!

— شو ھەم گەپمى، خودايا تەوبە!

— آدىم ساين بر اولوككە اوچرار ایدیلەر، عەلى ساناب كىلەر ایدی —

گوزەر گە يىتكەندە ساناق يىتمىش دەن آرتدى. ھەلى بو بر گىنە توغرى
كوچە نڭ حىسابى بولب كىڭ تاشكەند نڭ اوز گە كوچەلەرىنى ھەم حىسابگە
آلغاندا ھەجىع بر ەدەد تەشكىل ايتىشى مەعلوم. گوزەر نڭ ايچىگە كر گەندە
قاتار چىزىلغان قرق چاغلۇق اولوكلەرنى كوردىلەر..

كون ەسەردەن آغب شامگە ياقن، شونڭ اوچون گوزەردە گى
دوكانلەردەن آچوغى اوچ - تورتە، جوملەدەن ھەسەنەلى ھەم يارم آچق
دوكانى آلدیدا اولتورار ایدی.

— ساغ كىلدگزمى، بىك؟ بز بو يىردە يوز خىل ۋەسۋەسە گە توشىب
تەشۋىش تارتدۇ - دىدى ھەسەنەلى.

آتابىك باشقا خەيالدە ایدی. ھەسەنەلىنىڭ سوزىنى گويا
ايشىمە گەندىك سورادى:

— بو گون دەدەم قايردا ایدی؟

— سزدەن كىين اوردە گە كىتكەن اىدىلەر. بر ساعەتدەن كىين شاشقان
نەما قايتىب كىلدىلەر. دە سزنى سورادىلار، شوندىن سوڭ قاياققا
كىتكەنلەرىنى بىلەلمەدۇم.

— قاچاندىن باشلاپ قېچاقنى سويدىلەر؟

— آتاگزنى كىلىشى بىلەناق! - دىدى ھەسەنەلى ۋە ئىنتىكە فاجىئەنى
ھىكايە قىلدى، - اى.. بىك، رەھمىزلك بوناقا بولور اىكەن.. خوددى قىيامەت

بولدى! بىچارەلەر نىمە گوناھ قىلدىلار يىكن؟ اويىدە ھەلال كەسپىنى قىلب
اولتورغانلار غاچا توتب سويدىلەر.. اى بىچارەلەر، قانداى گوناھلەرى بار
اىكەن؟! يىگىتلەر توتب كىلتورب تورادر، جەللاد باش كىسب بارادر..

بونا گەھانى قەزادەن ايسلەرى چىقب كىتكەن بىچارەلەر يىغلاشادرلار.. آينقسا
بر بوياقچى.. خوددى خوم يانيدان توتب كىلگەنلەر - قولى بوياق.. اى خودا،
مىن نىمە گوناھ قىلدىم، دىب يىغلايدۇر.. چىدەب بولمادى، دوكاننى ياپب قاچدىم،
كوبلەر ھەم قاچدىلار.. تاغن بر..

— بەس! - دىدى آتابىك. ھەسەنەلى ھىكايەدەن توختادى چونكى بىك نڭ

يوره گى ايزىلب، آقش دەرەجە سىگە يىتب، عەلى آتابىك بىلەن
 خەيرلاشماسداناق قاچقان ايدى...
 اويگە بارب كىچكى آشنى ھەم يىمەدى ۋە آتاسىغا ھەم اوچراشمادى
 گويا شو ىرتقچلار دونيا سىدان ياشىر نغاندىك آق كۈندە ياق توشە گىگە ياتب
 كۈرپە سىگە بوركەنب آلدى. اونك بو خالىگە اوى ايچى توشىگە نلەرى اوچون
 نىمە قلدى، دىب سورامادىلار ۋە يانىغا ھەم كىلمەدىلەر...
 يوسف بىك حاجى ايرتەلەب چاينى آتابىك بىلەن بر گە ايچش اوچون
 مەھمانخاناغا چقدى. آتابىك تىرسە يگەنچە كىلب چاينغا اولتوردى، آتاسىغا
 سەلام ھەم بىرمەدى، چونكى ئول اوز آتاسىنى قىچاق قرغىنى نك باش
 عامللەرىدەن دىب قەرار قويغان ايدى. چاى يارمىلای يازدى. آرادان
 چورق ايتكەن سوز چقمادى.
 نىھايەت اوغلىغا يىگىللك بىرش نىيەتدە حاجى تلگە كىلدى:
 — خەفە بولما، اوغلم! —
 — سزلەر گە اوخشاب — دىدى استەزالان، — قوواناينمى؟ —
 حاجى اوغلى نك قانداغ فىكر دە ۋە نىمە اوچون تىرسە يگەننى بىلدى؟
 — ياگىلىشاسەن، اوغلم! —
 — رەجەب بىك نىكىدە گى مەجلىسدە — دىدى زەھەرە خەندە بىلەن، — بو
 ىرتقچلكنك رىنچە چىسى كم ايدى؟
 حاجى ئىنتىكدى ۋە:
 — رەجەب بىك نىكىدە بولغان مەجلىسنى سىن بىلەسەنمى؟ — دىب سورادى.
 — بىلەمەن.
 — بىلسەك — دىدى حاجى، — مەنم اوستىمگە مونداغ توھمەت آرتشيدان
 اويال، بالا!
 — رەجەب بىك نىكىدە بو كىگەش بولماغانمىدى؟
 — بولغان ايدى.
 — بولغان بولسا، تاغن نىگە اوزگىزنى قورققا آلاسز؟
 يوسف بىك حاجى ياش بالادان كولگەندىك قىلب ئلجەيدى:

— به عزى ابيگل مو حاكمه لهر ك آ ناگنيكيدەن قالشمايدر، آ تابيك! — ديدى،
مه جلسدهن خه بهرك بولغان بولسا كم، قايسى فيكرده قالغانينى هم بيله رسه ن؟

— يوق. ما وده لغيتا مە زاتىمىز وده ئۆزۈمچى بولالامىز.

— یوق: ۱) وہ لعلہ سے کہتا ہے کہ آپ کی بہن کا نام کیا ہے؟

— مه جلسده نیمه دهن به حس قیلنغانینی — چی؟

— مەجلسدە نېمە موزاكاھەرەسى بولغانىنى ھەم بىلمەيمەن، ۋە لېكىن اوشە مەجلس فەقەت قېچاقلارغا قەتلى عام اوچون يىغلان ايكەن، دىب كىچە اشاندىم. مەجلىسگىز ئەغزالەرىنىڭ سىزدەن باشقاسى نېگە يىگىت توپلاپ قوقانغا كىتىدىلەر ۋە اولەر قوقانغا يىتمەسلەرىدانا نېگە بو ۋە حەشت باشلاندى؟

— بولمۇچا كەمەڭ توغرى. ئەمما، آتاڭنى ھەم شو جانىۋارلار آراسىغا قوشۇپ ئولتۇرىشڭ قىسقالىغۇدۇر! — دېدى. كوزىگە ياش آلدى، — اوزڭ اويلاپ كور اوغلم! اوز قولىمىز بىلەن اوزىمىز نىكىنى كىيىشىمىزدەن مەملەكەت اوچون قانداي فايده بار؟ بەشەرتى مەن بولمىدىمەن، شەشەرتىگە كەلگەن بولسام قايسى عەقىل ۋە قانداي مەنئەئەتنى كوزەتۈپ قوشىلىشقان بولامەن؟ ئەگەر دە مەنم يورت سوراماققا ۋە شو واسىتە بىلەن بايلىق آرتدۇرماققا آرزوم بولسا باشقالاردان ھەم كۆرە اوز اوغلىغا — سىنگە مەلۇم بولماسمىدى؟ نىگە ھەر بىر نەرسەگە يېتىكەن عەقىل شۇنەنە قالغاندا آقسايدۇر، نىگە يانغان يورەكمەگە يەنە سەن ھەم زەھەر ساچاسەن؟! —

تەرەلب وە تولقونلانب ئەيتلگەن بو سوزلار آتابىكىنى اوكتىردى،
اولگەننىڭ اوستىگە چىقب تپش قەبىلىدەن بولغان اوز، ھوجومى نڭ حەقسىز
ايكەنىگە توشندى..

يوسف بىك حاجى بىتتە - بىتتە ياتىغى بىلەن مەجلىس ھەقىقەتە بەيان
قىلپ اوزىنىڭ قارشى تۈشكەننى ۋە اولەرگە اوقدیرا آلمانغاندان كىين مەجلىسنى
تاشلاپ - چىقپ كىتكەننى سوزلەپ كىلپ دیدى:

- برەر ساعەتلەر دەن سوڭ آرقامدان نىياز قوشىڭى كىل مېندەن غەفو
سورادى ۋە مەجلىسنىڭ اوفىكر دەن قايتقانىنى اوزلەرىنىڭ خەتاغا كىتكەنلەرىنى
ئەيتدى. مېن خورسەند بولۇپ بو اشنىڭ زەرەرىنى يەنە اسبات قىل چقدىم. نىياز
مېن بىلەن خەيرلاشار چاغىدا ”جان حاجى ئەكە! ايندى گەپ شو يىردە قالسن؛

بته - يەر مته ايشتكوندېك بولسا بىر گه قارارلق بولمايلىق، اولتور شىنك كەتتە
التماسى سز دەن - شول! - دېدى. مېن بو ابلىسانە آلد اوغا اوچب بو توغرىدا
نە سېنگە وە نە نار مو حەممەد قوشبېگى گە آغز آچمادم وە اولەر نك قوقانغا
فاتىحە اوچون قوزغالشلار يەنە ھەم ھېچ بىر شوبھەلەنمەدم.. ئىخ شەيتانلار!
... حاجى بىر آز توختاب داوام ايتدى:

— كىچە ايرتەلەب اورده گە بارغان ايدىم. سەخىن يوزىدە اوچ - تورت يوز
موسەللەح يىگىتلەرنى برەۋنى كۈتكەن حالە كوردىم ۋە التىفاتىز قوشىيىگى
مەھكەمە سىگە كىردىم. كىرگەن قۇرۇلغان كىتەن قەيىۋىم پانسەد اوچ - تورتە يىگىتى
بىلەن قوشىيىگى نىڭ قارشىسىدە تۇرىدۇر. قوشىيىگى قولىدا بىر قاغاز اوشلاپ گۇيا
ايس - ھوشىدەن آيرىلغان كەبى قاتىپ اولتۇرىدۇر. مېنى ايشىكەن كۆرۈپ، سۆزىنى
نەرسە گە ھەم توشىمەگەن حالە بارىپ قاغازنى آلدىم. او قۇردىم - او قۇردىم - دە
مەنم ھەم ھوشىم باشىمدا ئاۋچىپ قوشىيىگى ھالىگە توشىدىم. بىر قاغاز خانىڭ
يارلىغى ايدى ۋە بۇندە تەھمىنەن شۇندەي گەپلەر بار ايدى:

”بىز تۈركىستان مەملىكەتىنىڭ خانى ئۆز قەلەمىرىمىز ۋە سەلتەنەتىمىز
 ئۈچۈن قېچاق تايىفەسىنى موزىر دىيىپ بىلىدۇ. بۇ ياڭلىق ھۆكۈمىمىزنى ئۆز
 قەلەمىرىمىزدە بولغان بارچا بېكىلمىرىمىزگە، ھاكىم، قورباشى ۋە دىھانلار ئىمىزغا
 بىلدىرىپ بۇيۇرۇمىزنى ئۆشۈرۈپ قىلچەكلىرىمىزنى ئالغان ئاندىن ھەرخال ئون يىش ياشىدىن
 تارتىپمۇ ياشىغاچا بولغان قېچاق ئايرىۋاتىنى قىلچەكلىدىن كېچىرگەنلەر ۋە ھېچ بىر
 سىلەننى رەھمىنى ۋاسىيە قىلمايدۇلار. ئۆشۈرۈپ ھۆكۈمىمىزنى يىرىگە يىتكۈزۈشكە
 ئىستىقلا قىلغان مەنەسەبدار بىزگە ئىتائەتدەن باش تارتقان ھېسابلاپ ئالغان قاتتىق
 جەزاسىمىزگە مەھكۇم قىلىنىدۇ. بۇ ھۆكۈمىمىزنى ئىجرا ئىتكۈچى تاشكەند ھاكىمى
 ئارمۇھەممەد قوشبېگىگە مەرخەمەتنى شاھانەمىز شۆلىرىمىزگە رىچى سىزنىڭ قېچاق
 قەۋمىمىزگە نىسبەتەن بولسا ھەم مۇسلمانلىقنى ھايدىدا بىزگە ئون ئۆلۈم سىلەپ ھەيرى
 خاھلىقلار ۋە خىزمەتلەر كۆرسەتەن بىنا ئەن ئۆلۈمىمىز بۇ جەزادان مەغپۇرىمىز
 ۋە سەداقەتەن بولسا قالپ ئەمىرىمىزنى ئىجرا ئىتىشىمىزگە شۈبھە قىلمايمىز!“

— قوشبېگىگە قارادىم ئۆلۈم ھەم مەنمۇ ئۆزۈمگە قاراپ تۇرۇپ ئۆلۈم.

”- بويرقنى قاچان آلدغىز؟“ - دىب سورادىم. ئول جاۋاب اورنىگە

قەيىوم پانسەدكە املهدى.

”مىن آلب كىلدىم!“ - دىدى قەيىوم پانسەد.

”- سىز قوقاندىن آلب كىلدغىزمى؟“ - دىب سورادىم. چونكى سىن

ئەيتكەندىك بىش - آلتى كۈندە قوقانغا بارىپ كىلىش سىرە غەقلاغا سىغماس ايدى.

”- بىز بىكلەر بىلەن قوقان يولىدا ايدىك“ - دىدى. قەيىوم، ”- يول

اوستىدە خاندان اوشىو يارلىق كىلىپ قالدى. نىياز قوشىيىكى مىنگە يىگىت قوشىب

بو حوكىمنامەنى اجرا قىلىشدا بىككە باردەم بىرمەك اوچون جوناتدى!“

- بو سوز مىنگە ھەممە شەيتەنەتنى آچىپ بىردى ۋە اوزمنىڭ ابلىسلەر

تامانىدىن آلدانغانىمنى بلىدىم:

”- ايرتەدەن باشلاپ حوكىمنى اجرا قىلىشقا قىلاي بولارىكەن؟“ - دىب

قوشىيىكىگە قارادىم.

”- مىن ھەم شونى اويلاپ تورىپ ايدىم..“ دىدى قوشىيىكى ۋە

قەيىومگە قارادى.

- قەيىومنىڭ اوستادلارى اشنى كىيىنگە سىلتەشيمىزنى ئىلگەرىدەن كورىپ

قويغان ايكەنلەر:

”- ايرتەگە قويىپ بولماس!“ - دىدى قەيىوم.

”- نىگە“ - دىدىم.

”- نىگەكى ايرتەگە چە قىچاقلار قاچىپ بىتەدرلەر!“

- مىن قەيىوم نىڭ سوزىگە قولاق سالمايم - دە قوشىيىكىدەن ايرتە نىڭ كىيىشنى

سوراغان بولدىم. بو خالەدەن ئەچچىغلانغان قەيىوم يانمغا كىلىپ اولتوردى:

”- آۋارە بولماڭىز حاجى ئەكە!“ - دىدى.

- اونىڭ بو خەرەكەتيدەن ئەچچىغىم قىستادى:

”- سىزنىڭ بىلەن مەنم بو اشكە آراشماققا ھەققىمىز يوق!“ دىدىم.

”- سىزنىكى بولماسا توغرى، ئەمما مىنىكى بار!“ - دىدى قەيىوم.

”- بويرىق كىمنىڭ آتىغا؟“ - دىدىم.

”- قوشىيىكى نىڭ!“

”- بەس سز بىلەن مېن فەقەت او ياردام سوراغاندا غىنا كىتمەن كۈتەرەمز،
 باشقا دەخلىمز يوق!“ - دىدىم.

- قەيىوم زەھەر خەندە بىلەن ياننى كەولەب ئىككىنچى بىر بويىر قىچقاردى
 ۋە مېنگە بېرىپ ”- او قوڭز!“ - دىدى. او قودىم.

”- بەس بىر ئىككىنچى بويىر قىنى سز آلغان اىكەنسز، نىگە يەنە قوشىيگىدەن
 فاتىحە كۈتب اولتوربسز؟!“ - دىدىم اوت اىچىدە.

”- ھەر نەرسە بولغاندا ھەم اولوغىمز، دىب سىيلەب تورغان ايدىم..“ -
 دىدى قەيىوم.

”- ئىگە سىنى سىيلەگەن ئىتىگە سۈيەك تاشلار، قىلماقچى سز - دە بەرەكەللە!“
 - دىدىم، ”- بارڭز، اوستادلارڭزنىڭ ۋەسىيەتىنى باجارڭز!“

”- خەفە بولماڭز، حاجى ئەكە!“ - دىدى قەيىوم ۋە قولمىدان قاغازنى
 ئالپ قوشىيگىدەن سورادى: ”- نىمە دىيسز ايندى، بىك؟“

”- مەنم كىگە شىمگە كرسەڭز ايرتەدەن باشلايلىق!“ - دىدى قوشىيگى.
 ”- سىرە عىلاجى يوق، قوشىيگى! چونكى بارچا شەھەر ۋە كۈيلەرگە
 ھەم فەقەت شو - بو گۈنگە، دىب بويورغان اىكەن!“ - دىدى قەيىوم.

- قوشىيگى بىلەن مېن گۈيا تاغ آستىدا باسلىق بولغان ايدىك، باشىمىزغا
 ھىچ بىر گەپ كىلمەس ايدى. قەيىوم اورنىدەن تورغان حالدا قوشىيگى دەن
 جاۋاب كۈتەر ايدى. قوشىيگى كۈب فورسەت قاتىب اولتورغاندىن كىين
 قەيىومگە قولى بىلەن چىقىشقا اىشارەت قىلىپ ”- بىلگەنڭزنى قىلاۋىرڭز!“ -
 دىدى. قەيىوم يانداغى يىگىتلەرى بىلەن مەھكەمە دەن چىقدى. اۈنڭ چىقىشى
 بىلەن قوشىيگى گە دىدىم:

”- ايندى نىمە قىلامز؟“

”- نىمە قىلار ايدىك؟“

”- ئەخر، قاراب قالايرەزمى؟ ۋەقت تەڭ! قارشىغا بىز ھەم يىگىت
 چىقارايلىق!“

”- قويايىرڭز، حاجى!“

”- بىچارە گوناھسىزلەر كىسىلە بىرسىلەرمى؟“

” — كىسىلە بىرسىنلەر! — دىدى قوشىيىكى مېن ئىزتىراب ايچىدە اوزىگە توشونالماي قالغان ايدىم. ئول يىغى ايچىدە تلىگە كىلدى: ” — مەملەكەتنىڭ تىنچلىغى قىچاقلارنى كىشىش بىلەن حاسىل بولسا — مەيلى، كىسىنلەر! — يورت نىڭ آبادلىغى گوناھسىز قىچاقنىڭ قىزل قانىغا قاراپ قالغان بولسا — مەيلى اولدىرسىنلەر! ئەگەردە نەجاتىمىز قىچاق توخومىنى قورىتىشدا بولسا — مېنى ھەم آسىنلار! بۇپەلدىلەر نىڭ مەرحەمەتىگە مېن ھەم موختاج ايمەسمەن!! “

— حازر عىنادىڭ اورتىنى ايمەسلىگىنى ھەرچەند اوقدرماقچى بولدىم كۈنمەدى. ناعىلاج يالغىز اوزىم چىقىپ قولمىدان كىلگەنچە قىچاقلارنى قاچىرىشقا ھەرەكەت قىلدىم. تىۋەرەككە كىشىلەر يوللادىم. ئەمما تورت يۈز جەللادىڭ قارشىسىغا چىققان بىر كىشى نىڭ عۈھدەسى ئەلبەتتە بىر كىشىچە ايدى. مۇتەھەمەلەر كۈب بىچارەنىڭ ياستىغىنى قورىتىشقا مۇۋەپپەقىيەت بولدىلار! — دىدى حاجى، — مەنە، آتابىك ھەقىقەت شول، كىشى توشىنمەسەن تۈرۈپ بىرەۋگە تۈھمەت توقىمايدىر! آتابىك اوزىنىڭ اورتىسى گەپىدەن اويالغان نەما يىرگە قارادى ۋە بىر مۇنچە ۋەقت فىكرگە كىتىپ اورتورغاندىن سوڭ سورادى:

— يىرتقىچىلار نىڭ بۇقۇرغىنىدىن قانداق مۇددەئەلەرى حاسىل بولارىكەن؟
— مەقسەدلەرى جۈدە آچىق! — دىدى حاجى، — بىتتەسى مۇگباشى بولماقچى، ئىككىنچىسى نارمۇھەممەد نىڭ اورتىسىغا مەنمەكچى، اۋچۇنچىسى يەنە بىر شەھەرنى اوزىگە قارام قىلماقچى. خان ايرىسە مۇسلمانقولغا بولغان غەداۋەتىنى قىچاقنى قىرپ ئەلەمدەن چىقماقچى! مېنىگە قالسا اورتادا شۇندەن باشقا ھېچ گەپ يوق، اۋغلىم! — دىدى ۋە بىر آرزۇ توختاپ آلب داۋام ايتدى، — مېن كۈب عومرىمنى شۇ يورتنىڭ تىنچلىغى ۋە فۇقارانىڭ آسايىشى اۋچۇن سەرف قىلىپ، اوزىمگە غەزابدەن باشقا ھېچ بىر قەنئەت حاسىل قىلالمايمەن. اتتىفاقنى نى ايل ايكەننى بىلمەگەن، يالغىز اوز مەنئەئەتنى شەخسىيەسى يولىدا بىر بىرىنى يىب، ئىچكەن مەنسەب پەرەست، دۇنيا پەرەست ۋە شۇھرەت پەرەست مۇتەھەمەلەر تۈركىستان تۇپراغىدىن يوقالماي تۈرۈپ بىزنىڭ آدەم بولىشىمىزغا غەقلىم يىتمەي قالدى. بىز شۇ ھالەدە كىتەدەرگەن، بىر بىرىمىز نىڭ تىگىمىزگە سۇقۇيادىغان بولساق ياقىندىر، كى اۋروس استىبدادى اوزىنىڭ افلاس آياغى بىلەن تۈركىستانىمىزنى بولغاتار ۋە بىز

بولساق اوز قوليمز بيلەن كىلگوسى نەسلىمىز نىڭ بويىغا اورس بويىدىر يىغىنى
 كىيدىرگەن بولارمىز. اوز نەسلىنى اوز قولى بىلەن كافىر قولىغا توتقن قىلب
 تاپشۇرغۇچى - بىز كور وە غەقىلسىز آتالارغا خودانىڭ لەغنىتى ئەلبەتتە توشار،
 اوغلىم! بابالارنىڭ موقەددەس گەودەسى مەدفون توركىستانىمىزنى تونغۇر خانە
 قىلىشقا حازرلانغان بىز ئىتلىرى ياراتغۇچى نىڭ قەھرىغا ئەلبەتتە يولىقارمىز!
 تىمر كورەكان كەبى داھىلەرنىڭ، مىرزا بابىر كەبى فاتىھلەرنىڭ، فارابى، اولوغبىك
 وە غەلى سىنا كەبى عالمەلەرنىڭ اوسىب اونگەن وە نەشۇ ناما قلغانلارى بىر اولكە
 نى ھەلاكەت چوقۇرىغا قاراب سودراغۇچى ئەلبەتتە تەڭرىنىڭ قەھرىغا سەزاوار
 در، اوغلىم! گوناھسىز بىچارەلەرنى بوغۇزلاپ بالالارىنى يەتم، خانەلارىنى
 وەيران قىلغۇچى زالمەلەر - قورتلار وە قوشلار يىردەن اوسىب چىققان گىياھلەر
 قارىغىشىغا نىشانەدر، اوغلىم!..

— ۴ —

آى ئىتەك بىلەن ياپىلماس.

چاى توگەلگەن ايدى. آتابىك فاتىحە اوقىب اورنىدەن قوزغالماقچى بولدى.
 — تورما!

يوسف بىك حاجى تەرەفىدەن بىرلگەن آمىرانە بو بويرىق آتابىكىنى
 قايتادان اولتۇرۇپ قالشقا مەجبۇر ايتدى وە آتاسىغا ”نېمە خىزمەتگىز بار؟“
 دېگەندىك قىلب قارادى. يوسف بىك حاجى بىر سوز دېمەسەن سەللەسىنى آلب
 تىزەسىگە قويدى، باش قاشىنىپ يەنە سەللەنى كىيدى.. دەدەسى نىڭ سەللە آلب،
 باش قاشىنىشى كىيىنىدەن كۆپىنچە اوزىنى بىر تىرگەو آستىدا كورەر ايدى.
 شونىڭ اوچون يەنە بىر مەرتەبە دەدەسىگە قاراب قويدى.
 چىنى بىلەن ھەم حاجى نىڭ توسىدەگى باياغى ھەسرەت وە قايغۇ
 غەلامەتلەرى يوقالپ اولەرنىڭ جايىنى شەرق آتالىغى وە زىيەتى آلدى.
 — مەرغىلاندا نېمە ئىشلەر قىلدۇ؟

كوتلىمەگەن بو سەوالگە آتابىك نېمە، دېي ئەيتىشىنى بىلمەي قالدى.
 جاواب اورنىغا خاۋلى تامانغا قاراندى.

— سىندەن سوراپمەن، آتايىك!

— سىزگە خەبەر بىر گۈچى نىمە ئىشلەر قىلغانىمى ھەم ئەيتىكەندىر..

— جون آدەملەر قاتارىدا آدەم اولدىرىپ يوردىم، دىگەن؟! —

آتايىك نىڭ يوزىدە كولمىسېرەش بىلدى.

— جون آدەملەر قاتارىدا ئىمەس — دىدى، — مەجبۇرلەر قاتارىدا،
زورلانغانلار قاتارىدا!..

— حاجى اوغلىنىڭ كىنايەسىگە توشمايدى:

— آدەم اولدىرىش اوچۇن سىنى كىم زورلاپ مەجبۇر قىلدى؟

— ھەلى بىلمەيسىزمى؟

— بىلمەيمەن! — دىدى حاجى، — ئەيتىشلەرگە قاراغاندا سىنى ھېچكىم
مەجبۇر قىلماغان!

— مېنى زورلاغان ۋە مەجبۇر قىلغان ئايدىلەر — دەدە! — دىدى زەھەر خەندە
بىلەن، — يوقسا سىزنىڭ اوغلىڭىز بولغان بىر يىگىت نىڭ شەئىنىگە ئەلبەتتە آدەم
اولدىرىش اويات ۋە نامۇسدر!

— كىم سىنى مەجبۇر قىلدى، ئەخر؟

— سىز، ئانام!

— ئايسىڭىز ئوزىڭىزدەمى، يىگىت؟

— ئوزمىدە! — دىدى اوغۇل، — سىز ئوزىڭىزنىڭ آرزۇ — ھەۋەسىڭىز يولىدا مېنى
مەجبۇر قىلدىڭىز ۋە دوشمانلارمىگە يولنى كەتتە قىلىپ آچىپ بىردىڭىز، مېن
بو جانىۋار لىقنى خاھ، ناخاھ، ئىشلەشكە مەجبۇر قالدىم!

— شۇنداغمى! — دىدى حاجى ئوز گوناھى اوكولىگە توشكەن ھالدا
اونداغ بولسا بىزنى كىچىر، اوغلىم!

— سىزنى گوناھكار قىلىشقا ۋە گوناھىڭىزنى كىچىشكە مەنمەن ھەققىم يوق، دەدە!

لىكىن گوناھسىز بولاتۇر ھەم يەنە موۋاخەزە ئاستىغا توشكەنمەن اوچۇن
ئوزمنى مودافىئە قىلىشقا مەجبۇر مەن..

— حاجى لەيلىنىڭ تىلەپ باشىنى چايقادى:

— خامسوت ئىمگەن بەندەمىز! — دىدى، خەير، بوغەيىنى — كو، بىزنىڭ بويىنىمىزغا

قوياسەن، دەر خەقىقەت قويىشقا خەققىڭ ھەم باردى.. ئەمما آرالارڭغا يامانلار
آرالاغان ايكەن شۇنچە موددەتدەن بىرى نىگە مېنى خەبەردار قىلماڭ؟ ياكى
بۇندە ھەم بىرەو سىنى ايندە مەسلىككە مەجبۇر قىلدىمى؟

— ھېچكىم مەجبۇر قىلمايدى - دېدى، - ئەمما مېنى شۇ ۋەرتەگە تاشلاغان
دوستلەردەن.. كۆمەك سوراش ھەم مەعقۇل كۆرۈنمەيدى..

حاجى باشىنى قويى سالدى. اوغلىنىڭ كىيىنى سوزى جودە اونىگە تەئسىر
قلغان ايدى.. نىمە قىلسن، كى آتابىك توغرى گەپنى ئەيتەر ايدى..

— بىز سىنى تاشكەندەن اويىلەنترسەكە - دېدى نىھايەت حاجى، - كەتتە
خاتۇنلار ئان آجراتش فكريدە ايمەس ايدىك. ئەگەر سىن شۇ خەيال بىلەن
بۇدەن سىررەنى ياشىرىپ كىلگەن بولساڭ كەتتە آخماقلىق قىلىپ سەن، بالام!
آتابىك دەدەسى نىڭ بۇ كىيىنى سوزىگە قارشى ھېچ نەرسە دېمەيدى
گويى ھەممە ئەلەمىنى يوقارىداغى ئىككى جۈملە بىلەن چىقارپ يوبارغاندىك
جەمگىنە سامەلك دەرەجەسىگە توشدى. ئەمما نەتىجەنى تىزراق ايشىتىپ آلىش
اۈچۈن اونىڭ يۈرەگى قايناغان آشدىك شاپىرىلار ايدى.

حاجى داۋام ايتدى:

— كىشى نىڭ باشىغا بىر اش توشكەندە - دەررەۋ بىرەۋدەن كىگەش ۋە
بىاردەم سورايىدۇ. خەتتا آتاي، آنا بىلىدۇ ھەم سىر ساقلاغان بىر يىگىتنى اوز
اوغلىم بولۇپ چىققانى مېنىگە قىزىق كۆرىنەدۇ. قاين آتاڭ مېنىگە بىر خەت يازىدۇ؛
اوقۇ - اوقۇ مەزمۇنىگە توشۇنالمى خەيران بولامەن، آى سايىن، مەرغىلان
بارب تورار ايدىكو، دىب اويلايمەن خەتنى ئىككى - اۈچ قايتا اوقۇ چىققاندىن
كىيىن بىلسەم خەقىقەت شۇ ايمىش.. مېرزا كەرىم نىڭ يازغانىغا قاراغاندا بىر مۇنچە
ياڭلاشلىق اوندەن ھەم اوتكەن كۆرىنەدۇ ۋە لىكن سىنىڭ بالالىغىڭ آلدىدا
اونىكىى حالۋادى.. ياخشىكى بۇغەقلىرىلىغىڭ باشقالار نىڭ باشىغا كۆرۈنگەن..
اۈزىڭ ئەيت، ئەگەر مېنىگە شۇ كەسەلگىنى بىر آغز بىلەرسەڭ، مېن قاين آتاڭغا
خەت يازماسمى ايدىم، خەسەنەلىنى يوبارپ خەقىقەتنى آچماسمىدۇم ۋە بۇ
تەقدىردە آدم اۈلدىرىپ يۈرشلەرگە قانداى حاجەت قالار ايدى؟

آتابىك نىڭ باشىغا بو گەپلەر نىڭ بىر خەرفى بولسۇن اورناشماس ۋە اوزى كوتكەن نەتىجە گە بارىپ يىتىش اوچۇن گىنە قىنلار ايدى.
— شۇنچەلك اشلەرنى قىلىپ، نىگە آخردا قاين آتاڭغا يولقماي كىلدك؟
شۇنگە مەجبۇر ايدىم.

— مەرغىلانغا ايندى قاچان باراسەن؟
آتابىك اويلاىپ قالدى. چۇنكى بو ”قاچان بارىش“ مەسئەلەسىنى ياخشىلاپ يىشمەك كىرەك ايدى ۋە اونى يىشمەك ھەم قىين ايدى اوزاق اويلاغاندان كىين:

— مەعلوم ايمەس! — دىدى.
گەرچى بىك نىڭ يۈرەگى حازىر بولسا ھەم مەرغىلانغا قاراپ اوچشكە تەييار ايدى. براق اونىڭ يۈرەگىدەن ھەم كوچلك بولغان يەنە بىر نەرسە بو ”بارىش“ مەسئەلەسىنى چوۋالتىرىپ ”مەعلوم ايمەس“ بىر حالگە قويغان ايدى.
— قاين آتاڭ كىلن بالانى آلب شو ھەفتە ئىچى يولغا چىقماقچى ايكەن! دىدى حاجى، — تەئرىخىگە قاراغاندا خەتنىڭ يازلغانىغا اون كۈنلەپ بار؛ اھتىمالكى ايرتە ايندىن كىلىپ قالسالار؛ تۈردەگى اوينى بوشاتدىرىپ پالاس يازىش كىرەك ايدى..

ئول بو گەپنى ايشىتەر ايكەن بارلىق، يوقلق — اش قىلىپ ئەللە قانداغ قىزىق بىر حالەت كىچىردى. اسىغ بىر نەرسە بەدەنىگە تىگىپ كىتكەندىك ھۈركىنىپ قويدى ۋە ”نېھايەت، ايندىمى؟“ دىگەندىك قىلىپ ئىنتىكدى، كۈز اونىگىدەن بىرەونىڭ سۈرەتى اوتىپ سەرخوشلەندى، ۋە تىل بىلەن آڭلاتىپ بولماساق بىر ساغىنىش چىدەمسىزلىكى اىچىدە بو ئىۋىر — جىۋىر حالەتدەن گەنگىپ كۈز آچدى. كۈز آچدى، براق اوزىگە ”نېمە دىيسەن؟“ دىپ قاراپ تورغۇچى آتاسىغا موۋافىق بىر جاۋاب بىرىشنى بىلمەدى. يوسف بىك حاجى ايسە اوغلىنىڭ بو سۈست لىككە اوخشاپ كۈرنگەن حالىنى يامانغا يويدى. مەرغىلان دىگەن شەھەردەن كەتتە اوزىنى كىچىك آلب قىزى اىلە كىلە ياتقان مىرزا كەرىم ئەكەگە اوغلى نىڭ خورلىق كىلتىرىشىدەن چۈچىدى. شۇنگە بىنائەن آتابىكنى اىپاقاغا آلىش اوچۇن اونىگە كۈلكى تۈيلىگەن بىر قانچا نەسىھەتلەرنى چىزدى:

— او غلم! — دىدى، — سىيلاغاننى سىيلاش كىرەك؛ ايندى سىنگە قەدرىزىلانغان بولسا، ئۇنىڭ قاشىمىزدا اولەرنىڭ قەدرى قىممەتلىرى يوقارى: قوتىدار بولسا كوز آچىپ كورگەن قودامىز، خاتونىڭ بولسا باش كىلىنىمىز! ئۇ گەر سىن مېنى آتام دىدىرگەن بولساڭ شولەرنىڭ كوڭلىنى آلمانقا تىرش! قاين آتاڭدان مېنى قوولادى، دىب كوڭلىڭ آلمانىمىز؛ چونكى او بىچارە ھەم بىر شەيتاننىڭ ۋەسۋەسى بىلەن بوخەتاگە توشكەن. ھەر حالدا ھۆرمەتلىرىنى بەجا كىلتىر، مەرغىلان دىگەن شەھەردەن سىنىڭ يوزىڭنى، دىب كىلەدرلەر..

آتاسىنىڭ بو سوزلىرى اونىڭ استىقبالى اوچون ياخشى تەئىمىناتلەر بىرەر، گويىا مەجبورىيەت. استىدا آتا نەسىھەتىنى قولاقغا آلدۇرغاندىك بوين اىگىپ اولتىرەر ايدى.

— ئۇ گەر اولەرنىڭ كىلىش كۈنلەرىنى آنىق بىلسەك — دىدى حاجى، — سىن يولدىن قارشىلاپ كىرەر ايدىڭ!
— آتايىك جاۋاب بىرمەدى.

— ھەر حالدا اوتتەسى كۈن مولجەل؛ سىن چىقماساڭ ھەم ھەسەنەلى چىقسىن، يولغا!

— مەيلى، چىقسىن! — دىدى آتايىك.

— ۵ —
مەكتۇب

حاجى شو جاۋابدىن كىين اوغلىدىن بىر دەرەجە قەناعتلەندى ۋە چايگە فاتىحە اوقىپ اورنىدىن تورار چاغىدا يانىدىن بىر خەت چىقارپ اوزاتدى:
— خەتنىڭ ئىچىدىن چىقىدىكىلەردىن — سىنگە بولسا كىرەك! — دىدى.

آتايىك مەكتۇبىنى آلب آتاسىنىڭ كىتىشىنى كۈتۈپ قالدى. خەت سەككىز بۈكلەن بىر ئىپەك بىلەن بىر — ئىككى يىرىدىن چاتىلغان ۋە آتايىككە آتالغان ايدى. آتاسىنىڭ اوزاقلاشىنى كۈتەر ايكەن يۈرەگى يامانلاغان آتايىك تىپىرچىلەر ايدى. تىكىلگەن ئىپەكلەرنى سۈككىدى ۋە مەكتۇبىنى آچىپ آچ كۈزىنى اشكە قويدى:

”يوسف سەۋداسىدە بىقەرار زولەيخا اسمىدەن، مەجنون عشقىدە يىغلاغان
لەيلى آتيدان - سىزگە باشمىداغى ساچلارنىڭ تۈكلەرىچە بىچەد سەلام. مىندەن -
خەددۈ حىسابسىز گوناھ، سىزدەن - كىچىرىش. ئۆتكەن ئاشىڭىز سەلاۋات. چۈنكى
شۇ ئىككى يىل ئىچىدە كىچىرگەن قارا كۈنلەرنى ئېسىڭىز، ئالدىنقى مەنىم ئۈچۈن ئۆشە
كۈنلەرنى قايتادان باشىدىن كىچىرىشكە ئىگە. ئۇل كۈنلەرنى سىز ئۆتۈڭ،
ئۆتۈڭ ئۇ مەنىم ئۈچۈن. شۇنىڭ ئۈچۈن سۆزۈمنى ئۆزۈڭىزنىڭ ئاخىرى ھەم چىن
بەخت ئىسلىرى ھېدىلەگەن تەئرىخىمىدەن باشلايمەن.“

”سىز قاقچاقسىز: نەرى - بىرى تىل ئۈچىدە مىنىڭ بىر نەرسە يازغانىدىكى
بولۇپ قاقچاقسىز. ئىككى يىل بويى مەرىغلان كىلىپ يۈرۈشۈڭىزنى مىن - ئۆزۈڭىز
يېشىم، لېكىن تاپىپ يېشىم: سىزنىڭ بارچا مەشەققەتلەرڭىز - دۈشمەنلەرڭىز دەن
ئۈچ ئالدى ئۈچۈن بولغانىنى ئاڭلادىم. يوقسا مىنى كۈرە ئىدىڭىز، كۈرەڭگىز
كىلىمەگەندە ھەم باشقالار سىزنى كۈرە ئىدىلەر. تۈپەر ئىدىلەر.. مىن كەبى
بەختسىز، مىن كەبى غاۋغاسى كۈپ سىزنى زىرەكتىرە، جاندىن تۈپەرغان بولسا
غەجەب ئىمەسكى قاقچا باشلانغانسىز.. قاقچاڭىز قاقچىپ كۈرەڭىز، ئۇ مەنىم بولۇپ
كۈندەن باشلاپ بىرەۋلەرنى قوشۇشقا بىل باغلايدىم: ئاتام بىلەن ئانام رەفاقەتلەيدە
خىزمەتلىگەن - چۈشەنچىلىگەن گە ئىرتە ئىندىن يۈرەمەن، سۈيگەڭىز كۈندەشم ئالدىدا
قەدرۈ قىممەتنىڭ نىمە بولىشىنى ھەم بىلەمەن... سىز ئالغىچە ئاڭلىدىڭىز: ئىسكى قەدرىدەنلىق
خۇرمەتلىگە، كۈڭل ئۈچۈن كۈلۈپ باقار سىز.. ئالغىچە قەل شۈگىنە بىلەن ھەم
بەختسىزنى مەسعودە قىلار سىز! ئۇ مەنىم.. سۈيگەڭىز - كىنچەڭىزنىڭ جىكىر شەرىدەن،
قارغانلار ئىدىن بىچەد قورقۇمەن ئۆزۈمدە يوق قورقۇمەن.. شۇ ياقىن ئاراداغى
ئۆزۈڭىز بىلەن بولادىغان مەسعود دەقىقەلارڭىزدا خۇدا يولىغا ۋەدە ئالغۇ - مىنى
آغرىتاسىن. رەقىبەم كىلدى، دىپ ئويلاماسىن. نىھايەتتى مەقسەم ئىككى دوستىگە
بىر چۈشەنچە ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىرەۋلەرنى كۈرەپ يۈرۈش..“

”خەتم ئاخىرىدا شۇنى ھەم ئېيتىپ قوياي: ”ئۈچ قايتىپ مىن ھەم
كۈچەدەن ھايدالماسام ئىدى ” دېگەن خەۋەر ھەمىشە كۈڭلىمىدە. ئۇ گەر خۇدا

يارلاقاب ايشىككزده اورنلاشب آلسام اوياغىنى اوزم بىلەر ايدم..

”ايرتە - ئىندىن، كوزمگە يىل كورينور..“

”يول باسلىق كوڭلگە بىر عومر كورينور..“

”۳ نچى ھەمەل، مەرغىلان، يازدم كومىشكز“

آتايىك نڭ سوينچى ايچىگە سىغماسلىق، اوزىنى بوقاتب قويغان حالده

ئىلجەيەر ايدى. خەتنى ئىككىنچى قايتا اوقب چىقب يەنە سويونە باشلاغان ايدى

كىچەگى مەنزەرەلەر اونگە كورينش بىر گەندىك بولدىلار. ئول سىسكەندى.

كوز اونگىدەن كىچەگى مەزلوم گەودەلەر بىر مەبر اوتب ئول آشىغچ رەوشدە

خەتنى بوكلەدى ۋە اولەردەن ياشرغاندىك چونچەگىگە تىقدى، ايرىغ

اورنىدەن تورب كىتدى...

كوچەنى بىر ئەيلەنب كىلگەندەن سوڭ باياغى مەنزەرە لەردەن بىر آز

قوتلغاندىك بولب يەنە مەكتوب ايسىگە توشدى. مەھمانخانەنڭ دەرىچەسىگە قىيا

تورغان حالده خەتنى يەنە اوقب چىقدى. لىكن بو گەل خەت ھەم باياغىدىك

سوينچ ايمەس كىچەگى مەزلوملەر گە تەغزىيە توتقاندىك آغر مەعنا بىردى:

”ئەمما... سويگەنگز نڭ چىكىرىشلەرىدەن، قارغانشلارىدان بىھەد قورقامەن..“

بايا نىمە اوچون سوينگەنىگە اوز - اوزىدەن ھەيران بولب باشلادى. چىدەن ھەم

مەكتوبنڭ موندە كوچىرلگەن جوملەسى اويلاپ قاراغاندا ھىچ قانداي قوۋانچغا

يول قويماسلىق دەرەجەدە قارامەنالك ايدى. بو جوملە كىلەسىدەگى

آڭلاشلىب بىتمەگەن، لىكن بولىشى آنقغا اوخشاغان ياراماس ۋە تىنچسىز

بىر ھەياتنڭ گويا موقەددىمەسى ايدى..

آتايىك كومش ئەيتكەندىك كوندەش يەنى زەينەبدەن ئونچە قورقماسا

ھەم ئەمما دەردنڭ ايلڭ دەۋاسىزى بولغان آناسى توغرىسىدا يۈرەگى

تەرەدى. عومرىنڭ ايلڭ قىمەتلىك كۈنلەرىنى آغۇلاغان، ئىككى يىل بويى

دەۋاسىز دەردگە موبتەلا قىلغان، ياراماس ۋە اشانچسىز يوللاردا سانسىشىغا

سەبەب بولغان اوز آناسى ايمەسىمدى؟ - ۋە رەقىبەلەرگە، دوشمانلەرگە يول

آچىب بىرگەن شو آنانڭ آرزوسى ايمەسىمدى؟

بوتن شەھەرنى آغا ق - دالغا ق قىلب كۈھلك قز قىدرغان، نىھايەت چىرايلى لكە تەنھا، غەقلى لكە يەكتا تاپ تويىلار، تاماشالار، آرزو ۋە ھەۋەسلەر بىلەن اوغلىغا ” - خاتن بو بولدىر!“ دىگەن افئىحار ۋە مەغرورىيەت ايله تەقدىم قلغان سويوكلى كىلىنى اوستىگە گويا اوچەكشكەندىك بولب كىلەدرگەن مەرغىلان پەرىسىگە نىمە ۋە قانداى موعامەلە قىلار ايدى؟ كوش كوندەشى نىڭ جىكىرىشىدەن گىنە چوچىغان بولسا، آتابىك بو چوچىنى اوزىنىڭ كۈلەگە سىدە قالدىراتورغان آناسى توغرىسىدا تەمام غەقلىنى يوقاتب قويدى.

- ۶ -

اوزىك آىم - آغما، زەىنەب نىنگ دەردى.

يوسف نىك حاجى چەلە - دومبول تەبىئەتلك خاتونى نىڭ فعلى خويىنى ياخشى بلىگەنى اوچون اوتكەن واقىئەلەرنى يەنى آتابىك سرلەرىنى اونگە آچماسلققا قەرار بىرگەن بولسا ھەم ئەمما مەرغىلانلق كىلن ۋە قودالار نىڭ كىلىشلەرىدەن خەبەر بىرشنى لازم تاپدى. چونكى خاتونى نىڭ مەرغىلانلق كىلىگە بولغان غەداۋەتىنى آتابىكدەن ھەم ياخشىراق بىلەر ۋە اونىڭ: ” اوغلىگىز مەرغىلاندىن اويلەنمەدى بر بەلادەن اويلەندى!“ دىب قىلادىرغان شىكايەتلەرىنى ھەممە ۋەقت اىشتەر، داىما اسىغ - ساقچى داملا، خوجالارنىكىدە باش آغرىتب يورىشىنى ھەم بىلەر ايدى. شونىڭ اوچون اوز تەرەفدەن اوزىك آىم توشكرنى ياخشىلاپ اىبىكە آلقاق، يوز قىزارادىرغان اشلەرگە قارشى چارەلەرنى كۈرمەك فكىرگە توشدى.

چالو كەمپىرنىڭ ھەر بر اولتورشلەرىدە سوز اوزىك آىم تامانىدىن باشلاندىمى ئەلبەتتە ناقابل اوغول بىلەن مەرغىلانلق ” ئەندى“ كىلن اوستىدە بولار ۋە اونىڭ اوچون اياڭ ئەھەمىيەتلك مەسئەلە فەقەت شو گىنە بولب كورىنەر ايدى. باشقا كىزلەردە كەمپىرنىڭ بو توغرىداغى داد - ھەسرەتىنى كۈلگۈلك بىلەن ۋە كەم ھەۋسەلەك بىلەن اىشتە ھەم ئەمما بو گەل اوزىك آىمنىڭ اوشە اىسكى عاشولاسىنى آرتقچا بر توزمىزلىك آراسىدا كۈتەر ايدى.

كەمپرنىڭ دەردى غوزادا، سىچقاننىڭ كوزى دانلىك كوزەدە دىگەنلەرىدىك
بىزنىڭ اوزبىك آيىمىزنىڭ ھەم دەردى بوزەدە ايدى. سوز اورنىدى،
سوزدەن — سوز چىقدى نىھايەت حاجى نىڭ كوتكەنىدىك اوغول ھەسرەتى
ھەم باشلاندى:

— آخماقكز بر آز ايسىنى يىغان كورىنەدر! — ديدى اوزبىك آيم، ھايتاور
اوج آيدان يىرى مەرغىلاننى ايسىدەن چىقارب قويدى!

حاجى كولدى:

— اسىغ — ساويىڭ كار قىلغاندر..

— بىلمەدم.. ھەر نوچوك سو قويماندىك بولدى، قالدى! ايلاهى ايم

توشكەن بولسن..

— ايلاهى آيم توشسن! — ديدى كولب حاجى.

اوزبىك آيم ايرىنىڭ استىھزاسىگە توشىنب قالدى ۋە لەبى لەبىگە

تىگمەى بابللاى كىتدى:

— نىگە كولەسز؟ — دىب دىپسندى، — بو كوزىگە چە كولب — كو، اوغلىزدان

آجرا لاياز دىكز! ايندىگىنە سز ھەم.. خودايا تەۋبە قىلدىم!

— زورى بىھودە ميان شىكەنەد!

— ايلاهى تاجىككز قورسن! — ديدى اوزبىك آيم، — مین توغرىسىنى ئەيتسەم

بو گەپلەرنىڭ ھەممەسىگە سز سەبەب بولماقدا سز، اير! يەككەش كولش،

يەككەش كولگى! اوندەن كورە اوغل — قز اوسدىرشغا اوقووم يوق دىب ئەيتىڭ!

حاجى تاغنى كولدى:

— ھە، اوقووم يوق، آيمچا!

— كولگىگىيى — كولك! خودا اولم بىرسن كولكوگە! — ديدى اوزبىك

آيم ۋە ئەچچىغى بىلەن يوزىنى چىتكە اوگردى.

— مىنگە قارا خاتن! — ديدى حاجى جددى توسدە. اوزبىك آيم قارادى،

— اورنسز چىرەنسەڭ بىلىڭ سىنادر، ديدى تاجىكلەر. شونىگە اوخشاش اوزىڭ

جايىز چىرەنگەنگىدىك مىنى ھەم اوز يانگىغا تارتماقچى بولاسەن!

— بولماسا مەنم بارچا ھەرەكەتلەرم اورنسز ايكەن — دە؟!

— اورنسز! —
 — نېگە اورنسز بولار ايكەن؟ —
 — سىنىڭ موددەعاڭ — دېدى حاجى، — مەرغىلانلىق كىلىنى — اوغلڭدان
 آجراتب يوبارش وە بو كىلىنىڭ بىلەن قالدېرش — شونداغىمى؟
 — ئەلبەتتە شونداغ! —
 — مەنە شو حەرەكەتكىنى اورنسز چىرەنش، دىدرلەر. نېگە، دىسەڭ بلفەرز
 اوغلڭنى آلدڭغا آلساڭ — دە اوندەن سوراساڭ ”قايسى خاتوننىڭ بىلەن
 بولشنى خاھلايسەن؟ خاھلاماغانكىنى قولى!“ — دېب. ئەنە شو ۋەقتدا اوغلڭ
 نېمە دېر ايدى؟ — نېمە دېيشىنى اوزڭ ھەم ياخشى بىلسەڭ كىرك، خاتن!
 — بىلەمەن! — دېدى اوزبېك آيم، — مەرغىلانلىق نڭ داملاسى كوچلىك،
 اوغلم بېچارە نڭ باشىنى ئەيلەنتىرب كوڭلىنى خېپە اوزىگە باغلاغان!
 — يوسف بېك حاجى اوزىنى كولىگىدەن يەنە توختاتا آلمادى: —
 — ياخشى — دېدى، — سىن ھەم — كو، اوچ يىلدەن بېرى تاشكەندە گى
 ھەممە داملا — خوجالارنىڭ ايشىگىگە بىر مەبر كىرب چقدڭ. بەس سىن ھەم
 نېگە اوغلڭ نڭ كوڭلىنى زەينەبكە خېپە قىلب باغلاي آلمادڭ؟
 اوزبېك آيم ايرىنىڭ بو سەۋالىدەن حەيران بولب تۇرمادى: —
 — مەرغىلانلىق نڭ داملاسى سىحرچى ھندى ايدى، مېن بولسام بو يىردەن
 ھندى داملا تاپالمادم!
 حاجى ئىندى كولمەدى. چونكى خاتونىنىڭ حالىگە ئەچىنە باشلاغان ايدى.
 — بونداغ عەقلىز ئىشلەرنى قويايلىق، خاتن! — دېب مولا يىمانە سوزلاب
 كىتدى، — بىر آز عەقلىغا يان بىرب اش قىلغان كىشى ھېچ بىر ۋەقت دەرد
 قالمايدىر. مادامىكى ئىككىمىزنىڭ يالغز اشانچىمىز شو اوغلىمىز ايكەن ۋە اونىڭ
 ساغلق، شادلىغى بىزنىڭ تىرىكلىگىمىزنىڭ ترەگى ايكەن بەس بىزگە لازىمى اونىڭ
 خورسەندلىگى نېمە بىلەن بولسا شونى آختارشىدر. مېن ياخشى بىلەمەنكى سىن بو
 ئىشلەرنى فەقەت اوغلڭنى آياغانڭدان قىلاسەن ۋە سىندە شونىدەن باشقا ھېچ بىر
 مەقسەد يوق، بو تەرەفدەن قاراغاندا سىنى ھەم عەيىلەب اولترش آسان ايمەس..
 شونى ھەم ياخشى بلغل كم اوغلڭنىڭ آي سايىن مەرغىلانغا قاتناپ تۇرىشى

سېنى قانچا خەفە قىلسا مېنى ھەم سېندەن بەتتەر ئەچچىغىمنى قىستاتار، خەتتا بەغزى كىزلەردە سوكب يوبارش دەرەجەلەرگە چە بارب قايتار ايدىم. ئەمما سېنىڭ جەھانگىنى چىقارب كولىشىم بولسا فەقەت ”اولگەنمىدەن كۈلەمەن، يۈزۈمنى يېرگە سورەمەن“ قەبىلىدەن بولب بۈنگە سېن توشىماس ايدىڭ. نىھايەت سېن ئەيتكەندىك جانم خىقلاغمغا يېتىدى — دە اوغلۇڭنى بوگەل مەرغىلانغا بارما، دىب يولدىن قايتارب قالغۇچى ھەم مېن — اوزم بولدىم.

اوزبىك آيم باشىنى تىرواتب سوزنى اىشىتب كىلەر ايدى. بو كىيىنگى سوزنى اىشتكەندەن كىيىن باشىنى كوكسىگە چە يەتكۈزب ”بەرەكەللە، رەحمەت“ دىگەندىك قىلب قويدى.

حاجى داوام ايتىدى: ”بەرەكەتلەشكەن بولساڭ، رەھمەت بىلەن سۆزلىشەيلى.“
— مەنم بوتۇختاتب يوبارماي قويغانىدىن خەبەر سزلىغىڭ اوچون بولسا كىرەك كوڭلىڭ داملا — خوجانىڭ دوغاسىگە كىتب قالدى ۋە مېن سېنىڭ سوزىڭدەن كۈلدىم، چونكى خەقىقەتدە بونىڭ سەبەبچىسى اوزم ئىدىم...
اوزبىك آيم ايرىدەن اوپكەلەدى:

— نىگە، ئەخر مېنى خەبەردار قىلمايسىز؟
— بو توغرىدا مېندە ھەم غەيب بار! — دىدى حاجى، — سېن بىلەن اوزىمنىڭ موددەلار يىمىز بر، دىب اويلاغانم اوچون آتايىكىنى كايىب تۇختاتقاندىن سوڭ سېنىگە كىڭەش سالماسداناق قودالارڭغا بر خەت يازغان ۋە كىيىن بالانى تاشكەندگە آلب كىلىشلەرىنى سوراغان ايدىم. ھايتاور سوزىمنى يىزدە قالدۇرماغان اوخشايىلار، بوگون قودادان بىتتە جاواب خەتى آلدىم... غەقلى كىشىلەرنىڭ ساداغاسى كىتسەڭ ھەم ئەرزىدر: ”شۇ چاققاچا سىزلەرگە ئەيتىدىمەسدا نازىك زىيارەتلەرڭىزگە بارىشىمىز كىرەك ايدى. خەتڭىزنى اوقىب نىھايەتدە حىجالەت چىكدىڭ، آينقسا كىيىن بالاڭىز بىك آيمغا قايسى يۈز بىلەن قارايمەن، دىب يۈزىنى يولدى. بو ئەدەبىزلىگىنى بارغاندىن سوڭ ئەلبەتتە يۈزىگە سالماسلار، دىب اشانامز“ دىدر...

اوزبىك آيم ايرىگە آتقايدىغانچا قاراپ تۇرار ايدى. خەقىقەتەن ھەم حاجىنىڭ اوستالىغى اوزبىك آيمدىك دومبول تەبىئەتلىك خاتىلەرنى گەنگىتەرلىك ايدى.

ئول خاتوننىڭ جاوابىنى كوتىپ اولتورماسداناق تام اوستىگە تام ياپا باردى.

— قايسى اوينى بوشاتىدۇرساق ايسكەن؟ — دىيىپ سورادى ۋە جاواب كوتىمەسەن، — قودالارڭنى نىمە بىلەن كوتىشنى بولسا، اوزڭ بىلەن سەن؛ تويە سويىپ چارلاغانىڭدا ھەم كىلەيدىر گەن كىشىلەر! — دىدى.
 اوزىيىك آيمنىڭ مېيەسى ئەينەدىمى، ياكى اوزى ئەيتكەن سىخىزچى ھندى نىڭ دوعاسى ئەسەر قىلدىمى، ھەر ئوچۇك ئوچ يىللىك عەداۋەتلەر ۋە كىنە، كودورەتلەر بارچاسى ھەم ئەللە قاياققا قاراپ ئوچىپ كىتىدىلەر ۋە اولەرنىڭ اورتىنى ”ئىككى كىللىك بولش“ مەسئەلەسى كىلىپ ئالدى. اوزاق، ياقىن خاتىنلارنىڭ ”— ھاي، اوزىيىك آيمنىڭ مەرغىلانلىق كىلىنى ھەم كىلىدىر؛ خوددى توتىنىڭ بالاسىنى ايمىش. يورڭلەر بىر كورب كىلەيلىك!“ دىگەن سوزلەرى ايشىتىلگەندىك بولدى. شو چاققاچا زەينەبكە يالىنىپ، يالپاغلاپ كون كورب كىلگەن بولسا موندەن سوڭ بىر قوشا كىلىنى اوزىنىڭ آياغلارنى ئاستىدا يالىنىپ يورگەن حالدە كوردى.

— ھەر نىمە بولغاندا ھەم تىگى نازك! — دىدى آيىم، — غىزەتنى ئوچون شو اويىمىزنى بوشاتىپ بىرەرمى؟

— اوزڭ بىلەن سەن. —
 — بىز توردەگى اويىگە كوچىپ اوتىسەك ھەم بولادى. ئەخر تىگى نازك.
 ئوچ يىللىك كىنە ۋە عەداۋەت اورتىگە نىھايەتدە عالى مەرحەمەت ۋە مەرىپەتچىلىق كىلىپ اولتورگەن ايدى. ئوچ يىللىك ايمەس ئوچ دەقىقالق اوز گەرىشەن اوزىيىك آيمنىڭ يوزى قىزارماس ۋە قىزارىشنى ھەم بىلمەس ھەتتا ئوغل — قىز اوسدىرىشنى بىلمە كوچى يوسىف بىك حاجىدان ئەللە قانچا يوقارىلاردا يورار ئىدى. يوسىف بىك حاجى ايسە خاتونىدەگى بو كولىگولك اوز گەرىش ئوچون غەجەبلەنمەدى ۋە كولىمەدى چونكى بو كولىكى تەبىئەتكە ماللىك بولغان خاتىن بىلەن ايسىدى اوتتوز بىش يىللەب بىر گە ياشار ايدى.

ئوزىيىك آيمنى شو حالگە كىلىتر گەندەن كىيىن اوندەن سوراپ قويدى:
 — زەينەبكە ھەم بو خەبەرنى ياتىغى بىلەن ئەيتىپ قويامىز؟

— سز بىلەن، مېن بىر ئاشنى مووافق كور گەنيمز دەن كىين زەينەبكە چىكارە! — دىدى اوزبىك آيم. موندەن اوج دەقىقا ئلگەرى سەعادەتى اوچون تىرىشلگەن آرزولق زەينەبنىڭ عاقىبەتى ھەم شو بولب قالغان ئىدى.

— گەپ اوندە ايمەس — دىدى حاجى، — عومر، مىراسا دىگەن گەپلەر بار، آينقسا كوندەشلىك ايشى قىين؛ كاسە — كاسە گە تىككەندە غىدى — غىدى گەپلەر كوپەيسە بىز گە ايمەس اوغللارگە ھەم تاتىماي قالادر.

— چاقىر؛ دىسىز مې؟

— چاقىر! — اوزبىك آيم زەينەب بىلەن آتايىك نىڭ كوتىلمە گەن رەوشىدە آچىلب سوزلاشب اولتور گەنلەرى اوستىدەن چقدى.

— اوغل، قىزنىڭ كىگەشىمى؟

آتايىك كولمىسېرەب زەينەبكە قارادى، زەينەب ايسە توزەتىنب اورنىدەن توردى ۋە قاين آناسىغا جاي كورسەتب:

— شو ئاقاغا ئوخشايدىر، آيى! اوغل — قىزنىڭ كىگەشى خوددە شو كۈنگە يىغىلب قالغان ايكەن — دىدى ۋە كولمىسېرەب ايرىگە قارادى.

اوزبىك آيم اولتورمادى. ۋە اونى — بونى سورشتىرب، اويلاپ تورمادى: — ئككەلەسىگە بىر پەردەن كوينەكلىك آل! بىرىنى پەست بىرىنى بەلەند قىلما، بو خاتوننىڭ بولغاندا ئول ھەم كۈز آچىب كور گەننىڭ.. زەينەب، سىن مېن بىلەن جورچى، حاجى آتاڭ چاقىر ياپتىلار! — دىدى.

تامدان تەرەشە توشكەندىك قىلب سوزلانغان يوقارىداغى گەپلەر گە باشدا اولەرنىڭ ئككەلەسى ھەم توشنمادى. ئەمما بىر آزدان سوڭ آتايىك ئەيتلگەن تىلوۋ، تىسكەرى سوزلارنىڭ مەناسىنى آڭلاپ آلدى، آناسى نىڭ نىمە بولسا ھەم مەرغىلان تەرەفكە آغشقانىنى ۋە اوزىنىڭ كوچلىك بىر دوشماندان قوتىلا يازغانىنى بىلب زەينەبنى نىمە اوچون چاقىرلغانىنى ھەم بايقادى. زەينەب ايسە بىر نەرسە توشنمە گەن حالدە قاين آناسى بىلەن چقدى.

قاين آنا ۋە كىلن قارشىسىغا كىلب اولتورشكەندەن كىين حاجى زەينەبكە قاراپ آلدى.

— بالام، زەينەب! دىدى، — بىز مەرغىلانداغى آپاڭ كۈچىنى ئالب
كىلمەكچى بولدۇق.. سىن شۇنگە نېمە دىيسەن؟

زەينەب يەلت-ايتىپ قاين ئاناسىغا قارادى چۈنكى ئوزبېك ئايمىنىڭ
باياغى گەپى ايندى ئونگە آڭلاشلغان ئىدى. دوستى دوشمان يانيدا كۈرب
بىلىنەر، بىلىنمەس قىلب ئىنتىكىدى.

— مېن نېمە دىر ايدىم..

— گەپ نېمە دىيش وە نېمە دىمەسكەدە ايمەس، آيم! — دىدى
حاجى. — گەپ شۇندەكى ئول كىلگەن چاغدا ئىگەچى. — سىنگل دىك بولب
كىتە آلا سەنمى دىب سوراماقچىمەن. بىلبىل آتالدىر بىلىنمەس، بىلبىل شۇرە
— بولب كىتەرمز..

— ئىگەچى — سىنگل بولب كىتەرسز — ئە؟ — دىب تەكرار سورادى
قاين آتا.

— بىلمەدم..

— نىگە تاغى بىلمەي قالدۇڭ؟

زەينەب بىر مونچە وەقت اويلاىب قالدى.

— قەرس ئىككى قولدان چىقادر — دىدى زەينەب، — مېن ياخشى بولغانىم
بىلەن آپام يامان بولسا حازىر گى بىر گەن وەعدەمدەن نېمە فايدە بولسىن..
— جودە توغرى گەپرەڭ، بالام؛ — سىندەن آلمان وەعدەنى اونىدەن

ھەم آلامز!

زەينەب سوكونت قلدى.

— زەينەب سىز اويلاغان كىلىنلەردەن ايمەس — دىدى ئوزبېك آيم، — خوداغا
شۈكرە قىل — ھوشى باشىدا.

— باشقا گەپلەرنى كوڭلىڭگە كىلتۈرمە، قىزم! مەرغىلانلىق كىلن بىلەن سىنىڭ
بىز گە ھېچ بىر فەرقلەرڭ يوق، ئىككەولەرڭ ھەم بالامزنىڭ قوشاغى. — بالامز سىز!

زەينەب باشىنى ئرغاتب قويدى. يوسف بىك حاجى نىڭ دوغاسىدەن سوڭ
زەينەب آتايىك نىڭ آلدىغا كىردى.

زەينەب بىر ئاز اۋىلغا قاراپ تورغاندىن كېيىن:
 — ئاشانماغاننىڭ سەبەبى بار! — دېدى.
 آتايىك تىنچسىزلىقنى:
 — سەبەبىنى.. سۆزلەڭ!
 — مېنىڭ ئاۋىلغا ئىگە ئىكەنلىكىم قانچا بولدى؟
 — ئىككى..
 — شو ئىككى يىلدىن بېرى مېنىڭ بولغان ئەلاقە ئىكەنلىكىم بىر زەررە ھەم
 ئوزگەرگەن ئىمەس. — دېدى زەينەب، — مېنى خاتىن ئورنىدىم، كۆرۈپسىز!
 — بىكار گەپ..
 — بىكار گەپ ئىمەس، جانم! — دېدى زەينەب قىزىققان ھالدا، — مەرغىلاندان
 قايتقاندىن كېيىنكى كۈنلەر ئىكەنلىكىم مەھمانخانىدا كېچىرىپ كېلىشىڭىزدەن ئىلگىرى
 ئانا ئالماستىم.. شو ھەم ئومىد بىلەن بىر ياستىققا باش قويغان ئىدى، دېمەك
 مەنم توغرىدا ئويلاپ قاراماسلىقىڭىزنىڭ سەبەبى ھەم ئوزگەرگەن..
 زەينەب سۆزىنى بىرەر ئالماستىم چىتەك قاراپ كۆز ياشىسىنى توكىدى
 آتايىك گۇيا تاغ ئاستىدا قالغان ئىدى.
 — سىز تەمام باشقاچە توشىنىپسىز..
 — بولماسا بولمىغانلىقىڭىزنىڭ سەبەبى نېمە؟
 — سەبەبى جودە ئاچىق. — دېدى آتايىك، — لېكىن نېمەنى سەبەب قىلىپ
 كۆرسەتتىڭىز ئوزى ھەم بىلمەس ئىدى.
 — ئەيتىڭىز ئەخر!
 — ئوزگەرگەن ھەم بىلەرسىز، دېمەك ئاۋىل ئىمەن.
 — مېن ھېچ نەرسە بىلمەيمەن.
 — بىلەرسىز!
 — خۇدا ھەقىقىي بىلمەيمەن.
 — بىلمەيسەڭىز.. — دېدى ئىككى، — بىلمەگەنلىكىڭىز ياخشى.. سىزگە ئوز ئاغزىم
 بىلەن اقرار قىلىشقا ئاۋىلايمەن.
 — مېندەن. — ئە، خاتون ئىكەنلىكىڭىز ئاۋىلاستىمى؟

— اويالمايىمنى؟ —
 — اويالماڭ! —
 — اويالماسام.. مىزاجىم زەئىف..
 زەئىنەب اشانر، اشانماس اونىڭە قارادى.
 — توغرى سۆزلامادىڭىز..
 — اشانماساڭىز اوزىڭىز بىلىڭ، لېكىن ھەقىقەت گەپ شۇ، سىزدەن اوزاقتا
 يورىشىمنىڭ سەبەبى ھەم شۇندە!
 — اشانغاندا ھەم بو ھال تاشقارىدا ياتى يورىشىڭىز اوچون كەتتە سەبەب
 بولا آلمايدىر. چونكى مىن ھەقەت شۇنىڭ اوچون سىزدەن اوپكەلەمەيمەن! دىدى
 ۋە كوزىنى تولدىرىپ آتايىككە قارادى، — مىنگە سىزنىڭ مىزاجىڭىز كىرەك
 ايمەس.. اوزىڭىز..! — دىدى ۋە يىغلاپ يالبارغان ھالدا آتايىكنىڭ قوچاغىغا
 اوزىنى تاشلادى.. آتايىك زەئىنەبنىڭ شۇ قەدەر يورەك دەردى بارلىغىنى
 برىنچى مەرتەبە بىلەر ايدى. بىچارە زەئىنەب جانىز ھەيكەلنى اوپىپ
 قوچاقلار ۋە يالبارار ايدى.

— < —

قودالارنى كوتىپ آلىش

كىچىگى كىرگەن سەۋدا گەرلەردەن قودالارنىڭ بوگون آنق كىرىش
 خەبەرلەرىنى بىلگەن ايدىلەر. نەرىراقدان كوزەت كىرىش اوچون ھەسەنەلى
 يول اوستىگە كىتكەن، يوسف بىك حاجىنىڭ اوزى اش باشىدە تورب
 آيىداقدان تاشقارى خاۋلىنى تازالاتار ايدى. ئچكەرىدە بولسا اوزى بىك آيم
 قوشنى خاتىنلاردان بر نىچەسىنى ھەشەرگە ئەيتىپ ھەممەنى جاي جايىغا
 قويدىغان خاۋلى يوزىنى ھەم ياغ توشسا يالاغوندىك ھالگە كىلتورگەن ايدى.
 ئەمما اوز اوينى بوشاتدىرىپ، گىلەم سالب قويغانىغا ئىندى اوچ كۈنلەب بار،
 قودالارنىڭ زىيافەتى اوچون كىرەك بولغان ھەممە نەرسەلەرنى ھەم ھازىراتقان،
 اولەر كىلىپ توشدى، دىگونچە بوغزلاتش اوچون، دىب بر غونان قوينى
 آغلىنىڭ اوستونىگە قانتارتىپ قويغان ايدى. كۈمش بىلەن زەئىنەبكە آتالب

آلغان خان ئەتلەسلەرگە كوڭلى تولماي ”ھەر نوچوك — دە تيگى نازك، بو بولسا ايندى كوم كىيدى؛ ئەتلەسنىڭ يانيغا يەنە بىر خىتايى لەتتە آلگىز!“ دىب مەرغىلانلىقنىڭ كوينەگىنى بىر قوشا قلدوغان. بىتتە خىتايى چوچم مۇرسەكنى كەم كۆرۈپ يانيغا اوزىنىڭ قىمەت باھا زەررىن مۇرسەگىنى ۋە ئىككىتە رومالگە ھەم قانقماي اوزىنىڭ كىلن لىگىدەن اورالماي قالغان قالماقنى سەللەپ سىنى قوشقان ايدى.

زەينەب ھەم ئونچە خەفە كۆرۈنمەس، قاينى آناسىنىڭ بويرىقلىرىنى ئىسكىى ھالىچە باجارب يورار ۋە ھازىردە اويىگە كىرپ آلپ مېمانلەر كىلپ توشدى دىگونچە آلدىلارنىغا يازش اوچون دەستورخان ياساتار ايدى. اوزىنىڭ آيم ھەشەرچى خاتىندان بىرىگە تەنرىگە اوت قویشنى بويردى. دە اوزى زەينەبنىڭ آلدىغا كىلدى:

— دەستورخاننىڭ بىتدىمى، بالام؟ — دىب سورادى.

— بىتدى. تاشقارنىڭ ھەسەلى كەمگە ئوخشايدىر.

— كەم بولسا دەررەو آمباردان كىرەگىچە آلپ چق، اوندەن كىيىن خەمىرگە اوزنىڭ قارا، آيىداقنىڭ قولى تىگمەس، خەمىرگۈپ بىرپ كىتپتى! — دىدى ۋە دەرپچەدەن كوتەرىلپ دەستورخانلەرنى — كۆزەتدى، دەستورخاننىڭ توزنىڭ، ۋاراقىنى ايسىگدەن چىقارما! — دىدى ۋە اورتا يولەكدە كۆرۈنگەن يوسف بىك ھاجىنى اوزىگە املەدى، — بىرى كىلنىڭ!

يوسف بىك ھاجى باشىدا آق توپپىسى ۋە ئىگىدە آق آلاچاتونى بىلەن اوستىدەن بىلىنى باغلاغان ايدى. اوزىنىڭ آيم يانيغا سىكن — سىكن يورپ كىلدى:

— نىمە گەپ؟

— دەستورخانلارىمىزگە بىر قاراپ قويىڭچى!

ھاجى پەرواسىزغىنا قىلپ قاراغان بولدى:

— اوزىگە ياقسا بوپتى! — دىدى.

— قەسساب ئەيتكەنمىسىز، تاغنى اولەر كىلگەندەن سوڭ شاشب قالمايلىق!

— قەسساب تەييار، ھازىر بوغزلاتساق بولمايدىمى؟

— يوق — ديدى اوزبىك آيم، — آش ايگەسى بىلەن شىرىن! ھە، ئەيتكەندىك
 قوداڭز نىكىگە يوبارغان كىشڭز كىلدىمى؟
 ەسەل اوچون شاشب بارغان زەينەب توختاب قاين آتاسى نڭ
 آغزىغا قارادى.
 — بارب كىلدى — ديدى حاجى، — عالم بىك دەلەسىگە كىتكەن ايكەن،
 خاتن قودالار كىلشمەكچى بولىشىدۇر.
 زەينەب ەسەلگە كىتدى. حاجى اوزبىك آيم نڭ يانىغا يورب
 كىلدى ۋە سىكن سورادى: —
 — زەينەب خەفە ايمەسمى؟
 — نىمە گە خەفە بولار ايدى!
 — ئەخر، سورايمن — دە.
 — توپە تۈزك — ديدى اوزبىك آيم، — تاشقارڭزدان آيباداق
 قوتىلاياز دىمى؟
 — قوتىلب قالدى. مەھەللەدەن ھەم اوچ — تۈرتتە كىشى ئەيتىدۇم؛ — آشنى
 كوپراق قىلىش كىرەك.
 — خوب —
 حاجى اويان — بويانغا آلانغلاب آلغاندان كىين سورادى: —
 — اوغلڭ قاياغدا، كورنمەيدىمى؟
 — تاشقارىدا ايدى — كو!
 — بايا شوياققا كرگەندىك بولغان ايدى.
 — گوزەر — پوزەر گە چقغاندر — ديدى اوزبىك آيم.
 آيباداق تاشقارىنى يىغشتىرب كردى. حاجى مەھمانخانە گە چىقب كىتدى.
 اوزبىك آيم نڭ ئەمرىچە آيباداق، زەينەب ۋە ھەشەرچى خاتنلار كۈلچە
 ياساشغا اولتردىلەر.
 كۈن توشدەن آغقاندا ھەممە سەرەنجام آلغان ايدى. اوزبىك آيم
 تۈيگە بارادرغان خاتنلاردىك ياسانغان، ئىگىگە آدىمى خان ئەتلەس كوينەك،
 باشىدا آق شاھى دەكەنە، كۈزىدە سورمە ايدى. اوزبىك آيم نڭ:

”كىلىننى خار توتار ئىكەن دىمەنلەر؛ سىن ھەم اوزىڭنى توزات!“ دىب
ئەيتكەنى اوچون زەينەب ھەم تەمام ئىپەكلەرگە كومىلىپ ياسانغان،
كىچەككە ئايرىپ تەييارلىغان سۈرەتكە كىرگەن ئىدى.

زەينەب نىڭ ئانىسى — ماھىرە ئايىم، ئاپاسى — خوشروى بىيى ۋە يەنگەسى
خەنىفە نىسالەر ھەم كىلىشدىلەر. اوزىك ئايىمنىڭ كوڭل تارتار قوشنىلار يىدان
كەرىمە ئاتى، شەرافەت چوۋەر ۋە مەھىنە بانولار ھەم ياسان بىيى تۇسۇن
چەدىلەر. اون چاغلىق خاتىن بولۇپ ساۋىتچاق دەستۇر خانىگە اولتۇرۇشۇپ
اوزىك ئايىم مەجلىسكە — مەرغىلانلىق قۇدانىڭ ئادەمگەر چىلىكىنى بىلىشىدەن،
ئاتايىكىنى تاشكەندەن اويىلەنمەشكە قارشى لام — مېم دىمەي، قايتاغا اوزى
كويەۋى بىلەن بىرگە كىلىپ، تويىنى اوتكەزىش كىتكەندەن، مەرغىلانداغى
آبرۇسىدان ۋە دەۋلەتدەن بەخس قىلىپ ئەيتەر ئىدى:
— بىچارە نىڭ بارى — يوغى پىشانە سىدەگى بالاسى شو بىزنىڭ كىلىنىمىز.
ئاتايىكىنى اوز بالاسىدەن ھەم ياخشى كۆرۈپ ”اوغلىم بولسا شۇنداغ بولار
ئىدى — دە، مېندەن كىيىن ھەممە دەۋلەتم شۇنىكى، ايلانى آمان بولسۇن!“
دېر ايكەن..

ماھىرە ئايىم ئەللە نوچۇكلەنگەنى ھالەتدە جاۋاب بىرەر ئىدى:
— ھە، ئەيلەنەي قۇدا.. قەرس ئىككى قۇلدان چىقار، دىگەنلەر.. بوزاق
ياخشى بولسا ئىككى ئانى ھەم ايمەر ايكەن..
قۇياشنىڭ قۇرۇشۇپ چەنگى چىقىپ كىتكەن خاۋلىغا سو سىپىپ تورگەن
آباداق تاشقارىداغى گۈلدەر — گۈلدەرنى ايشىدى ۋە چاپ مەھمانلەر اولتۇرغان
اوينىڭ دەرىجەسى يانغا كىلىدى: ”كىلىشكەنگە اوخشىدىلار.“ دىدى.
اوزىك ئايىم گەپىر تورگەن سوزىنى يارم يولدا قالدىرپ ئۇرغۇپ اورتىدەن
توردى ۋە مەھمانلەر ھەم اونغە ئايرىشۇپلەر. زەينەب بوزارغان ھالەتدە
اوينىڭ يۇگۇرپ كىتىدى. اوزىك ئايىم باشلىق — خاتىنلار خاۋلى يۈزەسىگە
تۇشۇپلەر. ماھىرە ئايىم قىزى خوشروىنىڭ قۇلاغىغا نىمە دىر شۇرلەپ كۆلۈپ
قويدى. اوزىك ئايىم اورتا ايشىككە بارىپ يىتمەگەن ھەم ئىدى نەرىگى
ياقدان قوشنىنىڭ بالاسى يۇگۇرپ كىرىپ قالدى.

— سوينچى بىر ك بىك بووى، كىتتايم كىلدىلە!
اوزىيەك آيم چونچە گىگە قولىنى سالب بىش — اون پول آلب بىردى
بالا آرقاسىدەن حەسەنەلى كورندى:
— قانى آيى، كورمەنەنى بىرگىچى؛ مېن سىزنىڭ قاچقاق كىلىنگىزنى توتىپ
كىلدىم! — دىدى ۋە يولەككە قاراپ، — توختاڭ، توختاڭ ئلگەرى مېن
سوينچىمنى اوندىرىپ آلاي!

يولەككەن آفتاب آيم كورندى. پەرەنجىسى باشىدا، چەشمەندى
قولدا ايدى. حەسەنەلى اوزىيەك آيم بىلەن تاناشدردى:
— بو كىشى قوداچاڭز — آفتاب آيم بولادرلار!

اوزىيەك آيم آفتاب آيم بىلەن سەلاملەشپ قوچاقلاشا كىتدىلەر.
اوزىيەك آيمدان كىين باشقا خاتىنلار اونڭ بىلەن كورىشپ چقدىلار
ھەممەنىڭ كوزى آلانغ — جالانغ كىلدى. كومىشنى آختارىشار ايدىلەر.
كومىش ھەلى ئچكەرىگە كرگەن ايمەس، اوزىيەك آيمنىڭ ئككى كوزى
يولەككە، حەسەنەلى بىر يولەككە ۋە بىر اوزىيەك آيمغا قاراپ نىمە اوچوندر
كوزىنى قىسب قويار ايدى. خاتىنلار بىلەن كورىشپ چىتدە تورگەن
آفتاب آيم قوداسى يانىغا كىلدى: ”اويالپ تورغاندر.“ دىب كولدى.
اوزىيەك آيم كولمىسېرەب يولەك تامانغا:

— ھاي پاشا كىلن! — دىدى، — بىزلەر كوتب قالدق — ئە، اويالماڭ بالام!
حەسەنەلىنىڭ كورمەنەسى بولسا تەييار!

حەسەنەلى يولەككە قاراپ ئىملەدى.. قىپ قزارغان حالدە كومىش
كورندى: پەرەنجىسى قولدا، قارا ئەتەلس كوينەك ئىگىنىدە، زەنگار لەتتە
مورسەك اوستىدە، آق شاھى روىمال باشىدا ايدى. شەھلا كوزلەرى
كولمىسېرەشكە ياقن حالدە اوياتلك ايدىلەر.

حەسەنەلى تانستى:

— مەنە بو كىشى قاين آناڭز — بىك آيم بولادرلار!
كومىش سەلام بىردى ۋە قولداغى پەرەنجىسىنى بىر گە تاشلادى بو گورب
كىلىپ اوزىنى اوزىيەك آيمنىڭ قوچاغىغا آلدى. اوزىيەك آيم ھەم اونى مەحكەم

سېق قوچاقلاپ آلغان، يوزىدەن شەپ — شەپ اوپ ئەيلەنەن، ئور گولەر
ۋە تېكىلەن — تېكىلەن نېمە اوچۇندىر يىللار ئۆتتى. كۆتۈر گەن خاتىلەر،
ماھىرە ئايم، خوشروى ۋە ھەنەسەلەر كۆمىشنى كۆرگەن ئان بىر بىرلەرگە
قاراش بىلەن تەلەپپۇز قىلدى.

قانى ئانا — كىلەن بىر دەقىقا چاماسى كۆرىش قالدۇلار. سۆگرە كۆمىش
باشقۇلار بىلەن بىر — بىر كۆرىش چەتتى. ئۆزىگە ئايم ھەر بىر خاتىنى، كىم
بولغانىنى ئۇنىڭ تەنتەب بىلدى. ئۇنىڭ كىيىن ئارقىدىن زەينەب كۆرۈندى. چۈنكى
ئۇل ئۆيىدەن ئىندى چىقىپ كېلگەن ئىدى. ئۆزىگە ئايم كۆل كۆمىشكە قارادى.
— قانى، ئۆزىگە تەنتەب، كىم ئىكەن بول!

كۆمىش ھەيران بولۇپ قالماي. ئىپەكلەر ئىچىگە غەرق بولغان زەينەبگە
قاراپ ئۇل ئۇنىڭ تامان ئۆيىدە تاشلىدى:

— زەينەب ئاپام! — دېدى. زەينەب ھەم كۆلمىسەر گەن ھالەدە كۆمىشكە
ياقلاش كېلدى. ئۇنىڭ كۆندەش "ئىسانمىز، ئامانمىز، ئىسان — ئامان
يۈرۈشمى؟!" سۆزلەرى بىلەن ئازارسىز قىلىپ بىر بىرىنىڭ يىلگەسىگە ۋە قولتۇق
ئاستىغا قول يۇبارشۇدىلار. ئۇلەر كۆرىش تۇرغاندا يۈلەككەن يۈسۈف بىگ
ھاجى كۆرىنەن، قانداق خاتىلەر ئۆزلىرىنى چىتەكە ئالدىلار. ھاجى ئۇلەرنىڭ
ئالدىغا — يۈزەگە چىققاچ ئاقتاپ ئايم سەلام بىر بىر ئۆيىمەلى بىلەن تاماغ
ئاستىلارنى ئوراپ ئالدى. ھاجى قۇداچاسى بىلەن سۇراش:

— بىرەكەللە سىگىم! ھائىتۇر چارچامى كىلدۈگەرمى، مېن سۆزلەرنى
ئۇلەر قىلدىم! — دېگەن ئۆزىگە كۆلگەن ۋە ئۇلەر قۇداچاسىغا
يىگىلەك بىر گەن بولدى.

— قانى بىگ ئاتاسى، كۆرمەنەننى بىرگەچى! — دېدى ئۆزىگە ئايم
كۆمىشنى ئىلەن.

كۆمىش ئۇلەر زورغاغىنا سەلام بىردى ۋە يۈسۈف بىگ ھاجىنىڭ ياقىنىغا
كىلەن بىر ئىگدى. ھاجى قولى بىلەن كۆمىشنىڭ يىلگەسىگە قاق سۈيىدى
ۋە كۆمىشنىڭ ماڭلايىغا تىگىزىپ ئالغان ئۆز قولىنى ئۆپتى:

— بىزنىڭ مەرغىلاندا ھەم شۇندەي كىلىنمىز بار ئىكەنكۈ — بىز بىلمەي يۈرۈغان

ايكەنمىز - دە! - دىب تېۋەرە كىگە قاراپ كۈلدى ۋە قولىنى دوغاغا آچدى -
بىزنى شۇنچەك سىيلاپ كىلىپىزىلەر، بۇ ياخشىلىقلارنى بىزدەن قايتماسا
خودا دان قايتىن. اللہ تعالى ياشلارغا تىنچ ۋە بەرەكەتلىك ئومۇر بېرىن...

اللهم تقبل دعاء...
ھەممە دوغاغا يۈز سىپەشدىلەر. سوڭرە يۈسۈپ بىك حاجى كۈمۈش
بىلەن زەينەبكە قارادى:

- مېن سىلەرنىڭ كۈرىش تۇرغانلارنى كۈرب جۈدە قىلدىم! -
دىدى، - مۇندەن سۈڭ ھەم شۇ يۈسۈپ بىرەرلەرنىڭ گە ئىگەچى سىڭلىك
بولماقلىرىنى تىلەيمەن! - دىدى ۋە ئۆزىنىڭ ئايىغا، - قاننى مەھمانلەرنى
ئىچكەرىگە ئالغۇلار! - دىب ئۆزى تاشقارىغا يۈرۈلدى.

۸ -
زىمەن ۋە داۋەت

شۇندەن كىيىن ئۆزىنىڭ ئايىم ئالدىغا تۈشۈپ قۇداسى بىلەن كۈمۈشنى
اۋىگە باشلادى. ئۇلەرنىڭ كىيىدەن باشقا مەھمانلار يۈردىلەر. ئۆزىنىڭ ئايىم
يول ئۈستىدەن ئايداققا: -
- تىزراق چايگە قارا، بېچارەلەرنىڭ ئەرەۋەدە ئىچەگى ئۈزۈلگەندۇر! - دىدى.
ۋە آفتاب ئايىم بىلەن كۈمۈشكە، - مېن سىلەردەن جۈدە خەفەمەن! - دىب قويدى.

آفتاب ئايىم كۈمۈشكە قاراپ جاۋاب بېردى: -
ئەيتسەڭىز، ئەيتسەڭىز بىز جۈدە ئوياتلىك بولغانمىز! -
ئۆزىنىڭ دەھلىزىگە كىردىلەر. ئۆزىنىڭ ئايىم ئۇلەرنى تۈرگە تەكلىپ قىلدى:

ئە قاننى، يوقارىغا! - دىدى: -
آفتاب ئايىم تۈرگە خەۋەر كەت قىلسا ھەم كۈمۈش باشقا مەھمانلەردەن
ئويال تۇختادى، ئۆزىنىڭ ئايىم ئۇنى قىستاپ تۇشدى:

- ئىيىمەنمە كۈمۈش ئاتى، بۈگۈن - ئىرتە بىزگە يەنگى كىلن سەن،
ئۇچۇنچى كۈندەن باشلاپ سىن موغامبىرنىڭ باشقىدا تىگىرمان يۈرگۈزۈشنى
ئۆزىم ياخشى بىلەيمەن! - دىدى. آفتاب ئايىم ۋە كىيىندە گىلەر كۈلشەلەر.

يەنە، ھەلى سېن مەنم ساۋونمگە كىر يۈۈپ كۆرگەنڭ يولى - دېي قويدى.
 بولگەن كۈمۈش ھەم كۈلمىسەرەب آلدى. ~~بۇ يەردە بىر قانچە سۆز بار~~
 تورگە آفتاب آيم ۋە ماھىرە قوداچالار اولتۇردىلەر. آفتاب آيمىڭ
 سولىگە كۈمۈش، كۈمۈشنىڭ يانغا خوشىروى، ماھىرە آيمىڭ اونكىگە ھەنەفە اوندىن
 كىيىن كەرىمە آتن، شەرافەت چىۋەر ۋە مەھىنە بانولار قاتار چىقىرىلدىلار.
 ايك آياغدا اوزىيىك آيمىڭ اوزى اولتۇردى. كەرىمە آتن قول آچىپ ذوعا
 قلغاندان كىيىن اوزىيىك آيم "خوش كىلىسىز" قلدى. موندەن سوك ھەممەنڭ
 كوزى اتتىفاق قلغاندىك كۈمۈشكە ئوشدى. كۈمۈش اويالىب يىرگە قنارادى.
 بىر نىچە ۋەقت جىم قالىش ماھىرە آيم، آفتاب آيمدان سۇرادى:
 - مەرغىلاندىن يىتب كىلگۈنچە ھەم جودە بىر يىرگە يىتكەندىر سىلەر؟
 - اونچە چارچاغانىمىز يوق - دىدى آفتاب آيم، - اوزى مەرغىلاندىن
 تاشكەندگە چە ئەرەۋە يولى اون كۈنلەك ايكەن؛ بىر چارچامايلىق، دىب
 سىكن - سىكن اون ئككى كۈندە كىلدك.

- يول لايدىر؟ - دىب سۇرادى مەھىنە بانو. ~~بۇ يەردە بىر قانچە سۆز بار~~
 - لاي ايمەس - دىدى آفتاب آيم، - يول جودە ياخشى ايكەن - ئككى
 ياقدا كۈمۈك مەيسە، قىلاردا لالالار؛ يولنىڭ جودە ھەم تاماشا ۋەقتى ايكەن.
 سۆز نەۋبەتى اوزىيىك آيمغا كىلدى: ~~بۇ يەردە بىر قانچە سۆز بار~~
 - بىكىلمەگەنلەرگىزدە، آتايىكىنى ايندى سىرە ھەم يوبارماسلىققا قەرار قويغان
 ايدىم - دىدى، - باخودا، اوغلىم اوچ يىلدەن بىرى آي سايىن مەرغىلانغا قاتناپ
 زىركەمەدگىمى، ايندى اولەر ھەم كىلىسن ئەخر، دىب يولدىن توختاتقان ايدىم!
 كۈمۈش آتايىك اسمىنى ايشىككە چ سىكن گىيىنە كۈتەرىلىپ قويدى.
 آفتاب آيم ھەسەنەلىدەن ھەممە سىرنى اورگەنپ آلغان، شونىڭ اوچون
 اوزىيىك آيمنىڭ داۋدىرەشىگە ئوشندى: ~~بۇ يەردە بىر قانچە سۆز بار~~
 - يوزىمىزگە سالماساڭىز ھەم جودە اوياتلىك بولغانىمىز! - دىدى.
 زەينەب دەستۇرخان كۈتەرىپ كىردى ۋە مەھمانلەرگە "خوش كىلىسىز"
 ئەيتكەندەن سوك دەستۇرخاننى يازدى دەھلىزدەن - آيىداق قولپىدان ياسالغان
 بەركەشلەرنى آلار ايكەن بىر ئككى قايىتا يىر آستىدان كۈمۈشكە كوز يوباردى

ۋە كوشنىڭ كوزى ھەم اونىڭ كىيىنى قاراشىدا توقناشب ئالدى. بىر كەشلىرى
قويىلىپ بولدى، آيىداداق تۈرت چايدىش چاينى مەن تىكلىگى بىلەن كىرگۈزۈپ
بىردى. زەينەب چايدىشلەر يانغا مەھمانلەرگە چاى قويىش اوچۇن اولتۇرادى.
اوزىك ئايم چىقب بارغان آيىداداقنى توختاتىپ سورايدى: «ئەي زەينەب،
قەستىپ كىلگەنمىكەن؟» «ئەيلىم، سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى»
— بايا كىلگەن ايدى. آيىملاردان فاتىحە ئاللىب بىر سەككىز قويىنى چىقارتىپ
بىرەر ايدىم.

اوزىك ئايم قودا چايسىغا قارادى: «ئەيلىم، سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى»
— فاتىحە بىرە سىزمى، قودا!
آفتاب ئايم ماھىرە آيىغا قارادى: «ئەيلىم، سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى»
— فاتىحە بىرگىز، آيى! «ئەيلىم، سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى»
— قولى سىزگە آتالغان. ديدى ماھىرە ئايم، — فاتىحە بىرىش سىزنىڭ خەققىگىز،
بىز بولساق فاتىحەنى كۈپ بىرگەنمىز. «ئەيلىم، سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى»
اوزىك ئايم ھەم «سىز بىزنىڭ» دىگەندىك قىلىپ آفتاب آيىغا ئىلمەدى.
آفتاب ئايم اويالنىقراپ فاتىحە بىردى. آيىداداق چىققاندىن كىيىن دەستۇرخانىغا
قارادىلار ۋە «آلڭ-آلڭ» بىلەن بىرلەرىنى قىستاشا باشلايدىلار. باياغىدىك
كۈپچىلىك نىڭ كوزى كۈمشىدە ايدى. آيىنقىدا اوزىك ئايم شوقىلانىپ اونىگە
قارار ۋە تاماققا قىستار ايدى. «ئەيلىم، سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى»
— آل بالام، آل! مەن تاماقدان اويالاتۇرغان، كىشىنى دىيىمان كۈرەمەن! آ
ياكى ايشىكدەن كىرىشكەنەك سەنسىرەي باشلاغانم. اوچۇن خەفە بولدىكىمى؟
— خەفە بولش ايمەس، سويندىم! — ديدى كۈمش ۋە دەستۇرخانىدىن
چوقىندى.

آفتاب ئايم: «ئەيلىم، سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى»
— سەنسىرە شىگىز اوچ يىلدەن بىرى كۈمشنى بالام، دىيىپ يۈن گەنگىزنى بىزگە
آچق آڭلاتدى. آيىنقىدا مەن بونىڭ اوچۇن سىزدەن مەنەتدارمەن! «ئەيلىم، سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى»
كەرىمە: «ئەيلىم، سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى سەن ئايم چايدىشنى»
— كىشى اوز بالاسىنى سەنسىرەيدى، بىلگەننى ھەم سەنسىرە سىنچى!

— مېن اوزم بىلەن دېدى. اوزىك آيم، جورته گە آتايىك نى اوج آي
توختاب قويدىمكو. ئەخىر! آي، بىش، شەكەر، زەئەب، سەيىر، كەزەل
كوشنىك كۈگىلدەن كېچىدى: «آنى بىلەن سىز، جورته گە توختاندۇڭىز!»
آفتاب آيم كۈلۈپ جاۋاب بېردى!

— جىلە اونىكى بولماسا كېرەك، مەنم ھەم اشتىھام بوغلىغاندىك. —
اوزىك آيم نىڭ ايسىگە آتايىك توشكەن ايدى: «تاشقاردا بولسا،
— ھاي، ئەيتكەندەك آتايىك نى كوردۇڭىمى؟ — دېت. آفتاب آيمدىن
سورادى.

— يوق! —
اوزىك آيم زەينەبگە قارادى:
— تاشقاردا مېكن؟
— يوق ايمشەلەر... دېدى زەينەب.
اوزىك آيم غەجەبلەندى:

— بابا آتاڭ ھەم سوراغان ايدىلەر... دېدى، قاياققا كېتكەن ايكەن
غەقلىز... ايرتەلەب سىنگە ھېچ نەرسە دېمەيمىدى؟

كوش زەينەب نىڭ آغزىغا تىكلدى، زەينەب ھەم اونىگە قاراپ آلدى:
— ايرتەلەب مېندەن اوست تونلەرىنى سوراغان ايدىلەر — دېدى، مېن توننى
بىر قاياققا بارشلارنى سوراغاندا — بىر جايدا ايشىم بار، دېگەن ايدىلەر!..

زەينەب زەينەب كوشنى چاقىپ آلدى، كوش لاي كەبى بوشاشىب
آفتاب آيم ھەم آغز تارتىدى. زەينەب نىڭ قارنداشلارى كۈلگەن سومان
بىرلەرگە قاراشىپ آلدىلار. اوزىك آيم آرادان اوتكەن سىرنى پايقادى:

«بىرەرتە زەرور ئىشى چىققاندر» — دېدى. شو ۋەقت دەرىچەدەن ھەسەنەلى
كورندى قولدا بىر مېش قىمز كۈتەرگەن ايدى دەرىچەدەن تورب مېمانلەرنى
«خوش كېلىسىز» قىلدى (*). ۋە قىمىزنى اوزاتىپ آفتاب آيمغا قازاپ كۈلدى:
— قىمىزنى كۈياۋۇڭىز سىزگە كىرگۈزدى!

(*) خاتىنلار ئاراسىدا قولدان قاچىش يوق ايدى.

آفتاب آيمىڭ ھوشى اوزىگە كىلىپ، كوشنىڭ يوزىگە قان يۈگۈردى:
ئاناۋلار بولسا ايندى بولەرنىڭ ھالىگە توشىپ بوزرايشىدىلەر.
قىمىز بىلەن يىڭىللەشكەن اوزىك آيم ھەسەنەلىدەن سورايدى:

قیمر بیلەن ییگللەشکەن اوز بیک آیم حەسەنعەلیدەن سورادی:

— قاچان کیلدی؟

— حازر. شبر ماه و پنجم ماه ماه شاهر و کجرا ماه —

— قایاققا یوقالغان ایکن، ئاخماق؟

حەسە نەعلی ئیزاح بیردی:

— كېچە حاجى اونگە ايش بويرغان ايكه نلەر. بلمەدم كېچە نېمە بېلەن آواره بولب خزمەتنى اونتكەن وه بوگون ايرتەلەب ايسىگە توشب مەھمانلەر كىلگونچە بارب كىلەرمەن، دىب شونگە كىتكەن ايكه. بارادرغان جايى اوزاغراقدا بولب كىچككەن وه يولدان كىلە تورب بوگوناهىگە ئككى مىش قىمز ئالغان.. ھەلى قىمزنى مىنگە بىرب: كىرب ئەيتىڭ، جودە اوياتلىك بولدم، كىچرسنلەر، دىدر! - دىدى وه كولدى.

بولب خزمه‌تني اونتكهن وه بوگون ايرته‌لهب ايسیگه توشب مهمانلهر

کیلگونچه بارب کیلهرمه‌ن، دیب شونگه کیتکه‌ن ایکه‌ن. بارادرغان جایی

اوز اغراقدا بولب کيچککهن وه يولدان کيله تورب بو گوناھيگه نککي ميش

قىمىز ئالغان. ھەلە قىمىز نە مىنگە بىر: كىر تەنتەڭ، جودە اوياتلىك بولدىم،

کچھ سنلہ، دیدر ! - دیدی، وہ کہ لدی،

کہریمہ آتن:

— کیچیرلمه یدر، قیمز اوزی نیمه دیگن گپ - دیدی.

ثاقب ٹایم مہمانلہر گہ قاراب چقغاندان کین حسہ نعلیگہ کولب
جاواب بیردی:

جواب پیردی:

— اوزىمىز جودە چوللەب كىلگەن ايدىك، شونىڭ اوچون كىچىردىك!

— به للی - به للی! - دیدی چه سمن - مین کیچر که نگزنی چیق ب ته یته مهن.

— جيف ته تڭ - ديدى ئاقتاب ئايم.

سنة ١٤٠٠ - دین سوریادی چه سته تعه لمی کو مشدهن. نه ریخت وده بیت سلفا

که مش باقادیك قاتب اولته رگن زه سینه که قارادی وه او بالنقر اب

[illegible]

جواب پیر دی: جہاں کہہ دوں گا وہاں کہہ دوں گا

— میں: مہم بیچر دم۔۔۔

— سزك يىككى باسداڭ ئىچىرىسىدىكى ئورم مەم بىلەن بىرلىككە كەلدى.

حەسەنەلى. بوغاز - فیسر اوی ایچینی دولکی باسدى.

کولگیدەن سوڭ اوزىك ئايىم:

— نېگە اوزى كرمەدى؟ دېب سورادى.

— قاين ئاتاسى بىلەن سوزلاشپ اولتورىدۇر..

خەسەنەلى كىتكەندەن كىين ئوزبىك ئايم ئايباداققا - قىمىزنى مىس تاغارغا
بوشاتشكە بويىردى. قولى سويىلىپ تەييار بولغان ئىدى. ئوزبىك ئايم
قوداچاسىنىڭ رەسىمىنى سورادى:

— نېمە بويوراسىز؟

— مىندەن سوراپ اولتورماڭ، مېمانلەر نېمەنى خاھلاسالار بىز ھەم
اوشەنگە يارمىز.

ئوزبىك ئايم تاماق بويورش اوچون حاۋلىگە توشىدى. زەينەب مىس
تاغارغا ئاغدارلغان قىمىزنى چومچىلەپ كاسەلەرگە قويىپ مېمانلەرگە توتىدى..

— ۹ —

حاجى ئىتەك سىلككەن.

تور دە قوتىدار، اونىڭ يانىدا مەھەللەنىڭ ايمامى يوتىش مۇھەممەد آخۇند،
يۇرت ئاغاسى پىرنەزەر جەللاد (*) ۋە ساتىب آلتى بىنە بىر كىكىسە
اولتورار ئىدىلەر. پىرنەزەر جەللادنىڭ يانىدا ئاتابىك ۋە ساتىب ئالدى ئەكەننىڭ
قاتارىدا يوسىف بىك حاجى ئىدىلەر. ئايدا خەسەنەلى مىشەن قىمىز
قويار. ئىدى.

ئەسلىدىن تورتىنچى كۈنى بولۇپ ئاۋتەكەن قېچاق، قىزىنى اۋستىدە كىتىپ
يوسىف بىك حاجى بۇ توغرىدا سوزلار ئىدى. ئايدا خەسەنەلى مىشەن قىمىز
— مىن بىز خەلقنىڭ ئادەم بولىشىمىزدان تەمام اۋمىدىمىنى كېسىپ قويىمىدۇم..

ئىسمىنى تانىغانىدىن بېرى ئەمەل دېمەي، مەنسەب دېمەي فەقەت شوخ مۇسلمانلەر
مەنەفەغەتلىرىنى كۈزلەپ كېلىپ آيدا اۋمىدىمىنى قوشىيىكى، مېگېشى آلمان
اۋچ - تورتى مەنەفەغەت پەرەستلەر دەن گويى ياشى بالا كەبىسى آلداندىم..
اولولتەم بولغان كىشى ھەم ئاشۇ مەنەفەغەت پەرەستلەرنىڭ خەرابى فېكىرلەرگە

(*) ئىلگەرى بىلەردە جەللادلىق قىلىپ حازىر دە بۇ كەسپنى تاشلاغان، ئەمما جەللاد
لەقەبى قالغان.

قولاق يېرىپ بىزدىك ئادەملەردەن بو توغرىدا بىر ئاغز كېڭەش سوراشنى اونتىدى.
حالبوكى موسلمانقولى بەلاسىدەن اونى نەجاتكە چىقارغوجىلارنىڭ بىستەسى
بىز ئىدىك. نەتىجەدە ئىرسە سوزى - سوز، كېڭەشى - كېڭەش بولغانلار شو
اوج - تورتىتە كەللە بوزارلەر بولب بىز كە اوخشاغانلارنىڭ دەرەجەمىز ياش
بالادىك آلدانىش ئىكەن..

يونس موخەممەد آخوند اونىڭ سوزىنى بولدى:
— اى حاجى! - دىدى، - ھەممە فەساد اولولئەمردە، ئەگەر اولولئەمىر
دورست آدەم بولسا اوج - تورتىتە موتەھەمنىڭ يامانلىغى ھېچ قايرغا بارماس
وہ بونىچە گوناھىمىز بىيچارەنىڭ قانىنى اورتىمىز توكلەمس ئىدى. جەنابى
پەيغەمبەرى خودا خەدىس شەرىفلەرىدە ئەيتەدرلەركىم. بسم الله الرحمن الرحيم
قال النبى عليه السلام " اذا وسد الامر الى غير اهله فالنتظر الساعة " يەنى ئول
سەرۋەرى كائىنات مەرحەمەت قىلورلاركم ئەگەر بىر قەۋمنىڭ ئىشى ئائەھل
آدەمغا تاپشۇرلغان بولسا بىس اوشەل قەۋمنىڭ قىيامەتىنى يەقىن بىل يەنى
ھەلاكەتتىگە مونىتەزىر بول دىب، بىس بىزنىڭ كارلەرىمىز ھەم كۆپ
فورسەتلەردەن بىرى ئائەھل آدەملارنىڭ قولىغا قالپ وە ھەر زامان ئول
ئابەكارلەر بىزلەرنىڭ باشىمىزغا ئەنۋاعى كۆلفەتلەرنى سالادىرلار. اىلاھى كارى
بەدلەرى اوز باشلارى بىرلان دەفع بولغاي!

— صدق يارسول الله! - دىدى حاجى وە خەدىسنى تەكرارلەدى،
اذا وسد الامر الى غير اهله فالنتظر الساعة - ۋاى بولس بىز بەدبەختلەرنىڭ
حالىگە! - دىدى. بىر آز مەئىۋىسلەن ئوختادى وە داملا تەرەفیدەن بولنگەن
سوزىنى شوگەپلەر بىلەن تەماملادى:

— شو كۈنگەچە بولماغانلارغا بولشماقچى بولب عومرىمىڭ نىھايەتتىگە يېتىپ
قالدىم - دىدى. ساقالىنى توتاملادى، - بولسا قال شو ايل قاينغوسىدا آقاردى،
بو كۆڭل شو مەنقەعت پەرەستلەر تەئسىرىدە قارايدى. ياشىم آلتىمىش يىشكە
يېتىپ بىر ۋەقت بولس عىبادەتمى جەنابى ھەققە بىۋاسىتە يوناثرغانمى وە
كۆڭل كوزم آچىلىپ قىلغان سەجدەمنى خاتىرلاي آلمايىمەن. بو آلدانىشىم
ايرىسە ھەق تەرەفیدەن بىر تەنبىيە، بولماغانلارغا بولشماقچى بولغانىم اوچون

بر كىنايه در. ئىندى موندەن كىينكى بىش كوناك عومرم دونيا ماجه رالەرىدەن
ئىتەك سەلەك توشەنى آخىرەت تەدارىكىنى قىلماغم اوچون غەنىمەت كورىنەدر!
بو سوز مەجلىسكە بر مەئىۋىيەت بىردى. كۆپ ۋەقت ھەممەلەرى
سوكوتدە قالدىلار. حاجىنىڭ گەپى ئاينقسا پرنەزەر ئەكە گە تەئسىر قىلغان ئىدى.
ئول اوز ھونەرى رۇھىدە مۇلاھەزە سىنى سوزلادى:

— يامانلارنى بىستە - بىستە، تىرب - تىرب باش كىسمەسدەن ايسلنى تىنچىتىش
قىين! - دىدى.

بو سوزدەن كىين مەجلىس حاجىنىڭ آغزىغا قارادىلار. حاجى كۆلۈپ
قويدى، بر آزدان كىين:

— توغرى ئەيتىڭىز جەللاد! - دىدى، - بو تەقدىردە يانگىزدە اولتورغان
بىزنىڭ اوغولنى ھەم كۆمەكچىگە چاقىرا آلاسز..
ھەممە كۆلۈپ يوباردى. قوتىدار يىر آستىدان آتايىككە كۆلمىسەرەپ
قارادى. آتايىك دەدە سىنىڭ كىنايه سىگە توشىنب قىقىزل لاۋلا گىدىك بولدى.
ياخشىكى قوتىدار ۋە ھەسەنەلىدەن باشقا ھىچكىم بو كىنايه گە توشنمەس ئىدى.
پرنەزەر ئەكە جەددىچە آتايىككە قارادى:

— آتايىك مىنگە اوخشاغان جەللاد كىنە ايمەس ئەمىرى لەشكەر بولا آلادر.
سز فاتىحە بىرسەڭىز ۋە آتايىك ئەمر بىرسە مىن خودا ھەقى ياماننىڭ باشىنى
آلشاندان قايتسام! - دىدى.

— بىزنى كەتتەدەن - كىچىگىمىزنىڭ - دىدى حاجى، - تاپقان، توتقانمىز فەقەت
باش آلىش.. بىز اويلايمىز، كى گۇيا باش آلىش بىلەن عالم تىنچىدر ۋە بىز
اوز خاھلاغانمىزنى قىلا آلامىز. تۈزك، جەللاد ئەيتكەندىك ياماننىڭ باشىنى
آلماققا مىن ھەم قارشى ايمەسمەن ۋە لىكن بونىڭ نازىك شەرتلەرى بار:
ئەۋۋەلا مەنفەئەتنى شەخسىيە سىدەن كىچىك فەقەت ايل بەختى اوچون باش
تەككەنلەر جەمەئەسى كىرەك ۋە بو جەمەئەنىڭ اوز مەسلەكى بولىدا كۈزەتكەن
مەعلوم بىر نىشانەسى بولماغى زەرور. ئەنە شۇندەن كىين ھەلىكى نىشانە گە
قاراب ئىنتىلىشە آياغ آستىغا ئىلەشكەن چوب - ھەسلەرنى سۈپىرە بارش
لازم. مەنە شۇندە گىنە تۈكلەگەن قانلار اورنىك ۋە مەشروع، بىرلەگەن باشلار

چن قوربان حىسابلاندۇرلار. يوقسا سىزنىڭ باش ئالغۇڭىز ھەم ئاناڭلارنىڭ
قوغىنىدىن ھەرقىلىك بولالماس! - دېدى ۋە بىز ئاز توختاپ ئالغاندىن كېيىن
ئەفسۇسلەندى، - شو ياشقا يېتىپ بولمىدى. ئاسىدا ھەلىكى جەمئەتنى
اۋچ - تورت نەۋەردەن ئارتۇق ئاچرا ئالمايمىز، ئەفسۇس! -
يەنە بىر مۇنچە گەپلەر ئوتكەندەن كېيىن ھەممەلەرى مەسجىدگە چىقىپ
پېشىنى ئوقىپ كېرىش ئۈچۈن قوزغالدۇرۇلدى. ئاتايىك ھەم كۈبچىلىك بىلەن بىرگە
قوزغالغان ئايدى ھەسەنەلى ئونى توختاتتى:

- سىز توختاڭىز ئاتايىك! - دېدى. كىشىلەر ھاللىرى يۈزىگە تۈشكەندەن
كېيىن، - ئىچكىرىگە بىر كىرىپ چىقماڭىز ھەيىب بولادۇر. باياغى ئىشكىزنى
بولسا زورغا ئالغان - ياشق بىلەن ئولەرنىڭ كۈڭلىدەن چىقاردىم! -
ئاتايىك نىھايەتدە بوشاشقان ھالدا قايتىپ ئورنىگە ئولتۇردى:
- مەيلى بولماسا... - دېدى.

- ۱۰ -

ھەسەنەلى نىنگى ھىلەسى.

كىشى ئارتۇقچا قورققاندا گەنگىپ ئەغزاسى ھەرەكەتسىز ۋە ئاغرىق ھالگە
تۈشۈپ كېتىدۇ. ئەلبەتتە بۇنى بىز قاتتىق قورققاندىن دېيىپ بىلەيمىز. دەرھەقىقەت بىزنىڭ
قارشىمىزغا يولبارس چىقسا بىز قاتتىق قورقۇمىز چۈنكى بىزنى ئولم كۈتەدۇر،
ئىنسان ئۈچۈن دۇنيادا ئولۇمدىن قورقۇنۇپ نەرسە يوق. بىنا ئەن ھەلەيھى بىز
بۇندەگى قورقۇننى تەبىئىي ھىسابلايمىز. ئەمما قىزىغى شۇندەك بىزنى دۇنيا
بەختى كۈتكەندە، بىزگە سەۋادەت بەشارەتى بېرىلگەندە نىگە بىز ئولم
كۈتكەندەگى ھالگە تۈشۈمىز ۋە ئوزۇي تەشكىلاتىمىز (ئورگانىزمىمىز)
بىزنىڭ دەلىلى ھالەتنى كىچىرەدۇر؟

ئاتايىك ھەم ھازىر شو كىيىنگى ھالەتكە تۈشكەن ئايدى. بىر تە بىلەندەن
باشلانغان بۇ ھالەت ھەسەنەلىنىڭ كىيىنگى سۆزى بىلەن تەمام بىر دەۋىشتە
كەسپ ئايدى ۋە ھۆشسىز لەرچە ئولتۇرۇپ قالدى. -
ھەسەنەلى، كىرگەندەن سوڭ قىلىندۇرغان مۇئەممەلەنى تەلىم بىردى:

— آناڭز بىلەن زەينەب ئاناۋى ماجەرالەرگىز دەن خەبەر سىزدىلەر، بونى قايىن ئاناڭز بىلەن كىلنگە ھەم اوقدىرب قويغانمەن.. اولەر بىلەن سوراشىب، سوزلاشقانگىزدا گويا اوچ آيدان بىرى گىنە كورشىمە گەنلەردىك بولگىز!

— ئانا بىك بوزارب ئىنتىكىدى:

— ئول - كو آسان.. دىدى.

— قىيىنى قايسى؟

— شو چاقغاچا توشنمەدگىز مى؟

— ھەسەنەلى ئانا بىك نڭ يوزىگە اوزاق تىكىلب قالدى..

— يىگىت ايمەسمىسىز؟ اى بەرەكەللە! ماچەنىڭ نىڭىزىمەنلا بولمايلا

— يىگىتلك بىلەن يورەكنى توختاتىش..

— ھەسەنەلى ھەم اويىلاب قالدى. دەر ھەقىقەت آتايىك نڭ حازرگى ھالى

نازك ايدى. ھەسەنەلى بر نىچە قايتا باش قاشىنىپ ۋە ساقال توتاملاب اويىلاندى

نىھايەت اوزىچە كولندى:

— توختاڭ بولماسا - دىدى، - مېن بر ئىش قىلايىكى..

— نىمە ئىش قىلماقچىسىز؟

— سىز حازر سوراماڭ، ئەمما شو دەقىقادان باشلاپ اختىيارگىزنى مېنگە

تاپشىرك!

— آتايىك كوچلەنب كولدى:

— نىمە ئەخر؟ - دىب يەنە سورادى.

— سوراماڭ! - دىدى ھەسەنەلى، - سىز تىنچكىنە تەھارەتگىزنى آلب

نامازگىزنى اوقۇي بىرك!

— ھەسەنەلى شو سوزنى ئەيتىپ مېمانخانەدەن چىقدى. ئانا بىك ھەسەنەلى

تەرەفەدەن تەسھىر ايتلەگەندىك تورب تەھارەت آلدى ۋە مېمانخانەگە كىرب

ناماز باشلادى.. آرادان يارم ساعەت چاماسى ۋەقت اوتكەن ايدى

ھەسەنەلى ئىچكەرىدەن چىقب كىلدى. آتايىك ايسە ھەنوز روكونىدە،

سوجوددە ايدى..

— اوقب بولمادگىز مى؟ - دىب سورادى دەر يىچەدەن.

—

آتابىك يانىغا سەلام بىرمەسدەن اونىگە قارادى. بوحالىگە ھەسەنەلىنىڭ
كولگوسى قىستاب كېلسە ھەم اوزىنى زورغا توختاتتى:

— قانى، مېن بىلەن يورۇڭ!

— قاياققا يورامەن؟

— ئىچكەرىگە.

— تاغنىمى؟

ھەسەنەلى كۆلدى:

— ايندى كرسەڭز بىرمەرتەبە بولادر! - دىدى، - سىز.. حازر
اورتا يولەكدەن سىيكن گىنە مەنم اويىمگە كىرەسىز.. خاتىنلار ناماز اوقب
ياتىدىلار، سىزنى ھىچكىم كۆرمەيدىر. سىز كىرگەندەن كىيىن مېن ايشىكنى
اوستىڭزدەن ياپىپ آلامەن - دە بىر آزادان سوڭ آلدىڭىزغا كىلن نىڭ يالغىز
اوزىنى كىرگۈزمەن..! تۈزكىمى؟
— تۈزك..

— قانى تۈرك تىزراق!

آتابىك توردى. اوچراششكە ھەلى ئەنچە گىنە ۋەقت بار، شونىڭ اوچون
اونىڭ يۈرەگى تىنچ سومان ايدى. اورتا يولەككە كىردىلەر. آلدندا بارغان
ھەسەنەلى توختادى ۋە اوينىڭ ايشىگىنى كۆرسەتب "اوتىڭ!" - دىدى. ئاتابىك
اونىڭ ئەيتكەنىچە قىلب اوزىنى اويىگە آلدى. ھەسەنەلى ئاتابىكنى اويىگە
كىرگۈزگەندەن سوڭ كىلب ايشىكنى قىيىراق رەۋشەدە ياپدى ۋە دەرىچەنى
نەرىگى اويدەن قاراغاندا كىشى كۆرۈنمەسلىك قىلب قىيىغاچ آچدى.
شوندەن كىيىن ئول اوزىچە نىمە گەدر كۆلمىسېرەب خاتىنلار آلدىغا كىتدى.
آتابىك كىرگۈزۈلگەن ھەسەنەلىنىڭ اويى آيىداداق آنا تەرەفەندە تازە غىنا
يىغىشدىرىلب اورتا حاللىك كىشىلەرنىڭ اويىدىك ئەسباب، جىھازلەر بىلەن
زىننەتلەنگەن ايدى. دىۋارلەر گەنچلەنگەن، شىپىلەر سىرلەنگەن، آياغ آستى
ئەلۋان گوللىك كىيىز بىلەن تۈشەلگەن ۋە تاحماندە كۆرپەلەر، اورتو آسلانغان
ايدى. آتابىك كەفشىنى دەھلىزگە يىشدى - دە اوى بويىنچە بىر ئىككى قايتا
يورنىدى ۋە ئىنتىك نەفەس آلدى. شۇ ۋەقت تاحمانغا آسلانغان اورتو

اوز - اوزىدەن قىمىرلاغاندىكى بولدى. بوقىمىرلاشنى ئاتاىك پايقادى. ھەلىكى قىمىرلاغان اورتو بىردەن آچىلب كىتب ئاتاىك سوچىدى... برەو تاخماتدان اونگە قاراب كولمىسەر ئىدى. ئاتاىك ترەر ايدى... بر آزدان سوڭ ئككىسى ھەم اوزلەرىنى بر مونچە توختاندىلار - دە برىرلەرگە تامان يورىشب كىلدىلەر ۋە سوز سز غىنا قوچاقلاشدىلار.... ئاتاىك سونبول ئىسلك ساچلاردان روح آلار، كوش گوبا اونڭ باغرىغا سڭگب كىتكەن ئىدى. بو حال بر دەقىقا چاماسى داوم ايتكەندەن كىن بر آز آجرالشقان كويى اوينڭ آياغىغا يورب باردىلار ۋە تىزە بەتىزە اوتوردىلەر... برىسى ھەم سوزلاى آلماس فەقەت تىرمولىشار ايدىلەر... نىچە دەقىقاغاچا شو حالەتدە بولدىلار. نىھايەت كوش كولكى آزالاش كوزىگە ياش آلدى: بىر قانچە

— سز.. قاققاسز! - دىدى.

— سز..

— مین؟

— سز قوولاقسز!

— عەجەب قىلامەن! - دىدى كوش ۋە شاپالاغى بىلەن ايرىنىڭ يوزىگە

سىكن گىنە اورب قويدى.

— بو ياققا ھەم..

— او ياققا زەينەب! اورس!

— زەينەبىڭ.. اورشكە ھەققى يوق!

— كوشنىڭ كوزىدە ھەلىگەچە كورلمەگەن بر شادلىق اوينادى:

— توغرى ئەيتە سز مى؟

— توغرى ئەيتەمەن!

— مەنە بولماسا! - دىدى كوش. ئاتاىكنىڭ ئككىنچى يوزىنى ھەم

سىلەگەندىك قىلب قويدى. يەنە كولمىسەر شىب، تىرمولىشب قالدىلار... اھالەن

— برەونڭ غەمىدە كويب قەرىدم! - دىدى كوش.

— بىكار ئەيتە سز. مەنىنى ئەيتسەڭز - توغرى! - دىدى بىر قانچە

— سز نىمى؟ — دىدى كومش؛ — سز ايندى قىرچىللاسىز! (*)
 — توغرى گەپرمەدنگىز. شۇنداقلا سىز بىلەن بىرلىكتە ئۆزىڭىزنىڭ
 — توغرى گەپرىدىم. شۇنداقلا سىز بىلەن بىرلىكتە ئۆزىڭىزنىڭ
 — ئەمما سىز... —
 — مېن؟ ...
 — كىيىن ئەيتەمەن...
 كومش اوپكەلەدى: —
 — ئەيتىڭ جازىر! — دىدى ۋە جادۋ كوزىنى ئەللە قانداي حالەتكە قويدى.
 آتابىك جاۋاب اورنىدە كومشنىڭ يوزىسىدەن اوپىدى: — كومش اوزىنى
 قوتقازىپ اورنىدەن توردى:

— ياخشى قالڭ ايندى!
 آتابىك توشونالماي اونگە قارادى:
 — نىمە بولدى سىزگە، قاياققا باراسىز؟
 — مەرغىلانغا..

— بوگون كىچ بولپ قالدى، ايرتە گە كىتەرسىز! —
 كومش كولب آتابىكنىڭ يوزىگە اوردى:
 — بىزنىڭ آۋلاقدا كورشكەنىمىزنى — دىدى، — آيم ۋە جەسەنەلى آتامىدان
 باشقا ھېچكىم بىلمەيدى، آينقسا زەينەبگىز بىلسە، ياخشى ايمەس! —
 — بىلسە نىمە قىلادىر؟

— ھېچ نەرسە قىلمايدىر.. ياخشى ايمەس — دە! — دىدى، — بىر آزادان كىيىن
 چىقىپ آيم بىلەن سوراشىڭ؛ كىرمەگەنگىز اوچون قاين ئانالارگىز
 سويىنىش ئولە ياتىتىلار!

كومش يەنە بىر كولب قاراغاندان كىيىن اويدەن چىقىدى. آتابىك ئىندى
 تەمام اوزىنى باسپ آلغان، ايندىكى يورەك اورىشى فەقەت ھەلىكى فەرشتە
 تامانغا آشىق قىنا ايدى. اوزى يالغىز قالغاندان سوڭ نىمە گە بولسا ئلجەيدى

(*) قىرچىلاش — عادەتدە قارغا ئەيتىلەدۇر. مەسەلەن قاتتىق ساۋقدا ياققان قار قىرچىلايدۇر.
 شۇندەن ئالب غەنىيىتىلگەن يىگىتلەرنى قىرچىلاما يىگىت، دىيدىلەر.

ۋە ھەسەنەلىگە ئلگەرىگىدەن ھەم قويۇقراق اوزىدە موحەببەت سىزدى. شو
 دەقىقادان باشلاپ كىچىرەدر گەن مەسعود كۈنلەرىنى تەسەۋۋۇردەن عاجز ۋە
 زەينەب توغرىسىدا اويلاپ ھەم قاراماس، باشقا گەپ ايسىگە - دە كىلمەس
 ايدى. آرادان كۈمىشنىڭ اويگە كىرپ آلىشى فورسەت اوتكەندەن كىين
 اويدەن چقدى ۋە پەرواسزچە مەھمانلار اولتر گەن اويگە باردى. اونىڭ كىلىشىنى
 اوز اويىدەن كۈر گەن زەينەب يوگر گەنچە آتابىك آرقاسىدەن مەھمانلەر
 آلدىغا كەردى. اويدەن گىلەر ئاتابىكنى كۈزۈش ايلە اورتىلەرىدەن تورغانلار
 ھەقەت اوزىك آيم "ھەپ" ايتكەنچە اولتۇرار ايدى. آتابىك ئاقتاب ئايم
 بىلەن كۈرشدى. آقتاب آيم اونى قوچاقلاپ يوزىدەن اۋپدى ۋە كۈزىگە
 ياش آلدى. سوگرە كىچىكەنە قاين ئاناسى بىلەن، زەينەبنىڭ ئاپاسى ۋە باشقالار
 بىلەن سوراىش چقدى ۋە كۈلمىسەر گەن ھالەدە كۈمىشكە "ايسانمىسىز.." دىب
 قويدى. كۈمىش ھەم "شۈكر" دىب كۈلندى. سوراىش تەمام بولغاندان
 كىين اولتۇرشدىلەر. ئاتابىك ئاناسىنىڭ يانىغا، زەينەب اونىڭ يانىغا اولتۇردىلەر.
 كۈمىش زەينەبنىڭ بو قىلىغىغا غىجىنىپ بىر ئىككى قايتا يىر آستىدان
 اونگە كۈز يوباردى.
 فاتىحە اوقۇلب كوناو قاين ئاناغا عوزر ئەيتدى:
 - ئەۋۋەلا سىزلەر كىلگۈنچە قايتارمەن، دىب ايرتەلەپ بىر گوناھ قىلدىم.
 اوندەن كىين مەھمانخانەدان قوزغالماي ئىككىنچى اوياتكە قالدىم.
 آقتاب آيم:
 - بالامزنىكىنى عەيىبى يوق!
 اوزىك آيم:
 - قىمىز كرگۈزب قاين، آناڭنىڭ ئاغزىنى ھوللاماغانڭدا نەخ بەلاغە
 قالب ايدىڭ، بالام!
 كۈلشدىلەر. كەرىمە آتن:
 - كۈمىش آي بولسا، سىن ايرمنى ياشرغانسەن، دىب زەينەبنىڭ
 ئىگىگە - تىگىگەسىنى چىقاردى.
 يەنە كۈلگۈ بىر بىرىگە ئىلەشدى. زەينەبنىڭ باياغى ايشىگە كۈمىشنىڭ غەشى

كېلگەننى ئەيتىلمەسە ھازىر ئول ھەم جودە آچىلغان، كۈلەر ۋە يىر ئاستىدىن
 آتايىككە كوز قىرىنى تاشلار، زەينەب بولسا كوشنى تەقىب ايتەن ايدى
 مەجلىسكە بىر آز جىجىتلىك كىرگەندەن سوڭ آتايىك ھەم اوز تامانىدىن
 بىر كۈلگۈ توقوماقچى بولب زەينەب بىلەن كوشكە قاراپ آلدى: *... ئايدا*
 — مېن بىر ايشكە خەيرانمەن! — ديدى. *... ئايدا*
 — نېمە گە؟ — دىب سورادى ماھىرە آيم. *... ئايدا*
 — نېگە زەينەب سىمىزۈ كوش ئازغىن؟! *... ئايدا*
 اوزىيىك آيم جاوابلاندى: *... ئايدا*
 — بونڭ حىكمەتىنى مېندەن سورا، بالام! — ديدى، — كوشىڭ اوزىگە
 اوخشاش سىر فېكر كورىنەدر، زەينەب بولسا مېنگە اوخشاش قووناق!
 آتايىكنى اوزىگە اوخشاتقانى اوچون كوش قاين ئاناسىدەن رازى
 بولدى. ئەمما زەينەب اوزىنى ئاتايىكدەن چىتكە قاققاننى اوچون
 اوزىيىك آيمغا غىچىندى. *... ئايدا*
 اوزىيىك آيمنىڭ بو فېكرىگە كەرىمە آتن قارشى توشدى: *... ئايدا*
 — ياڭلىشدىڭىز، آيى! — ديدى، — بونىدە گى فەرقىنى يوسىف - زولەيخا
 قىسسەلارنى اوقوغان كىشى بىلەدر. اوج آي دېگەن فورسەت ئازغىنا ۋەقت
 ايمەس، كوش خانمنىڭ ئازغانى ساغىنىش نېكى! *... ئايدا*
 كەرىمە آتن قاش قويامەن، دىب كوز چىقارما يازدى. يەنى آتايىك
 بىلەن كوشنى يوسىف - زولەيخا گە اوخشاتب زەينەب ۋە قارىنداشلارنى
 اوت اېچىگە تاشلاغان ايدى. *... ئايدا*
 — اوزىيىك آيمنىكى توغرى - ديدى ماھىرە آيم، — زەينەب قووناق،
 كوش نېسە مەنم كوزمگە ھەم سىر فېكر گە اوخشاب كورىنەدر. *... ئايدا*
 — توغرى - توغرى! — ديدى خوشروى. *... ئايدا*
 كوش بىلەن آفتاب آيم ارادان كىچىكەن سر گە توشىنىپ جىم
 اولتۇرار ايدىلەر. كوش يىر ئاستىدىن ئاتايىككە رىزاسىزچە كوز تاشلادى.
 — توختاڭلارچى - ديدى ئاتايىك. ھەممە اونگە قارادىلار، — ھېچ قايسىلارڭىز
 ھەم تاپالمادىڭىز! *... ئايدا*

— تاپالماغان بولساق اوزگر ئيتىڭ! — ديدى شەرافەت چىوەر.
— اوزلەرگىز تاپالماغاندىن كىين ئىتەب نىمە قىلاي؟
— مەن تاپدىم، خاخشائتان! — ديدى كەرىمە آتن، — قىز گولنىڭ ھەم
اوز آلدىغا آق گولنىڭ ھەم اوز آلدىغا ئىسى بار، دىمە كىچى!
ھەممە بىردەن كولىش:

— خوددە — خوددە! — دىشىدىلەر.
آتايىك كولىب اورنىدىن توردى ۋە ”تاپالمادىگىز — تاپالمادىگىز“ دىگەنچە
اويدىن چىقىدى. كوش بىلەن آفتاب آيمىنىڭ كۆڭلەرى بىردىك بولسا ھەم
بوكەشفەن كىين زەينەب بىلەن ماھىرە آيم ئىچە يىگىللەشىدىلەر. بو قىچو
آرقاسىدىن مەھمانلەرگە قويۇق — سويۇق بىرلدى.

— ۱۱ —

كوش نىنگ سوز اويونى.

شامگە ياقىن مەھمانلار تارقالىشىلار. مەھمانخانىدە حاجى، قوتىدار،
خەسەنەلى ۋە آتايىك قالغان ايدىلەر.
ئىچكەرىدە اوزبىك آيم مەھمانلارنى كوزەتەت بولب كوش بىلەن
آناسىدىن ھوپپەك آلار ايدى:

— مەن سىلەردەن جودە خەفە بولغان ايدىم. سىلەرنى چورك لەتتەگە توگى،
تاقچاغا تاشلاش دەرەجەسىگە يىتكەن ايدىم. ناھاتكى اوج يل بولسا — يو — بىر يولى
اوز بىلگولەرگىزچە كىلمەسەلەرگىز، اوغلىم بىچارە آي اوتماسىدىن بوزچىنىڭ
ماككىسىدىك قاتىتاب تورسا.. ئىخىر مەنم ھەم اوزمگە ياراشا آبروم بار،
تاشكەنددە كەسەن، يوسف بىك حاجى دىگەننىڭ كۆچىمەن، خودا يارخان ھەم
بىر كۈن كىچەسى كىل بىزگە مەھمان بولدىلار.. قوشىيىكىنىڭ اوى ئىچلەرى
بولسا بىر ئىشنى مەنم كىگەشمىز قىلمايدىلار... شونچە ئابرو كورگەن بىر كىشى
كىل — كىل ناھاتكى اوز قوداسىدىن ۋە كىلىنىدىن مونچەلك ئابروسىزلك
كوزسە.. شەھەردەگى كەتتەدەن كىچك ايرتە — يو كىچ قولاقتى مەننى يىدر،
كى ھاي، مەرغىلانلىق كىلىنگىز كىلدىلەرمى، نىگە شونداغ كىلىنگىز بولاتورب

مەرغىلانغا تاشلاپ قويىسىز؟ - مېن بولسام ھېچ سوز تاپالماغانمدان ئەيتەمەن:
كىلىنمىڭ ئاناسى كەسەل ايمىش بىر ئىككىنچى واقتدا: كىلىنم بېچارە موڭلوغ..
دېيمەن. ايندى كورسەم ملتقنىڭ اوقىدىك، پوشتى گولنىڭ توقىدىك كىلىنم بار
ايكەن.. مېن بو ئەدەبىزگە تاغىن اوزم اولتورگەن اويىمنى بوشاتىپ
بىرىمەن - ئە! - دىر ايدى.

اوزىيك آيمىڭ دەلى - غولى ليغىدان آفتاب آيم وە كومىش اوزىگە جودە
اوزلەشپ آلغانلار، اوزىڭ سوزىگە گاه كولب گاه عوزر ئەيتەر ايدىلەر.
حازر اويىدە آتايىك بولماغانى اوچونمى، نېمە دەن بولسا ھەم ھەر نوچوك
زەينەب اوز اويىدە ئويمەلەنىشپ ياتار وە مېمانلارنى اوزىيك آيمىڭ
تەنھا اوزىگە تاشلاغان ايدى.

تاقچالارغا شەمەلەر ياقىلىپ وەقت خوفتەنگە ياقىلاشپ قالغاندان سوڭ
اويگە آتايىك كردى. ئول كرگەندەن كىين آفتاب آيم بىلەن اوزىيك آيم
اولەر آلدىدا اولتورنىشىپ ايب بلمەدىلەر - دە سز لەشش اوچون باشقا اويگە
چىقىپ كېتىدىلەر. اولەرنىڭ چىقىپ كېتىشىنى كوتب تورغاندىك قولغا
بر چايدىش چاى كوتەرگەنى حالدە زەينەب كرذى وە آتايىكدەن
چاى ايچىپ، ئىچمەسىنى سورادى.. آتايىك ئىچمەيمەن، دىپ جاواب بېرگەن
ايدى كومىش آراغا توشدى.

مېن، ايچمەمەن، اوزىڭىز ھەم اولتورڭ! - دەپ سوزلەشكەن بىرە -
زەينەب اونچە قىستاتمادى، اولتورب! كومىشكە چاى قويىپ بېرىشكە باشلادى!
كومىش اونى سوزىگە سالب سورادى: - مېن، مەنمۇ بولغانىمىز؟ -
مەنمۇ بولغانىمىز! - دېدى. - سز كىلمەگەنڭىزدە ھەم اوزلەرى بارار
ايدىلەر.. - دېدى. - بىر بارماس ايدىلەر! - دېدى كومىش، - مېن بىلەن اورىشپ كىلگەن ايدىلەر.
دىپ آتايىك كومىشكە بىر آستىدان كولب قارادى، كومىش ھەم كولب
جاواب بېردى: -

— شو كىشى برەو بىلەن اوريشەدر لەرمى؟ — دىدى زەينەب، — ئىككى يىلدىن
 بىرى مېنگە بر آغز قاتتىق سوز، ئەپتىكەنلەرىنى بىلمەيمەن. —
 — توغرى ئەيتەسز. — دىدى كوش، بو كىشى ايمەس، مېن اورشكەن ايدىم. —
 بو كىشىدە سىرە گوناھ يوق وە ئەرەزىمىز گە بر تونغز سەبەبچى بولغان ايدى!
 — كم بەلا ايكەن ئول؟ — دىدى زەينەب. —
 — بىزنىڭ شەھەرنىڭ ايلڭ ياراماسى! — دىدى كوش وە آتابىككەن
 سورادى، — سز ايشىدگىزىمى، ياقندا اوشەنى بر بىك اولدىرىدۇ؟
 آتابىك كولمىسەردى:
 — ايشىتەم. —
 — اوشە بىكنىڭ حەقىغا ايشىكەن كۈنمەن بىرى دوعا قىلب كىلەمەن.
 زەينەب سورادى: —
 — سىز لەردە قانداق دوشمانلىقى بار ايكەن؟
 آتابىك ”ايندى نىمە دىيسەن“ دىگەندىك قىلب كوشكە قارادى.
 كوش بولسا پەرۋاسىز، جاۋاب بىزدى:
 — اوشە تونغز اوپلەنمەكچى بولمەنمىز، بر اورتاغىغا ساۋچى قۇيىب يۇرۇدا
 ايدى. — مېن ايرىسە اورتاغىنى اونگە تىگىشەن ئەينەتكەن ايدىم. ئەينەتتىم
 ھەلىكى تونغزنىڭ قولايغا يىتب مېنى بو كىشىگە چاقىدۇر. بو كىشى بولسا
 نىگە برەونىڭ اورتاسىغا توشەسەن، دىب مېندەن خەفە بولدىلار.
 ”بو كىشى“ كوشنىڭ يالغان اويشىدىرىشىدان كۈلدى، زەينەب ايرىسە
 ايرىنى آقلاپ توشىدى.
 — عەيب سىزدە ايكەن! — دىدى، — سىز ھەم نىگە برەونىڭ اورتاسىغا توشەسىز؟
 — عەيب مېندەلككە مېندە! — دىدى كوش وە آتابىككە
 قارادى، — نەفسلەمىزگە قاراغاندا عەيب بىزنىڭ آراىمىزغا چوب بولمەشكەن
 خالەمنىڭ قىزى زەينەبەدە، شونداغ ايمەسمى؟ — دىب سورادى.
 آتابىك ساچراپ كوشكە يوز اوگرىدى:
 — بو اورتاغا زەينەبىنى نىمە گە كىلتۈرۈپ تىقاسىز، ايندى؟
 كوش كۈلدى وە ئىسكى ھالىنى بوزمادى.

— سز خاۋلقماڭ، بىك — دىدى، — توناۋى گون خالەمنىكىگە بارغان ايدىم؛
خالەم قىزى زەينەبدەن شىكايەت قىلىپ ھەممە گەپنى حامىد چوققانڭ
قولاغىغا يىتكىزگۈچى اوز قىزى زەينەب گۈمبەز بولغانىنى بىر مەبر ئەيتىپ
بىردى، بىلگىزمى؟

— آتايىك زورغا — زورغا خاخالاشدان اوزىنى توتىپ قالدى:
— نىمە بولغاندا ھەم عەيب سىزدە، نىگە باشدا ئوزگىز بو اشكە آزالاشدىڭىز،
ئەخر؟ — دىدى.

زەينەب:

— اوزگىزنىڭ ئەرەلەشىشىڭىز چەككى — دە! — دىپ قويدى.

كۈمۈش جىددى توس آلدى:

— سىز ئەيتكەندىك زەينەب گۈمبەز دە ھەم عەيب يوق، مىنگە قالسا ھەممە
گوناه بىك ئاتام بىلەن خان ئايمىدا! — دىدى، — آرزو — ھەۋەسلىك جايىنى
قىدىرمايدىن قىزلارنى بىر كىشىگە بىرىپ قويماقچىلار — ئەلبەتتە بو سەۋدالەر
يوق ايدى.. ناھاتكى ئىككى يىلدەن بىرى نىچە بىچارەنى زىر قاتتاتىپ آۋارە
قىلىپلار، تاشكەند قىشلاغى بىلەن مەرغىلاننىڭ آراسى ئازغىنا يولمى، ئەخر؟

— آتايىك خاخالاب يوباردى:

— ھامان عەينىنى اوز بويىڭىزگە آلمايىسىز، استغفرالله... ئاھى!

زەينەب — كۈمۈش دەن:

— بىك آتاڭىز بىلەن خان آيگىز كىم؟

— ھەلىكى مىن ئەيتكەن اورتاغىمنىڭ ئاتا — ئانىلارى.. آرزو ھەۋەس

قىدىرىپ بىچارە قىزلارنى قەرىتەپ قويدىلار! — دىدى، — ئاھى!

— نىگە سىز تەييار كويادىن اورتاغىڭىزنى ئەينەتدىڭىز؟

— دەۋلەتنى بولسا ھەم اوزى تىرى نەمايش ايدى.. كىشى دەۋلەت اوچون

ايرىگە تىككەندەن بىرگە تىككەن.. — دىدى، — ئاھى!

— ئەلبەتتە! — دىدى زەينەب.

— آتايىك كۈمۈشنىڭ سوز اويونىگە عەجەبلەنەر ۋە ھاي شەيتان، دىگەندىك

اونىگە قارار ايدى.

كوش يەنە تېنچى ئالمادى: — سىز بىلەن بىللە بولۇپ بارىمەن.
— بىزنىڭ ئورنىڭىزنىڭ قالىشىمىز ئۈچۈن كەرىم ساندۇقچىنىڭ ھەم دەخلى
بار! — دېدى. — سىز بىلەن بىللە بولۇپ بارىمەن.
— ئاتايىك جۇرتتە گە سورادى:

— قانداق دەخلى بولسۇن، سىز گە قالسا بوتۇن، شەھەر دەخلىدار ئېكەن — دە؟
— شاشماڭ جانم! — دېدى كوش، — نېگە ئويلاماي نىتماي ئېشىگىگە باش
ئورۇپ كېلگەن بىر يىگىتنى قوۋلاپ سالادۇر؟
— استىغفراللە.. ئونىڭ قوۋلاشىغا ھەم ھامىد سەبەب بولغان، ھامىدنىڭ
يامانلىقىغا ئېرىسە سىز سەبەب بولغانسىز..
زەينەب نېمەدۇر سوراماقچى بولغان ئېدى، — كوش ئونىڭ يول بېرىمەدى:
— ئوھەم ئېمەس، ئوھەم ئېمەس — دېدى، — ھەممەسى ئونىڭ تەقدىرى!
— ئاتايىك:
— ئەنە ئېندى توغرى ئېيتىدۇڭىز!
كوش:

— ئىككى ئورتادا دوم قىدىرب قولاققان ھەم ئاجراغان پۇچق ئېمىنىڭ
ھالى ھەم ئونىڭ تەقدىرى!

— ئاتايىك كۆلدى. زەينەب كېيىنكى سۆزلەرگە توشۇنا ئالماغان شۇنىڭ
كۈرە كۈمۈشكەن ئىزاھلەر ئالماقچى ئېدى. كوش ئونىڭ ئىزاھلەر
ئويۇشۇشنى خاھلەمەنلىك ئىزاھلەر سۆزىنى چىتتە چالغىت يوباردى:
— نېچە ياشقا كىردىڭىز، زەينەب ئاپا؟

— ئون توققۇزغا شېكىل.

— ھەلى سىز بالا ئېكەنسىز — دېدى كوش.

— سىز نېچە گە كىردىڭىز؟

— مېنى سورامان، مېنى ئېندى قەرب قالدۇم..

— زەينەب ئونىڭ ھەسەلەنەب قارادى ۋە كۈچلەنەب ئېيتتى: — ئىككى ياشقا —

— ھەلى ياشقا ئوخشايسىز — كۈ! — ئىككى ياشقا ئوخشايسىز —

— نېچە ياشقا كىرگەندىن ئويلايسىز؟

زەينەب كوشنىڭ تولىب يىتمەگەن گەۋدەسىگە ۋە ئون ئالتى ياشلار چامالىق غوبار تىگمەگەن حوسنىگە خەيران بولۇپ مۇلاھىزەسىنى ئەيتىشەن قورقۇدى. زەينەبكە قالسا ئىتتىمالكى كوش ئوزىدەن ھەم ياش چىقار ايدى. — مېن قاياقدان بىلەي..

— يىگرمەگە كىردىم.

— مېندەن بىر ياش كەتتە ايكەنسز.

— سزدەن ئەلبەتتە كەتتەمەن! — ديدى كوش.

كوشنىڭ ”ئەلبەتتە كەتتەمەن“ دىگەن سوزىنى ئاتاىك ايجىدەن تەسدىقلايدى،

ئونىڭ حوسىندە گىنە ايمەس غەقلىدە ۋە باشقادا زەينەبەدەن نىچە بەراپەر

يوقارىدا ايكەنىنى اويلايدى. آراغا بىر نىچە دەقىقالق سوزسزلىك كىردى.

ئاتاىك يىر آستىدان كوشكە نىگاھ تاشلار، زەينەب گىلەمنىڭ پاپوگىنى چىرمەپ

نىمەنىڭدەر خەيالىنى سورەر، كوش بولسا ھىچكىمگە ھەم قاراماي مودراغان

سومان اولتورار ايدى. كوشنى بۇ حالدە كورب ئاتاىكنىڭ يورەگى ئەچىدى..

— يولدا چارچاغان كورىنەنسز، كوش!

زەينەب گىلەمدەن كوزىنى ئالدى، كوش مودراشكان سوچىدى..

— قايدام..

— بىز كىتەيلىك سىز تىنچ اوخلاڭ! — ديدى آتاىك.

— مەيلى.. خوفتەننى ھەم ئوقۇي آلمايدىرغان اوخشايمەن.

— زەرەرى يوق! — ديدى، — يالغىز قورقمايسىزمى.. يانگىزدا زەينەب

ياتسىمى؟

— زەينەب نىسە سىز بىلەن ياتسىن.. مېن يالغىزلىققا اور گەنگەنمەن..

— آناڭزنى چاقىرب بىرەيلىك بولماسا.

— رەھمەت.

— يالغىز ياتىپ قالغانڭىزنى آينقسا آيم ايشتەسە.

— سىز بىلەن زەينەب نىسە يالغىز ياتىپ قالغانىمنى ئەيتەسەلەرڭىز ھىچكىم

بىلمەيدىر ئورن اوشەمى؟

زەينەب نېمە گەدر جودە ھەم قووانب كىتدى. شونڭ اوچون بولسا كىرەك
كوشنى ئورن يازشقا قويماي اوزى پەر توشەكنى ئالب پىر گە سالدى.
كوش مودراغان كويى زەينەبكە تەشەككۈر ئەيتىپ توردە گى بورچەككە
اولتورب آلدى. آتايىك بىرىگى بورچە گدەن تورب ئونى قولى بىلەن يەنەر
وہ كولمىسېرەب خومرايار ايدى. كوش مودراغان كويى، سوزلگەن كويى
ئلجەيب جاواب بېرەر ايدى...

ئورنىنى سالب بېتر گەندەن كىين زەينەب قەناعەتلەنب اويدەن چىماقچى
بولغان ايدى اونى كوش توختاتدى:

— زەينەب نېسە — ديدى زەينەب قارادى، — بۇ كىشىنى تاشقارىغا چىقب
ياتشقا قويماڭ، توز كمى؟

— نېمە گە؟ —
— نېمە گە، كى دەدەمنىڭ كوڭلىگە گەپ كىلەدر.

— خوب! — ديدى زەينەب وە ايشىدڭمى دىگەندىك قىلب ايرىگە قاراب
آلغاندان كىين اويدەن چىقدى. اونڭ كىتىچە كوش آتايىككە قاتىغ قىلب
ئەيتدى:

— قانى، سز ھەم اويىگىز گە!

زەينەب جودە اشانغان حالدە اوز اويىگە بارب ايتتى.

— چىندەن ئەيتىپ ياتىمەن، ايشىتەسىزمى؟

آتايىك اوزىنى غەفلەتكە سالب كوشنىڭ يانىغا باردى:

— سز...

— مېن؟

— سز قووسىز...

— مېن قوو ايمەسمەن! — ديدى كولب كوش، مېن ھەلى اوروشغلق

حالە مەن، ياراشقانم يوق!

— بايا نېمەلەرنى سوزلەدڭىز، سز آچىلادىمى، دىب جانم بوغازمغا كىلدى.

— نىگە سز آچلىسن؟ — ديدى، — مېن سز بىلەن اوتكەن اشلەر خەقىدە

سوزلاشماقچى بولب تورار ايدىم — اوزى جورىتە گە كىرب كىلدى.

میں ہم سوز منی توختامای جور تہ گہ باشقا یولدا تہ یستب چقدم! نیمہ،
بر نہر سہ پایقادیمی؟

— پایقامادیکو: شونداغ بولسا ہم میں جودہ قور قدم.

— ہلی شو یورہ گگز بیلہن اوچ کیشینی اولدر دگزمی۔ میں اشانمایمہن!

دیدى كوش وه ئاتايك نك حەنجەر تىككەن قولىنك چىزىغىغا كوزى توشىدى،

پىچاق يامان كىسپتى.. چومچق سويدگزمى؟ قانى چىقك، مىن ياتامەن!

— ياتا بىرگز! بىنا تەلەف بىلەن: بىنا تەلەف بىلەن: بىنا تەلەف بىلەن:

— سز نك آلدگزد يىشينايمى؟

— ئويالساگز مىن يوز منى او گىرب توراي! — دیدى وه يوزىنى چىتكە

بوردى.

— قاراماك بولماسا! — دیدى كوش يىشینهر ايكەن، — ”بولغانى يوق

بولغانى يوق!“ دىگەن سوزنى بىش — آلتى قايتا تەكرارلەدى وه ئورنگە

كىرب آغاندان كىين هم ”بولغانى يوق — بولغانى يوق!“ دىب كولەر

ايدى. بىنا تەلەف بىلەن: بىنا تەلەف بىلەن: بىنا تەلەف بىلەن:

آتايك نىھايەتسز ”بولغانى يوق“ دەن زىرىكب قارادى:

— آلامچى!

— بو آلاشلار — آلاش ايمەس، سز هلى قاراب تورك قاچقاق!

— آنق قورقمايسزمى يالغز؟

— نىگە قورقاي، ئككى يل يالغز ياتب ايندى جودە اور گەندىم.. احتىمال

سز يالغزلقدان قورقارسز!

— كىنايەگز...

— بو كىنايە ايمەس، توغرى سوزم — دیدى كوش، — مىن بو حالده

يالغز هم ايمەسمەن.. بىنا تەلەف بىلەن: بىنا تەلەف بىلەن: بىنا تەلەف بىلەن:

— بو نیمە دىگەن سوزگز تاغن؟

— يەنى همراهم بار، دىگەنم — مىندەن قورقماك، دىگەنم.

— آتايك يەنە توشنمادى: بىنا تەلەف بىلەن: بىنا تەلەف بىلەن: بىنا تەلەف بىلەن:

— همراهمگز. بىنا تەلەف بىلەن: بىنا تەلەف بىلەن: بىنا تەلەف بىلەن:

— ھەمراھىمى؟ — دېدى كوش، — ھەمراھىم بىرەونىڭ خەيالى، بىرەونىڭ
 فېكرى.. بەس بۇندەن ھەم ياخشى رەفئىق بارمى؟ بەغزى ۋەقتلار دە
 بۇ يولداش اويقۇدان ھەم شىرىن! —
 آتابىك "ھەمراھ" گە توشىدى ۋە ياتى كوشنىڭ يۈزىدەن اۋپىدى:
 — لېكىن مېن بۇ سۈزگۈز گە اشانمايمەن!
 — نېگە اشانمايسىز؟
 — نېگە، كى سىز ئاناۋى... كېچەسى ھەمراھىز ايدىگۈز... پىش - پىش
 اۋخىلار ايدىگۈز..
 كوش آتابىكنىڭ يىلكەسىگە قولىنى تاشلاىدى:
 — اۋشەل ۋەقتلاردا ھەمراھىز اۋخىلغانىم توغرى - دېدى، - چۈنكى
 بىرەولەردەن بۇتنەلى اۋمىدىم كىسلىگەن، ھەمراھىم مېنگە ھەمىشە اۋمىد سىزلىك گىنە
 بىرەر، دەھشەتمىنى گىنە آرتدىرار ايدى. ئەمما ئۈشە كۈنلەردە اويقۇ مېنگە
 جۈدە شىرىن بىر نەرسە بولب قالغان، مېن اويقۇدا غىنا بىرەولەرنى كۈرەر
 ۋە كۈندىلەرى ھەم اويقۇ قىدىرار ايدىم.. ايدى بولسا يەنە يولداشم
 خەيال.. تاغنى نېمە دىيسىز؟
 — ھېچ نەرسە دىمەيمەن.. لېكىن سىز ئىككى يىل بۇرغى كوش ايمەسىز!
 كوش كۈرپە گە بۇرگەنب آلدى:
 — چىقڭ! اويقۇم كىلدى.
 آتابىك زورغا غىنا اۋرنىدەن تۈردى. ئۇل اۋزاغلاشقاندىن كىين كوش
 سېكىن گىنە يۈزىدەن كۈرپەنى آلدى ۋە مۇدراق كۈزلەرى بىلەن آتابىككە
 كۈلمىسېرەب قارادى. آتابىك حاۋلىدە كى آياغ تاۋشىنى ايشىتب تاقچاداغى
 شەمەلەردەن اۋچتەسىنى ئۈچرغان ايدى، دەرىچەدەن زەينەب كۈرنىدى:
 "ھەلى ھەم شۇ يىردە ايكەنسز، مېن سىزنى تاشقارىغا چىغانسز، دىب اۋىلايمەن.."
 دىدى. آتابىك جاۋاب بىرمەى قالغان شەمەلەرنى اۋچردى. زەينەبنىڭ
 "ھەلى ھەم شۇ يىردە.." سۈزى بىلەن كوشنىڭ كۈزى اويقۇدان آچىلب
 كىتكەن ايدى.. ئاتابىك ايشكىنى ياپ چىقدى.

كوندەش — كوندەشدر

كوش قايىن آتاسى بىلەن قايىن آناسىغا اوچ - تورت كۈننىڭ ايچىدە ياق
 اوزىنى كورسەتە قويدى، شىرىن ۋە غەقلىك موعامەلەلەرى بىلەن اولەرنى
 اوزىگە مەفتون قىلدى. يوسف بىك حاجى ”بو آدمە فەرزەندى ايمەس
 فەرشتە!“ دىر، ئارادا زەينەب بولماسا ”فەرشتە“ دىب ئاتاماققا ھەم حازر
 ايدى. اوزى بىك ئايم بولسا ئىسكى كىنە ۋە عەداۋەتلەرنى قايتىپ كىلمەس
 دونياسىگە جوناتدى، تېۋەرە كدەن مەرغىلانلق كىلنى كورش اوچون كىلگوچى
 خاتىنلارغا موعامەلەنى يەنە ھەم يوقار يراقدان تورب قىلا باشلادى. ھەر بىر
 ”كىلىنگىز عەجەبمى؟“ دىب كوشكە سوقلانغۇچى خاتىنلارغا، ”مەنم چن
 كىلىنم مەرغىلاندا ايدى - دە!“ دىر ايدى. گاھا اوزى بىك آيمنىڭ اوزى ھەم
 كوشنىڭ حوسنىگە ۋە موعامەلەسىگە عەجەبلەنە باشلار، حاجىنى آولاغراقدا
 اوچراتىپ قالسا ”ئەلخەزەر اوغلىگىزدان - اويلەنگەن خاتونىنى قاراڭ!“ دىب
 قوياىر، حاجى بولسا ”اوزىڭ بىلگەن سىحرچى ھىندى، سىنىڭ ھەم باشكىنى
 ئەيلەنتىرىدۇر..“ دىب ئىلجەيگەندە اوزى بىك ئايم - ”راست، بو كىلنىڭ حوسنىدەن
 ھەم باشقا يەنە تاغىن بىر عەلاھىدە خاسىيەتى بارغا اوخشىدۇر!“ دىب كۈلەر
 ايدى. كوش اوزىنى كۈرگەلى كىلگوچى خاتىنلاردان كوبراق آلقش آلسا
 (ئەلبەتتە آشكارا ايمەس) خاتىنلارنىڭ جوناشى بىلەن ئاق دەررەۋ اوزى بىك ئايم
 آيپاداقدان ئىسرق توتاتىدۇر بىر ئەۋۋەلا كوشكە اوندەن كىين كوڭلى قالماسن،
 دىب زەينەبكە سالدۇرار، ئەگەر آتابىك كورىنىپ قالسا اونى ھەم قورق
 قالدۇرماى ايدى.

ايگەسىنى سىيلاغان ئىتىگە سۈيەك تاشلار، قەيلىدەن قىزلارنى توفەيلى
 بىلەن قوتىدار ۋە آفتاب آيم ھەم جودە ياخشى عززەت كۈرەر ايدىلەر.
 قوتىدار كىلگەندە بىرى بىر ساعەت ھەم اويىدە بىكار قالماي ھەر كۈن
 يوسف بىك حاجىنىڭ موخلىسلەرىدەن بىرىنىڭ اويىدە مەھمان ۋە حاجىنىڭ
 سۈجەتىدەن مەمنون ايدى. آفتاب آيمنى بولسا اوزى بىك آيم اوتقىزغالى

جای تاپماس، قودا سوزی اورنیگه - سگلم، دیب خیتاب قیلار آشنی هم
اونڭ ره عیینی سوراماسدان بویرماس ایدی.

کیلگه نلهرینڭ اون بیسنجی کونیگه چه شههرنڭ كهزا وه كهزا
خاتنلارینی قه بول قیلپ اوتکهر دیلهر. یه عنی آفتاب آیم تاشکهندنڭ
یوزباشی آیمیدان تارتب، پانسهد باشی، قورباشی تا اوردده آیملاریغاچا
تانیشب آلدی وه اولهرنڭ هر برلهریدهن کوتلمه گهن دهره جه ده عززت،
حورمته کوردی. بو آیملارنڭ هر برلهریدهن ”ئهلبه تته بزنیکیگه مهمان
بولماسدان کیتمه یسر ئیگه چی!“ دیگهن ته کلیفلهر هم حسابسر ایدی.
اوزبیک آیمنڭ لازم تاپشیچه بو ته کلیفلهردهن فه قهت اون چاغلوغی اینجابهت
ئیتیلهدر گهن بولب وه برنجی مهرته به نار موحه ممهد قوشیگی نڭ خاتونی
ساره بیک آیم نیکیگه یه عنی اوردده گه بارلماقچی ایدی.

اون ئالتنجی کون مهمان آیاغی تاوسللاب اوزبیک آیم ساره بیک ئایمغا
اوزلهرینڭ بارشلاریدان خه بهر یوباردی وه حه سه نعه لیگه ئهره وه نی قوشماققا
بویردی. اوردده آیملارینڭ تورمشلهرینی کورمه گهنی اوچون کومشنڭ هم
اولهر بیلهن برگه بارغوسی کیلدی وه ایرته لهب چای اوستیده زهینه بنی تلگه
کیلتورب، ”زهینه بگز هم بارادیمی؟“ دیب سوراغانیدا اوزبیک آیم:
”زهینه ب بر مهرته به بارش بولسا بارغان.“ دیب جاواب بیردی.

— مینچی؟

— سین هم بارمایدن.

کومشنڭ مه ئیوسله نب قلغان سوکوتیدهن کین اوزبیک آیم مونداغ
ایزاح بیرب چقدی:

— سین تاشکهندده گی یوسف بیک حاجی نڭ کیلینی بولاسهن، بالام! —
چارلاماغان جایگه (*) بارش اوچون سینڭ کفشڭ کوچه ده قالغان ایمه س!
دیدی.

(*) چارلاشدان مه قسه د مه خسوس هازلکدهن سونگ چارلانغوجیغا کیملهر،
سهرپاله رتیکدیرب مهمانغا چاقیرشدر.

آتابىك قاياققادر آت مېنب كىتكەن ايدى. يوسف بىك حاجى بىلەن.
قوتىدار سالح بىك ئاخوندنىڭ كوكەلداش حوجرەسىگە مەھمان بولۇپ كىتكەنلەر.
فەقەت بۇ گۈن اويدە قالادىغانلار - كۈمۈش، زەينەب ۋە آيىداداق ايدىلەر.

اوزىيىك آيم يۈلەككەچە كۈزەتتە چىققان كۈمۈش بىلەن زەينەبكە قاراپ
ئەرەۋە يانىدەن كۈلدى:

— ئىككى كۈندەش اوينى خالى تاپ تاغنى يۈلشمەڭلەر! آيىداداق سىين
كۈندەشلەردەن خەبەرسىز قالما!

آفتاب آيم ئەرەۋەگە مېنەر ايكەن:
— خوداى ساقلاسن آيى! شوكر ئىككەلەسىنىڭ ھەم عەقلى ھوشى باشىدا!
دېدى.

— بولەر كۈندەش ايمەس، — ئىيگەچى سىنگىل - كو! — دېدى آتنىڭ
جىلاويدان خەسەنەلى.

— مېنى تاشلاپ كىتكەنڭز ئەلەمىنى زەينەبدەن آلماسام - كەمدەن آلاى -
دېدى كۈلۈپ كۈمۈش ۋە دەرۋازەنىڭ خەلقەسى بىلەن اوينار ايكەن، -
ئە، يۈلشامزىمى؟ - دېي زەينەبدەن سورادى. زەينەب جاۋاب بىرمەدى.
اوزىيىك آيم آيىداداققا بەغزى تەعلىماتلارنى بىرگەندەن كىيىن كىيەلەرگە:
— توشدە اسسىغىز قالماڭلار! - دېدى. ئەرەۋە قوزغالدى.

زەينەب ئىلگەرىراق، كۈمۈش كىيىنراق ئىچكەرىگە قايتىپ كىردىلەر.
كۈندەشنىڭ سوزسىز، نىسىز اوز اويىگە كىرپ كىتكەنى اۋچون اويىلانۇپ
بىر آز حاۋلى يۈزىدە توختادى سوڭرە بۇ ھەم اوز اويىگە بورلدى.

كۈندەن كۈنگە زەينەبنىڭ سوسايب، اوزىگە بىگانەلەش بىرغانىنى ئول
ياخشى آڭلار ايدى. بۇ گۈن بولسا اويناب ئەيتكەن سوزى جاۋابسىز ھەم
قالدىرىلىپ بۇ ھال يەنە اونىڭ مېيەسىنى قاتردى. كوڭلىدە بىر خىرەلك بىلەن
بارىپ دەرىجە يانىغا اولتۇردى. زەينەبنىڭ خەسەدىنى قوزغاتماس اۋچون
آتابىك بىلەن موعامەلەدە قىلغان احتىياتلەرى زەررەچە فايدە بىرمەگەنىگە
خەيران، ايدى قايىسى يۈسەندە مىراسانى سىزلاش يوللارىنى اويلار ايدى.
اون بىش كۈن اىچىدە ياق بونچە كىسكىن لەشكەن زەينەبنىڭ ئىچكى

عەداۋەتنىڭ بىر آيدا قايسى دەرەجەلەرگە بارىپ يېتىشىنى اويلار ۋە مىراسا
بو ھالدا كىتكەن تەقدىردە بو اويدە اوزاق قالا آلماسىنى ھەملەر ايدى.
لىكن بو اويدەن چىقب كىتىشى، بىر - ئككى آيلاپ آتايىكنى زەينەب قولغا
تاپشۇرۇپ قويىشى يەنە موۋافىق كۆرمەس يەنى كۆمىش ھەم بىر قىزغانچىلىق
خىسسى اويغانغان.. فەكرى شو بىرگە يىتكەندە قايسى كۈنىدۇر آتايىكنىڭ
زەينەبكە باشقا چاراق قىلب كۆلۈپ قاراغانى ۋە زەينەبنىڭ شو ۋاقتداغى
آيدىك جازىبەلك تولا يۈزى كۆرۈنگەندىك بولدى.. بو كۆرىنىشەن سول
ئول سەكرەپ اۈرنىدەن توردى - دە تاقچاداغى آينەنى آلىدى
ۋە اوزىگە قارادى..

مەلۇمكى كىشى آينەگە باققاندا نىچاغلق غەيىسز بولسا ھەم اوزىنى
بىر كەمچىلىكى آرقالق كۆرەدۇر. شۇنگە اوخشاش بو قاراشدا كۆمىش ھەم
اوز - اوزىدەن رازى قالماىدى. شەھلا كۆزلەر، اوسق جىگىلە كىپرەكلەر
قوندۇز قاش ۋە قارە خاللار ۋە باشقا لەتافەتلەر اوزىگە پىسەند بولمايدىلار.
اوزىنى زەينەبكە قاراغاندا سىقق ياش بالا سىفەت كۆردى.. آينەنى تاقچاغا
قويپ زەينەبكە چىلەپ ھەسەدلەنگەن ھالدا كىلب باياغى اۈرنىگە اۈلتوردى.
ئەنچە گىنە اويلاب اۈلتورغاندان كىين كۆڭلىگە ” اۈمىنى سۈيسە بولدى - دە “
دىگەن گەپ كىلدى.. اوزىنىڭ بو ھۆكۈمىگە رازى بولماىدى، گۈيا اوزىنىڭ
سۈيىلىشى بىر نىچە آيلققا غىنا اوخشار، زەينەبنىڭ تولغان آيدىك يۈزى بو
سۈيىلىشكە شو بىش - اۈن كۈننىڭ اىچىدە ياق خاتىمە بىرە تورغاندىك كۆرىنەر
ايدى. شو كۆرىنىش آراسىدە زەينەبنى يەنە اوز كۆزىدەن ياخشىلاپ
اۈتكەرمەككە ۋە اۈننىڭ ھوسن كۆچىنى سىنماققا قەرار بىرپ اۈرنىدەن توردى..
كۆمىش كىرگەندە زەينەب دەرپچە يانيدە توپپى تىكپ اۈلتورار ايدى.
- آيم ئەيتكەندىك - دىدى كۆلۈپ كۆمىش، - سز بىلەن يولشقالى كىلدىم!

زەينەب توپپىسىنى قويپ اۈرنىدەن - توردى:

- مەن ھەم آلدۇرغا چىقايىمى، دىپ تورغان ايدىم..

: كۆمىش استىز ا بىلەن كۆلدى تەنچە

— توپى تىك بولتوربىز كۆ مەنم ئالدىغا چىقارمىدۇڭىز، بىرەر كەلسە سىزگە! — دىدى.

زەينەب بىر سەبەب كۆرسەتمەيى اوڭغايىز. خالدا قالدى. دەر ھەقىقەت اونىڭ بو ئىشى آچقان آچقۇ بالا لارچا كىتكەن ايدى. كوش اوڭغايىز خالدا چىقارش اوچون تىكلەن توپىنى بىردەن ئال. كۆرگەن بولدى:

— چاكنى ياخشى تىكەر، ايكەنس، كىمگە؟

— بىرەرگە آتالغانم. يوق؛ ئەخر بىستەسى كىيەر.. اولتورۇڭ! —

ئىككى كۈندەش قارشىما — قارشى اولتورشىلەر. كوش اونگە تىكىل — تىكىل قارار ايدى.. زەينەب باياغى اوڭغايىزلىقان ھەلى چىق بىستەگەن قىزارىق بىرگە باققان ايدى. بىر ئىككى دەقىقەنى سوزىز كىچىرىلەر.

— چىماغانمى ھەم كۆڭلۈڭىزگە آلبىز — دە! — دىدى نىھايەت زەينەب.

— نىگە كۆڭلۈڭىزگە آلمى — مەن ياش بالا مەنمى! — دىدى، — كىلگەنمگە

اون بىش كۈن بولماسدان اوزگىزنى چىتە تارتى باشلاڭىز.. مەن سىز بىلەن

ئىگەچى سىڭىل بولارمىز، دىب اويلاغان ايدىم..

— ھەلى نىمە بولىمىز،... ئەر زىمەگەن گەپنى ھەم كۆڭلۈڭىزگە ئالايىرسەڭىز...

— بو ئەر زىمەگەن گەپمى؟ — دىدى كوش، اويىدە ھىچكىم يوقايغىنى

بىلە تورب اوزگىزنى چىتە تارتاسىز.. بو ايسە يوزگىنى كۆرشىكە تاقەتم يوق

دىگەڭىز بولادىر!

— قوڭىچى.. اوزگىز ھەر بىر نەرسەنى ھەم كۆڭلۈڭىزگە آلا بىرەر

ايكەنس.. مەن اوناقا ايمەسمەن..

باشلاندى ئەنچە بىن ھەزلىگە اوخشاپ كۆرۈنگەن بو كىنە خانلىق كۆتۈلمەگەن

جايدا جددى بىر توس آلب كىتدى. كوش اون بىش كۈنلەردەن بىرى

يىغىل كىلگەن ئەچىغىنى بىرەر كەي توكب سالدى:

— مەن كۆڭلۈڭىزگە آلسام ئەر زىدەرگە نىنى بىل بىلەن! — دىدى.

— آلدۇڭىزغا چىماغانم يوزگىزنى كۆر مەسلىك اوچون بولغانىنى سىز قاياقدان

بلدۇڭىز، مەنم اىچمىگە كىر ب چىماغاندىرسىز — كۆ، ئەخر؟

زەينەب ھەم ئەنچە قىزىشپ آلدى، كوش اوندەن ھەم آشب توشدى:

- بېلىش اوچون ايچكز گە كىرب چىقىشم شەرت ايمەس... بە عزى
 ايشلەرگىز ايچكز دە گىنى مېنگە آچق سوزلايدىر! —
- قايسى ايشلەرم؟ —
- سوراماڭ... —
- بىلمە گەن بولسام بلدىرب قويڭ، ئەخر! —
- ئەيتسەم يەنە ئەچچىگىز قىتايدىر... —
- توغرى گەپ بولسا ئەچچىگىم سىرە قىتامايدىر... —
- ياقراقدا يوش قىلب يور گەن آيىداق ايشتمەسنى اوچون سىكنراق تاوشدا:
 — قىتاما سا ئەيتەي — دىدى كوش، — ايرگىز مەنم آلدىغا كرسە نېگە
 ايشكز بولسا، بولماسا كىرب اولتورب آلاسز — دە يالغز قالغاندا كرمەيسز؟
 — شونداغ دىيەرسىز، دىب تورغان ايدىم اوزم ھەم! — دىدى زەينەب، —
 كىرىشمىنى ھەم كوڭلگىز گە آلغان بولساڭىز ايسىدى موندەن سوڭ
 كرمە گەنم بولسنى... —
- قانى، توغرى گەپكە ئەچچىگىزنىڭ قىتاماغانى؟ —
- ئەخر، ايرگىز بىلەن يالغز اولترغانىڭىزدا موندەن سوڭ كرمەين
 دىيەپمەنكو! —
- ئىگرىلككە آلمانڭ، زەينەب! — دىدى كوش، — مېن بو گەپنى ياندا
 ايرىم بولغاندا كرمە، دىب ئەيتمەدەم، بەلكى باياغى سوزمنىڭ اسىباتى اوچون
 ئەيتىدەم... —
- بو اورندە ئىككىسى ھەم جم بولدىلار. آيىداق دەرىچە گە كىلگەن ايدى.
 — توشلىك آش ۋەقتى بولدىمى، نېمە تاماق قىلسامكن؟ —
- كوش زەينەبكە قارادى:
 — نېمە تاماق بويوراسىز؟ —
- سزدەن سوراياپتى... —
- زەينەب نېسە ياخشى كور گەن تاماقنى قىلگىز! — دىدى كوش.
 — لاغمان قىلايمى؟ — دىب آيىداق زەينەبكە قارادى.
 — تاماققا اشتىھام يوق، اوزگىز بىلگەنگىزچە قىلا بىرك! —

آباداق كىتدى. اونىڭ كىتىشى بىلەن زەينەب "تەۋبە" دىيىپ قويدى.

— تەۋبە دېمەك، زەينەب! بۈگۈنلەر ئىنقىسائىز بىلەن مېنىڭ كېلىشمەسە ھەم

ئەزبەرايى مېنى يالغىز تاشلاپ قويغانىزدان ئەيتىدىم.. مېنىڭ سىزنىڭ ئويىڭىزگە

بوتىن عومىرگە، كېلىگەن ئىمەسمەن.. ئەتىگى ئۈچ - تۈرت كۈن قاين-آتا،

قاين ئانالارمىنى كۆرۈپ كېتىش! ئۈچۈن گىنە كېلىگەنمەن، شۇنچەلىكىگە

بىرەرەيىمىزدەن چىتەلەش، مەنغا يېشىپ يۈرۈشىمىز كىشىگە آغىر كېلەر ئىكەن.

كۈمۈشنىڭ "ئۈچ - تۈرت كۈن..!" دېيىپ بىلەن زەينەب يار يېشىپ كېتىگەندىك

بولدى! كىشىلەر ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپلا قالماي، بىلىپ قالىدۇ.

— ۋاي اولەي، كۈمۈش! — دېدى زەينەب بوشاشقان آھەڭدە، —

چىندەن ھەم كۈڭلۈڭىزگە ئالسىز دېيىمەن.. كۈڭلۈڭىدە تارقىدىك يامانلىغىم بولسا

— ئىرتە كەچە يېتىمەن! — دېدى زەينەب بىرەر نەرسەنى ئويلاپ.

ئۇنىڭ "كىتىش" سۆزىنى ئىشېتىپ ئاندا ئىچىپ باشلاغان زەينەبكە كۈمۈش

ئىچىدەن كۆلۈپ قويدى ۋە "ئىندى اولسەم ھەم كىتىمەي، سېنى قاراپ تۇر"

دېيىپ يەندى.

شۇندەن كىيىن ئاراداغى گەپ - سۆز توختاغاندىك بولدى. كۈمۈش

تېزەسىنى قوچاقلاپ نېمەنىدەر خەيالىدە، زەينەب بولسا قاتىمىنى ئوزۇن تارتىپ

تۈپەيلىنى تېكەر ئايدى. ئەنچە گىنە شۇ ھالەتدە قاتم تارتقاندىن سوڭ زەينەب

سېگىن گىنە قارشىسىداغى غەيرى رەسمى ياۋغا يولارچا قارادى. ئوزاققىغا

قاراپ تۇرغاندىن كىيىن ئوزىگە ھەم سىزدەرمەسلىك قىلىپ ئىنتىكىدى، يەنە

ئۈچ - تۈرت قاتم تارتتى.. ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ قالدى.

— سىز مۇنچەلىك قورقماساڭىز ھەم بولار ئايدى. بىراق سىزنىڭ ئىشلىرىڭىز —

كۈمۈش بىر ئاز جاۋابىز قالدى ۋە سورىلىپ دېۋارگە سويالدى: —

— نېمەدەن ھەم قورقماسام بولار ئايدى؟

— ئەخىر.. جىك كۆرمەسەڭىز ھەم.. دېيىمەن - دە.. بىراق سىزنىڭ ئىشلىرىڭىز —

— مېنىڭكىمى جىك - كۆرىمەن؟

— بىلەرسىز، ئەخىر كىمنى.. ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ قالدى.

— ئايات زەينەب! — دېدى ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ قالدى.

— سزنىكى ھەم اويات! —
يەنە ئىككى كۈندەش ھوجومگە ھازىرلانغان خورازلاردىكى بىرلەرنىڭ
اوستلەرىگە ھورپەشىدىلەر.

— نىمەم اويات؟ — دىب سورادى كۈمۈش.
— مېن ايرىم بىلەن اولتۇرگەندە اوستىمگە كىرمە، دېشىڭىز ئەلبەتتە اويات!
— ئەوۋەلا مېن بۇ سوزنى سىزنىڭ ھەلىكى قىلىڭىزغا قارشى ئەيتىم. ئەگەر
سىز بونى چىڭگە ھېسابلاغان بولساڭىز مېن ھەم سىزدەن چىنچە سورايىن: سىز ايرىڭىز
بىلەن اولتۇرگەندە مېن اوستىڭىزگە كىردىمى؟

زەينەب بۇ سەۋالنىڭ جاۋابىگە قالغاندا بىر ئاز توتىلىقتى. چۈنكى، آتايىك
زەينەب ياندا بولغاندا كۈمۈشنىڭ كىرگەننى خاتىرلاي ئالمىدى.
— سىز كىرسەڭىز ئەلبەتتە كۈكرەڭىزدەن ايتارمەس ايدىم! — دېدى زەينەب،
اوزىڭىز جىك كۈرگەڭىز اوچۇن مېنى ھەم اوزىڭىزدىكى قەھەملەب كىرمەيسىز!
— كېشىنى بوغاسىز، زەينەب! گەپكە تېمىرچىلىك ياخشى ايمەس!
— گەپكە تېمىرچىلىكدەن خۇداي ساقلاس، ئاتا. بابام تېمىرچى اوتكەن ايمەس.
— كىم سىزگە. آتاڭ تېمىرچى دېيەپتى؟

— ئەخر، سوزىڭىزنىڭ سىرەسى شۇنگە كېلەدى. دە...
— تەۋبە. دىب كۈلدى كۈمۈش، — جىك كۈرەسەن، دىب بىر ئەيتەسىز، اوزىڭىزدىكى
قەھەملەيسەن، دىب يەنە اوزىب اولايسىز، سىن قورقماساڭ ھەم بولادى،
دىب تاغىن يېنە تاقاسىز... مەنە شۇنى، گەپكە تېمىرچى، دىب ئەيتەدىلەر!
— راست. دە ئەخر، سىز قورقماساڭىز ھەم...

— سوزلەي بىرىڭ! —
— ئەخر... —

زەينەب اوزىنىڭ خەتاسىنى آڭلادى ۋە گەپۈرەلمەي غولدىرادى.
كۈمۈش ايسە بونى سىزىب زەينەبنىڭ اوزى آغزىدىن اقرار ايتدىرش كۈيىگە
توشىدى.
— مېن توشندىم! — دېدى، — سىن قورقماساڭ ھەم بولادى، ايرىڭ سىنى
ياخشى كۈرەدى، دېمەكچىسىز!

زەينەب آياغى آلتى، قولى يىتى بولغان حالدا ايرىنى تورت قاوات كورپەچە
اوستىگە اوتقوزب يانىغا اوچتە پەر ياستىقنى قويدى. ايرىنىڭ مەھسۇسىنى ئەرەشكە
كۈمەكلەش، يىلپ قويماق اوچون ايزىن سورادى. آتايىك عوزىر ئەيتىپ
بونچەلك مەريپانچىلىق مەناسىدەن چۈچىپ قويدى. آندا كىلگەن بولسا ھەم
كونىڭ اسسىغلىغىدان بىر پىيەلە چايگە موحتاج ايدى. چاي، سوزى آغزىدان
چىقماستىن زەينەب اوچاق باشىغا يۈگۈرۈپ كىتتى. اونىڭ كىتىشى بىلەن
كۈمۈشنىڭ اويىگە قارادى. ايشىك ۋە دەرەخچەلەر آچىق بولسا ھەم اويىدە
بىرەۋ كورنەمدى.

كۈمۈش كىلگەندەن بىرى ئاتايىك كۈن ساين اوزىنى سىققراق بىر دائىرەگە
كىرپ بارغانلىغىنى سىزەر ايدى. آدىمىنى ساناب باسش بىر چوقى سەككىز
ياققا قاراش كەبى اختىيانلەرگە تەعلىماتسىزراق ئورگەنپ قالغان بونىڭ ئوستىگە
بىر خىل اوڭغايىزلىغى ھەم يوق ايمەس ايدى... اونىڭ اوتكەن كۈنلەرى يەنى
كۈمۈشكە مەرىغلاندا قىلادىرغان موغامەلە ۋە عەلاقەسى زەينەبكە قارانغى، شو
قارانغىلىقدان فايدەلانپ زەينەب بىلەن موغامەلەسى اوزى تىلەگەنچە، ئەمما
ايندى اوشە حالەتنى داوام ايتدىرش مومكىن ايمەس ايدى. كۈمۈشكە كۈلب قاراسا
زەينەبگە ھەم شۇندەي قىلماققا، اونىڭ قانداغ موغامەلە قىلسا بونىڭ ھەم شۇنداغ
قىلىشقا مەجبۇر ايدى. بىراق بونىڭ بىرنچىسى يۈرەكەن، ئىككىنچىسى...
بىرنچىسى تەۋسىف قىلىپ كۆرسەتەش: ئوچۇككىم بىز شو اورتىگەچە كۈپ
قاغازلارنى قارالاب كىلەمىز، اوقۇغۇچىنى ھەم زىر كىرمەي آرقامزدان
ايرىگەشدرگەندىك بولارمىز چۈنكى آتايىك ۋە كۈمۈش عشقلاردا سەمىمىيەت
يەنە توغرىسى شەرىيەت بار ايدى. ئىككىنچى مەسئەلە اوستىگە اوتىپ تەھلىل
قىلماقچى بولساق آتايىكە مەجبۇرىيەتدەن باشقا ھىچ گەپ تاپالمايمىز، تاپقان
بىلەن اوقۇغۇچىغا قىزىقارلىق بىر نەرسە چىقمايدىر. قەھرىمانىمىزنىڭ حازىرگى
”مەجبۇرىيەتنى“ سەبەبلەرىنى موختەرەم اوقۇغۇچىلار ياخشى ھىس ايشەلەر
ھەم يەنە بىز بىر دەرەجە اوز تامانىمىزدان اولەرنى ساناب كۆرسەتەمىز:
دىن عەدالەتكە بويورادر ۋە آتا-آنانىڭ حورمەتلەرى كۈندەلەك،
مەجبۇرىيەتنىڭ اياڭ كۈچلىگى، ھەم نازىكى — موندەن بىر نىچە ھەفتە ئىلگەرى

زەينەب ئەوۋەل مەرتەبە يۈرەك دەردىنى — كۈز ياشلارنى ايچىدە — آچىپ
بىردى ھەممەدەن ھەم مەنە شو كىيىنگىسى آتايىكنى سىقۇپ تاشلاغان ئىدى.
بۇ دەرد آينىقىدا آتايىككە اوچ يىلدەن بېرى سىنەشتە، ئۇل بۇ دەردنىڭ
ئەچچىغى — چۈچۈگىنى اوچ يىل بويى تاتىپ كېلەر ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن ھەم باياغى
آغرىقىنى ئوز اوستىگە آلماققا مەجبۇر ئىدى..

زەينەب ئۈنگە ئىككى پىيەلە چاينى ئىچىرگەندەن سوڭ سورادى:
— سىزنى كىچىق قاتارسىز، دىپ آش قالدۇرماغان ئىدىڭىز؛ ساوغراق بولسا ھەم
آزراق آلب قويغان ئىدىم.. پىيەلەڭىز؟

آتايىك آچىق كېلىگەن ئىدى ”مەيلى، بىر كۈن!“ دېدى. باياغى گەپ
بىلەن پىيەلەگەن لاغمان ئاتايىكنىڭ ئالدىغا كېلىدى. اوستىدە گى قىيمەسى بىلەن
لەگەننىڭ بوزلماغانىنى كۆرۈپ ئاتايىك سورادى:

— ئۆزىڭىز پىيەلەڭىز؟

— يېنىڭىز. كۆمۈش ئاپام ھەم شو يىردە ئىدىلەر.. لاغماننى ئۈچە خوشلاماس
ئىكەنلەر شىككىلەك ياخشى پىيەلەڭىز.. ئۇ كىشى پىيەلەڭىزىدەن كىيىن مېن
ھەم يېنىڭىزغا ئىيەندىم..

— پىيەلەڭىز بولساڭىز سىز ھەم ئاللىڭىز! — دېدى بىك.

زەينەب ئىرىدەن ئىيەنمەي بىر گەلەشكى. پىيەلەڭىز ئاراسى ئاتايىك
زەينەبىدەن سوراپ كۆمۈشنىڭ ئوخلاپ ياتقاننى بىلدى. تاماقدان كىيىن ئاتايىك
ھەم بىر ئاز ئوخلاپ ئاللىڭىز. كۆزى ئۇيغۇغا بارغاچ فەقەت
شۇنى كۆتۈپ ئۆتۈرگەن زەينەب قولىدا يىلپۇغىچى بىلەن ياستۇق يانغا كېلىدى.
ئىرى جۈدە ئوخلاپ كىتكەندەن سوڭ يىلپۇق باشلايدى.. يىلپۇق ئىكەن زەينەبنىڭ
كۆزى كۆمۈشنىڭ ئۈستىدە ئىدى...

زەينەب ئۆزىنىڭ بۇ تەسادۇفى مۇۋەققەتلىك كۆندەش نەزەرىدەن
ئۆتكۈزۈپ ئالماقچى ۋە باياغى دەۋاسىنى بىر دەرەجە ئەمەلدە ھەم
كۆرسەتمەكچى ئىدى.

زەينەب شۇ ھالدا ئۆزىنىڭ فورسەت ئىرىنى يىلپۇق ۋە نەتىجەدە
مەلۇم كۆرۈكنى ئادەتتە تاشقارى بىر مۇۋەققەتلىك ئىچىدە كۆندەش

نەزەرىدەن اوتكەزدى: نىمە يۈمش بىلەندىر اويدەن چىققان كۈمش ئاتايىك نىڭ ياستىغى ياندا قولغا يىلپوغىچ اوشلەگەن زەينەبكە كۈز قىرىنى تاشلاپ اوتىدى.. برەر ساعەتدەن كىين آتايىك اويغاندى. زەينەب ھەم. كۈندەش

يۈرەگىنى ئون قىلغۇچى يىل تىگرمانىنى توختاتماققا مەجبۇر بولدى. آتايىك ئاتايىك اويگە كىرگەندە ياستىق بىتىنى تەرتىپسىز ساچ اورملەرى بىلەن چولغاتب كۈمش اوخلار ايدى. آتايىك بر نىچە دەقىقا اونىڭ اويىقولق حالەتىگە تىرمولب قالدى ۋە اونىگە راحەتسىزلىك بىرمەش اۈچۈن سىيكن گىنە آرقاسىغا قايتىدى. اۈي ايشىگىدەن چىقارلچاغىدا يەنە بر قاراپ آلدى.. ايندى اويىقولق كۈز آچلغان ايدى ۋە ئاتايىك بىلەن بىرلەشكەن. — تىنچ اوخلای بىرگە، مەن كىتەمەن! — ئاتايىك ئاتايىك بىلەن بىرلەشكەن.

كۈمش كۈز يۈمش اۈرنىغا ياستىقدان باشىنى اۈزدى ۋە بىرگە تۈشكەن رۈيمالنى اۈراب، اۈلتۈردى. اونىڭ كۈزى اۈيىقۇدان قالغان كىشىلەرنىڭ كۈزىدىك قىزارغان ايدى. آتايىك قايتىپ كىردى. — نىگە قوزغالدىڭىز، اوخلاڭ! — دىدى. كۈمش جاۋاب بىرمەدى، قاۋاغى سالغ ايدى، — كۈزىڭىز قىزارب كىتەپتى، اوخلاي آلمادىڭىز مى؟ — تايىم يوق..

— خوداى ساقلاس! — دىدى بىك ۋە كۈمش ياننىغا اۈلتۈردى، — قايتىڭىز آغرىدىر؟

— بىلمەيمەن! — دىدى. كۈزى تاقچاداغى ئەللە نەرسەلەردە ايدى. — نىگە بىلمەيسىز! — قولڭىزنى آلك! — دىدى بىك ۋە كۈمش بىلەن بىرلەشكەن. — نىگە آلاي؟ — دىدى بىك ۋە كۈمش بىلەن بىرلەشكەن. — مەندەن ھەزەر لازىم. — دىدى بىك ۋە كۈمش بىلەن بىرلەشكەن. — سىزدەن خەزەر قىلمايمەن. — دىدى بىك ۋە كۈمش بىلەن بىرلەشكەن.

كۈمش نىڭ كۈزىدە بر تۈرلىك غىلتىلاش بار ايدى: —

ئالزەينەبدەن: چى؟ — دىيىپ سوزادى. زەينەب: ئالزەينەبدەن...
 .. آتايىك دەفعەتەن جاۋاب بىزەلمەي خاۋلى تامانغا قاراپ قويدى. بىز...
 .. بونى... مېندەن ھەم بىز ياخشى بىلەنسۇن! آ زىيە زەينەب...
 آتايىك نىڭ آلا نىڭلا بىز جاۋاب بىزىشى زەينەب نىڭ باياغى دەۋاسىنى چىڭگە
 چىقارغاندىك بولسا كۈمۈش جۈدە ھەم تونىنى تىنسىكەرى كىيدى. ۋە يۈزىنى
 چىتىكە يۈردى. ئالزەينەب ھېچنە بىلەنلا... زەينەب: ئالزەينەب...
 ھېچنە يەلچەكلىكىنى قولىڭ! بىز... زەينەب: ئالزەينەب...
 .. آتايىك ئوبىچالگە توشۇنۇلماي كۈمۈش نىڭ كۈزايگە جىق تولغان. ئاش
 يەنە اونى شاشىرىپ قويدى. شۇنداغ ھەم بولسا كۈلۈمستىرەپ: قاتتىق زەينەب...
 — اويقودان سول يانگىز بىلەن تور بىزىڭ دىيدى. زەينەب: چى...
 .. چۈنكى مەنمەن اولكە يانم بىلەن تورغوزادىغان كىشىم يوق. زەينەب...
 .. عەداۋەت شۇنىڭ اوچۇنمى، ھەلى؟ — دىيدى يىك ۋە كۈلۈم بولاردى.
 كۈمۈش كۈز ياشىسىنى ئەرتتى: ئالزەينەب: زەينەب: ئالزەينەب...
 — ھە، شۇنىڭ اوچۇن! زەينەب: ئالزەينەب: ئالزەينەب...
 — شۇنىڭ اوچۇن بولسا ئەر زىمەيدى. زەينەب: ئالزەينەب: ئالزەينەب...
 كۈمۈش كۈتەر يىل كىتتى:
 — ئىككى يۈز لا مالىغىڭىز ۋە تىل تەگىدە تىل ساقلاڭىڭىز ھەم ئەر زىمەيدىمى؟
 — توشنىمەي ياتىمەن..
 — ئەلبەتتە توشنىمەيسىز ۋە توشىنىشىنى ھەم تىلەمەيسىز! زەينەب: ئالزەينەب...
 .. ئول كۈمۈش دەن موندەي تىرس گەپلەرنى غومۇرىدە بىرىنچى مەرتەبە آيشىتەر
 ايدى. بىر آندا نىچە خىل احتىماللەرنى اويلاپ چىقتى: زەينەب: ئالزەينەب...
 — زەينەب سىز گە بىر نەرسە دىدىمى؟
 — دىدى، — “سىن سىز تورالمايمەن” دىيىپ ئەيتكەن سوزلەرگىزنى ھەم دىدى!
 اونگە نىمە بولسا ھەم ئىككى كۈندەش اورتاسىدان ئەنچە گەپلەر اوتكەنى
 بىر دەرەجە مەلۇم بولسا، زەينەب نىڭ يالغان — يەشۇ گەپلەر بىلەن كۈمۈش
 يۈرەگىگە اوت ياققاننى پايقادى. ئەمما باياغى يارام جىددى ۋە زەينەب تىنى
 بوزماي سوزادى: زەينەب: ئالزەينەب: ئالزەينەب...

— زەينەب نىڭ سۆزىگە سىز اشاندۇڭىز؟ —
— اشانمايدىغان گەپمى؟ —

— ياخشى، مېن، ئونىڭ شۇندەي، دېيىپ ئەيتكەن ھەم بولالەي، لېكىن شۇندە
ھەم سىزنىڭ خەفەلەنىشىڭىز مېنىڭ قىزىق تويىلەردىن. آينىقى سىزدەن بولسا گەپ...
كۈمۈش اينىدەمەدى. ئاتاىك ئونىڭ آرقا ساچىدان تۈتۈپ سېكىن گېنە بىر گە
باسدى. "قانى گەپورگىچى مېنىڭ، آراڭىزدان بىر گەپ ئوتتۇرىمى؟" دېيىپ

سورايدى. — ھە، ئوتتۇرىمى؟ دېيىپ كۈمۈش ۋە چىتەك قاراپ كۆلمىسەردى.

— ئون بېش كۈن بولماسدان؟! —
— مېنىدەن باشقا خاتىن بولسا زەينەبگىز بىلەن بىر ئىچى كۈندە ئاق
ئەرەز لەشەر ايدى...

— خودا خەيرگىزنى بىرسىن... —
— كېسەتمەڭ!

— كېسەتمەسەم گەپورك!

كۈمۈش نىڭ رەقابەت ئوتى بىر آرزۇغا ئۆشكەن ايدى، ئوچ - تورت
كۈنلەك ماجىرەدەن ياخشىغىنا خەسرەت ئاچلدى. ئاتاىك خەسرەتنى يازم جەددى
تەڭلەپ باردى. زەينەب نىڭ كىيىمى سۆزى ۋە سۆڭى يىلپىتىش قاجىيەلەرى ھەم
خەسرەت قالىپىغا بىر مەبر كىرىپ چىقتى. خەسرەت توڭلەگەندەن سوڭ
ئاتاىك نىڭ يۈزىدە گى باياغى يارم جەددىلەك كىتەپ ئونىڭ ئورنىنى ئويچانلىق
آلدى. ئول شۇ ھالەتدە ئەنچە گېنە سۆزىنى قالدى ۋە آخردە ئۆزىدەن نەتىجە
كۈتۈپ ئولتۇرغۇچى كۈمۈشكە قاراپ كۆلۈپ قويدى.

— نېگە كۈلەسىز؟ —
— چۈنكى يىغلاماققا ئەر زىمەيدۇر! —
— كۈمۈش نىڭ قاشلارى چىمىرلدى:

— زەينەبگىز نىڭ بوقىلىغىغا مېن چىدەلمەيمەن!

— چىدەش ۋە چىدەلمەسنى ھازىرچە بىر تەرەپكە قويۇپ تۇرايلىق - دېيىپ
ئاتاىك، - ئەمما ھەممەدەن ئىلگەرى سىزدەن سورايمەن: مېنىڭ ئاشانچىڭىز بارمى؟

— بار، ھەم يوق! — دېدى كوش وە كولمىرەب بر آز اويلاپ ئالدى،
زەينەنىڭ ھەلىكىدىك گەپلەرى كىشىنى شۈبھە گە — سالار. —

— ئەمما سىزنى شۈبھەدەن چىقارتورغان خوجەتلەرگىز ئەلبەتتە يوق
ئىمەن ئايدى. — دېدى. — ھەلىقىزىنىڭ ئىشلىرى ئىشلىرى ئىشلىرى
كوش اويالغان نەما يوزىنى چىتكە بوردى آتايىك تاوشىنى سېكىلەت
داوام ئايدى: —

— ئوتكەن كۈن سىزدەن "تاشكەندە قالاسىمى، يوقى" دېپ سوراغانىم
ھەم فەقەت شۇنگە اوخشاش گەپلەر بىلەن سىز خەفەلەنمەك، دېپ ئەيتلەگەن
ايدى. ئەگەردە سىز سېقىلار ئىكەنسىز ھەلى ھەم تاشكەندە قالمايلىغىز مېنگە
مەعقول كورىنەدر. چۈنكى مېن سىزنى شۇنىڭ سىگگەرى اورنىز آزار
چىكىشىگىزنى خاھلامايمەن!

— سىز قوللاماساڭىز مېن مەرغىلانغا بارمايمەن!

— آتايىك كۈلدى:

— ئەگەر سىز شۇنگە اوخشاش ئەرزىمەگەن گەپلەر اوچون مەنم اوستىمگە
ھوجۇم قىلايىرسەڭىز ئەلبەتتە قوللامەن!

— كوش بىر خىل ئوپكەلەگەن باقىدا: — دېدى. — سىز گە: —
— سىز گە: —

— يۈرەڭىزدەن سوراڭ! — دېدى. — سىز گە: —
— يۈرەڭىز گە: —

— بولماسا بو يۈرەك سوزى ئىمەن. — دېدى. —
— ئەلبەتتە يۈرەك سوزى!

— يۈرەڭىزنىڭ ئىشلىرى، دېشىكە بىرەر ۋەجى باردى؟ —
— بار.

— بولسا ئەيتىڭ! —
— يۈرەڭىز: — قوللانغا كىم سەزاوار، دېپ سىزدەن سورايدى. — سىز ھەم
اوز يۈرەڭىزدەن ئالب جاواب بىرىڭ!

آتابيك مەقسەدگە توشىدى، دەفعەتەن جاۋاب بېرىشكە ھەيران بولۇپ قالدى. دەرھەقىقەت كۈمۈش ايك نازك جايدان اوشلاغان ايدى.

كۈمۈش آتابيك دەن جاۋاب كۈتۈپ اولتۇرماي يەنە ديدى:
— باشقالار يۈرەگىنى سىناپ كۈرۈشكە قۇدرەتم يېتمەسە ھەم مەنم يۈرەگىم ئىككى نەرسەنى اوز اېچىگە سغدىرا آلمايدىر...

— سىنىڭ يۈرەگى ئىككى نەرسەنى اوز اېچىگە سغدىرادىر، دېمەكچىسىز!
— دېمەكچى ايمەسمەن. ديدى كۈمۈش، — چۈنكى بۇ ھېچ بىر ۋەقت بولادىغان گەپ ايمەس...

كۈمۈش ھامان يوقارىدا ئەيتلەگەن بىر مەعنەنى گېنە ايفادە قىلماقچى بولار ايدى. ئەمما ئاتابيك كۈمۈشنىڭ تۈسۈندۈرۈش ئۈزگەرب كېتكەن ھەرەكتەر قەتئىيەتگە ۋە بىر كۈندە ياق بۇنچەلىك مەسافەنى اۈتكەن كېسكىنلىككە جۈدە تەۋجە جۈۋىدە، قارشىسىداغىنىڭ سۈرەتدە ايمەس سېرىقتە قىزىق بىر ئۈزگەرش كۈرەر ايدى، — مەقسەدگىزگە ياخشى تۈشۈنمەن. ديدى آخىردا، — ھەر جىھەتتەن قارالغاندا ھەم سىز بۇ تۈگرىدا ھەقلى سىز. ئەمما اۈشەنگەچە.. بەلكى بۈنى اۈزگىز ھىس ئېتەر سىز، دېي اۈيلايمەن...

كۈمۈش ايندەمەي قويدى. اھتىمالكى ئۇل كېيىنگى مەسئەلە تۈگرىسىدا ايرىنىڭ فېكرىنى بېلىپ قۇيماقچى ايدى..

— ۱۳ —

ايسان بولساق كۈرۈشەرمىز.

تاشكەندگە كېلىشنىڭ يېگىرمە ئىنچى كۈنىدەن قۇتىدار مەرغىلانغا قايتىش فېكرىگە تۈشۈدى. ھاجى ۋە آتابىكلەر يەنە بىر نېچە ھەفتە قالشقا قىستاسالار ھەم بولماي عۈزىر ئەيتدى: ”اۈي يالغىز، فەقەت تۈيىپكە بىلەن عايشە آنا؛ ھاللەرى نېمە كېچتى. نېمە قويدى مەعلوم ايمەس. باشقا تەرەفدەن اۈزمنىڭ سەۋدا ئىشلەرم ھەم ئۈلدە. جۈلدە؛ شۇنچەلىك مېھمان بولدىق بەس، قىلغان عىزەت ۋە اكراملەرگىز اۈچۈن رەھمەت!“ ديدى. ھاجىنىڭ: ”ايندى كېلىن بالانى يوبارمايمىز. دە!“ دېي كۈلىشىگە. ”مەنم بالام ايمەس. سىزنىكى،

اويىر ھەم، بويىر ھەم اوزىنىڭ اويى، جەنابىڭز نىمەنى مووافق كورسەلەر
مىنگە ھەم مەعقولى اوشە!“ ديدى. حاجى بىر مونچە گەپ ئەيلەنتىرىپ -
”اورتادان ئاناوى گەپلەر اوتىمە گەن بولسا ايدى ئەلبەتتە بو ىردە آلب قالماس،
زىراكى سىزنىڭ باغرىڭىزنى بوش قوئىش انىسافدەن بولماس ايدى. ئەگەر سىز گە
ئاغىر توشمەسە يورتىدە گى گەپ - سوز باسلىغونچا بىرەر يىل تاشكەندە تورسەن،
سۈگرە مەرغىلان بارسەن، دىر ايدىم!“ ديدى. قوتىدارغا ھەم بو مولاخەزە
جودە مەعقول توشىپ - ”بو مولاخەزەلەرى بىشەندازە توغرى، ئەلبەتتە موندە
بىرەر يىل تورىشى لازم وە لابد!“ دىب جاواب بىردى.

كومىشنىڭ تاشكەندە قالىشىغا آتاسى شوندىكى ياواش قارادى، بو توغرىدا
آفتاب آيمىنىڭ فىكر وە رىزالىغى بىلەن حىسابلاشش ايمەس چەتتا اونى
كوڭلىگە ھەم كىلتورب كورمەدى. حالبوكى مەرغىلاندىن چىقىشدا ئاقتاب ئايمىنىڭ
”كومىشنى تاشكەندە قالدۇرمايسىز!“ دىب قويغان بىرىنچى شەرتىگە قايتا - قايتا
قول قويغۇچى شو قوتىدار ايدى. سوزىنى چوزماققا حاجەت يوق:
ايرلەرىمىزنىڭ آفتاب آيمىلارغا قاراشى ھەمىشە شوندىن باشقا ايمەس!
قايتىش خەبەرى آفتاب آيمى قولايغىغا يېتىشكەندەن كىيىن اونىڭ ئەوۋەلغى
اۋچراششى قىزى بىلەن ايدى. چونكى ايرىگە قاراغاندا ھەم كوبراق اختیارنى
قىزىدا بولغانىنى ياخشى بىلەر ايدى.

شو خەبەرنى خەسەنەلىدەن ايشىتىشى ايلە توغرى كومىشنىڭ يانىغا كردى:
كومىش! - ديدى كولمىسەرەب، - قايتار ايمىشمىز، دەدەڭ ئەيتىپتىلەر!
كومىش قولىدا نىمەدر تىكەپ اولتۇرغان ايدى. كوزىنى ايشىدەن آلمادى:
- قايتىسالارڭىز خەير - خوش!

بىچارە آنا قىزىنىڭ لاۋبالى بو گەپىدەن بوشاشىپ كىتتى وە نىزەيلدە
اولتۇرۇپ آلتاننى بىلمەدى:
- نىمە دىسەن؟؟

كومىش ئىلجەيپ آناسىغا قاراپ قويدى يەنە ايشىنى تىكە بىردى:
- كىتسەلەرڭىز خەير - خوش!
- سىنىچى؟

— مین قالا مەن! —
 آفتاب آیم توشونالماي قیزیغا بر نیچە وەقت تیکیلب توردی. کومش
 اونگە قارامای نینە سەنچەر ایدی.
 — ھەزىلگنى قوی!
 — ھەزىلم ايمەس - چىنم.
 — اويات ايمەسمى?
 کومش کولدى:
 — نىگە اويات بولسن?
 — قويچى...!
 — قالسام اوز ايرمنىكى - ديدى کومش، - بىگانه ايمەسكى اويات بولسا..
 آفتاب آیم اوت ايچىدە قالغاندىك تاپلاندى:
 — برەو قال، ديمەسە ھەم قالا بيرەسەنمى?
 کومش ايشىنى يانىغا قويپ ايندى آناسىغا قارادى:
 — ئەووەلا بو بيردە قالیشمغا سزدەن باشقا ھىچ بر قارشى کيشى يوق،
 زەينەب سىزنىڭ يانگىزغا اوتسە ھەم براق اونىڭ خاھىشىنى مېنگە ئەھەممىيەتى
 يوق!
 — ئىسك اوزگدەمى، بالا؟
 — اوزمدە! - ديدى كولب، - مین سىزنىڭ قىزىڭىز! کومش.. حازر تاشكەندە،
 اوز ايرمنىكىدە اولتوربەن..
 — ايرم، دىب توققان آناڭدان كىچەسەنمى، يوزسىز؟
 — يوق كىچەمەيمەن، فەقەت بر نیچە وەقت ساغىنب قىنا يورەمەن..
 آفتاب آیم قىزىنىڭ بوگەپىنى ايشىتب يغلاب يوباردى:
 — آناڭنىڭ اوشە ساغىنىشقا ئاقەتى يوق! - ديدى، - مین سىنى كوندەشلىك
 اويگە اشانمايمەن..
 — كوندەشم بىتتە بولسا دوستلەرم سەككىزتە!
 آفتاب آیم كوز ياشىسىنى ئەرتدى:
 — كوندەش بىلەن ھەزل اويناما، قىزم!

كوش گويا زەينەب اوستىگە ھوجوم ياسايتورغاندىك ھورپەيدى: —
 — ئول كۈندەش بولغاندا مېن كۈندەش ايمەسمى؟
 — مڭ قلغاندا ھەم - ديدى آناسى، - سېن چن كۈندەش بولالمايسەن!
 — نېمە گە؟
 — نېمە گەكى ايرك سېن تەرەفدە؛ چن كۈندەشلك وە چن دوشمانلك
 زەينەب تەرەفدە!
 كوش كولمىرەب آناسىنڭ قولايغىغا شورلەدى:
 — بو توغرىدان خاتر جەمە بولك!
 — نېمە اوچون خاتر جەمە بولاي؟
 — ئە گەر زەينەب مېنگە كۈندەشلك قىلايرسە كوياوڭز اونڭ جاوابىنى
 بىرمەكچى.. شونڭ اوچون ھەم مەنم بو يىردە قالىشم مەعقول!
 — جاوابىنى بىرسە قايتب كېلىشك قاجماس..
 — مېن كېتسەم - ديدى كوش، - ھېچ قاچان زەينەبكە جاواب بىرمەيدىر.
 — نېگە بىرمەيدىر؟
 — شونڭ اوچونكى قوداچاڭز كېلىنسىز قالامەن، دىب آراغا توشەدر،
 ئەمما مېن شو يىردە بولسام ئەلبەتتە تېلىگە كەلتەك كېلەدر.
 آفتاب آيم ھامان آياغ اوزاتمادى، قىزىغا يالىنب كوردى:
 — ياش جانڭ بار، قىزم! ديدى، - برەو گە يامانلق ساغىنما، مېن بىلەن
 بر گە كېت، نېمە قىلىشسا اوزلوك - اوزى قىلىشس.. زەينەب ھەم اومىد بىلەن
 بر ياستققا باش قويغان!
 — سز توشنمەي ياتىسىز! - ديدى كوش وە ئىشكەن آياق تاوشىنى سىزب
 گەپنى شو يىردە توختاتدى. اوزىك آيم سوزلانب كردى:
 — نېگە مونچە شاشماق، ياو قوولادىمى، ئەقەللى بر آي بولس.. مەرغىلان
 دېگەن يورتدەن آت - آتلاب، تويە قوملاپ كېل ايمشە بر آيغىنا تورماي
 كېت ايمش! - آفتاب آيم بىلەن كوش اونڭ حورمەتېگە اورنلەرىدەن
 توردىلەر. اوزىك آيم اولتورە - اولتورە سورادى، - ھەلى ايشىدڭلەرمى؟
 — ايشىدىك - ديدى آفتاب آيم، - بىز ھەم شونڭ ماجەراسىدە ايدىك. —

— ئەخر شو ھەم گەپمى، خوددە ئەللە كەلەر گە اوخشاب! —
آفتاب آيم عوزر ئەيتدى:

— اويىمىز يالغز، شونچەك سىزلەرنى آزار چىكدرىك.. بىگانه كىشىنىكىدە
ھەم بىگرمە كۈن تورايلىقچى.. خوددە اوز اويىمىزدىك يايىراب ياشىناق،
شەرافەتلەرگىز سايەسىدە كۈب كىشىلەر بىلەن تاشىق، عزەت اكراملەرگىز
تەرىفەدەن عاجىزمىز.. ايندى نەوبەت سىزلەرنىڭ ھەم بىزنىڭ شەھەرلەرگە
بارشلارگىزغا كىلدى!

— بىكار گەپ - دىدى اوز بىك آيم، - ھەلى قودالارىمىزنى موددە عادە گىدىك
سىيلاي آلمانىمىز يوق، شو حالدە جوناتساق بىزنىڭ شەئنىمىز گە ياخشى ايمەس..
مىن قودامنىڭ آلدىغا چىقامەن، بىز گە ناموس كىلترمەكچى بولسا ايرتە گە
جوناي بىرسىن!

آفتاب آيم تەكرار عوزر ئەيتتى: —
— بىزنى اويالترماقچى بولساڭىز مەيلى، چىقڭ ئە گەر خورسەندلىگىمىز گە
قاراساڭىز قويڭ! كومىشڭىز ھەم: شونچە تورغانىمىز بەس، ايندى زەينەبىنى
آلب آيمنىڭ اوزلەرى بىزنىكىگە بارسىنلار، دىدى..

كىتىش آراستىغا كومىش ھەم كىلتورىل بى سىقلاغاج اوز بىك آيمنىڭ ھەلىكى
آدەمگەرچىلىكلەرى كىينكى نەوبەتكە قالدى:
— ھەلى كومىش ھەم كىتمەكچىمى؟

كومىش كولمىرەب آناسىغا قارادى. آفتاب آيم عوزر ئەيتتى:
— شوكر، سىزنىڭ آلدڭىزدا زەينەب نىسە بار. مەنم بولسا قانات قويرىغىم
شو كومىش. اينقسا كومىشڭىز گە جاواب بىرمەسەڭىز بولماس، آيى!
اوز بىك آيم كومىشكە خومرايىب آلدى:

— يوق - يوق آفتاب بانو - دىدى، - سىزلەر گە جاواب بىرسەم - دە
كومىشكە يوق!
— شو گەلچە جاواب بىرەسىز، مىن سىزدەن سورايىمەن!

— سوزگىز بىردە قالادر بوو ئاقتاب، برآز ئەندىشە ھەم لازم! — دىدى
وہ کومشكە يوزىنى او گردى، — اويات ايمەسمى كىلن؟ كىچە كىلدك سورىلب
بوگون كىتكىن بورىلب!

— مېندە اختيار يوق آيى جان! — دىدى كوش، — سزىلەر نېمەنى مەعقول
كورسەلەرگىز مېنگە بەرى بر.

اوزىك آيم باشى بىلەن كىلىنىگە رىزالق بلدىرب ”بەرەكەللە“ دىب
قويدى. آفتاب آيم قىزىغا او قراينقىرآب يىر تىگىدەن قارادى:

— ئەلبەتتە كوش نېمە ھەم دېسن؟ — دىدى، كوشنىڭ ھەم ھەلىگىدىك قالالماسلىغى
فەقەت مېنى كوزى قىلماغانى اوچون.. بولماسا ئەلبەتتە كىتمەس ايدى!

اوبىك آيم بر گەپدەن تايمى ”كىتىشى اويات، آتابىك اوچ يىل
قاتناغاندا قىزگىز بر يىلگىنە تاشكەندە تورسا نېمە قېتى..“ كەبى سوزلەرى
اوز گەرشىز بر مەقامدە ئەيتىلب تورغاندان كىن آفتاب آيم باشقا يول
توتماقچى بولب كوشنى اويدەن چىقپ تورشكە بويردى. كوش چىققاندا
سوك، — قىزىنى مېنگە قالدىرشغا آيادى دېمەك، آيى! — دىب قويدى، — موندە
باشقا مولاھەزەلەر ھەم يوق ايمەس..

— ئەيتك!

— ئەيتسەم شوكى — دىدى بېچارە آنا، — كومىشگىزنىڭ فعلى — خويى اوزمگە
مەعلوم: ايركە اوسكەن، لەوزى تىز، كوندەشلىككە چىدەيدىرگەن سىياقبى
يوق، ھەر كون زەينەبگىز بىلەن غىدى — بىدى قىلابىرب سزنى قىيناب
قوبار مېكن دىمەن.. بر كونى كىلگەندە آناسى قورغور بر آغز ئەيتمەگەن
ايدى، دىب مېندەن رەنجرمىكنىز دىمەن.. تەنە بوزاقنىڭ تورقى توقغانىغا
تەمگە دېگەنلەرىدىك ئەلبەتتە مېنگە رەوشەن: ئەرەزچى دىسەگىز ھەم شو،
ئىچى قارالتى دىسەگىز ھەم شۇندە...

شونچە توقومادان اوزىك آيمنىڭ يوزىدە ھىچ بر اوز گەرش سىزلمەدى:
— ئەلبەتتە اوناقا گەپ ھەر كەمدە ھەم بولادى — دىدى، — شوكر مېن بىلەن
حاجى آتاگىز تىرك بولساق اونداغ گەپلەرگە يول قويمايمىز. زەينەب بولسا
خودانىڭ ياراتقان مەخلوقى: اورش وە ئەرەز دېگەن گەپنى بىلمەيدىر!

— زەينەبگىزنىڭ فعلى ئەلبەتتە سىزگە مەلۇم، ئەمما مېن كۈمىشنى سىزگە ياخشى، دېيىپ ئەيتەلمەيمەن.

— اوز بالاسىنى يامانلاغۇچىنى - دېدى كۈلب اوزىيىك آيم، - مېن اوز عومرمىدە بىرىنچى مەرتەبە كۈردىم.. اوندەن كۈرە بالامنى سىنگە اشانمايمەن، دېيىپ ئەيتىڭ! — نىگە اشانمايمەن، فەقەت قازانمداغىنى سىزگە سۈزىپ قويدىم..

— نىمە بولغاندا ھەم كۈمىشكە جاۋاب يوق! — خوب قالسىن! - دېدى آفتاب آيم. جانى كۈيىپ غەسەيىلەشكەن ايدى، - كۈمىشكەن ھەرنە يامانلىق كۈرسەڭىز مېندەن اوپكە قىلماڭ!

— قىزىڭىزغا يامانلىقنى اوزىڭىز ئورگەتە كېتىمەسەڭىز سىزدەن اوپكەم يوق. ئىككى قۇدا حاۋلى يۈزەسىگە تۈشكەندە كۈمىش سەحن بويلاپ يۈرىنىپ تۇرار ايدى. اولەر زەينەبنىڭ اويىگە توغرى كىردىلەر. زەينەب اولەرنى قارشىلاپ اوتقازدى ۋە ئەچىنىش آھەڭىدە آفتاب آيمغا دېدى:

— قايتار ايمىشىڭىلەر، دېيىپ ايشتىم. بىرەر آي ھەم تۇرماس ايكەنسزىلەر - دە! — ئەنچە تۈردەك ئەيلەنەي بۈۈ زەينەب - دېدى آفتاب آيم، - ايسىندى نەۋبەت سىزىلەرنىڭ بارشلاڭىزغا قالدى.

اۈچۈنچى سۈزىنى اوزىيىك آيم آلدى: — شۇنچە ئەيتىدىم - بولمادى، ياۋ قۇۋلاپتىمى بىلمەدىم. آپاق آيىڭىگە قالسا كۈمىش آپاڭىنى ھەم بىرگە آلب كېتىمەكچى! — زەينەب بىر تۈرلۈك ھالگە تۈشىدى، كۈچلەنگەندىك قىلىپ: — اولە نىگە كېتىسەنلەر! - دېدى.

آفتاب آيم قۇداسىغا قاراپ قويدى: — كېتىمەسە بولمايدىر، بۈۈ زەينەب! بىر چىكىكەسى سىزنىڭ ايسى - ھوشىڭىز جايىدا: مەنم كۈمىش آپاڭىزدان باشقا ھېچ كېمە يوق؛ قالسا - كۈمەيلى - بىراق مېنى كۈمىشىڭىز اولدى، دېڭ! شۇنىڭغا قالغاندا قاين آناڭىز بىر آرزۇ تۈشىنىمەي تۇرۇپتىلە!

زەينەب بىر آستىدان قاين آناسىغا كۈز يوباردى. اوزىيىك آيم ھەنوز تىرىشىپ ياتقان قۇداسىغا قارشى قىزىشىدى:

— قويگچى! — ديدى، — بېش، آلتى كون قىزىز تورغان كېشى بىر نەرسە بوپتىمى؟! —

— سىز توشىماي ياپىز آيى... ھەلى تاغىن دەدەسى بىلە دىلە! —
— مېن سىنگە ئەيتەي زەينەب! — ديدى اوزىك آيم ۋە ايندى قوداسى نىڭ گەپىگە قولاق سالماي قويدى، — آپاق آيىڭىڭ ھەممە مولاخەزەسى سىندەن — گە اوخشايدى. زەينەب سىقلماسمىكن، ئىككى اورتاغا ساوقچىلىق ئارالاماسمىكن، دىب قورقازدى. مېن: زەينەب سىز اويلاغان كىيىنلەردەن ايمەس، تىگو — تەحتلىك، ئەسلزادە، كوشنى سىيلاماغاندا ھەم بىزنى سىيلايدى — دىسەم ھەم اونا مايدى..
— مېنى خودا اورپتىمى! — ديدى زەينەب. — آفتاب آيم قوداسى نىڭ كىيىنگى گەپىدەن ئەنچە سىقلدى. گويا اوزى كوشنى قالدېرشىغا تەرەقدار بولسا ھەم فەقەت زەينەب نىڭ كۈندەشلىك قىلىشىدان قورقۇپ تورغاندىك كۈرسەتلىگەن ايدى.

— ياڭلىش ياپىز، آيى! —
— ياڭلىشسام، ياڭلىشامسام كوش بولاي دەن سىلجىمەيدىز! —
آفتاب آيم بوغىلىپ، فايداسىز تارتىشپ اولتۇرشنى تەرك قىلدى. ايندى بو توغرىدا ايرىگە موراجەئەت قىلماقچى ايدى..

مەرغىلانغاچا ئەزەۋەنى ھەسەنەلى مېنەدرگەن بولدى. چۈنكى مەرغىلاندىن ئەزەۋە مېنىب كىلگۈچى ياللانغان كېشى بولۇپ تاشكەندگە كېلىشنىڭ ايرتەسى كۈنى خىسابىنى ئالغان ايدى. قودالارنىڭ قايتىشى چىڭگە ئەيلەنگەندەن كىيىن يول تەرەددودى باشلاندى. اوزىك آيم بوغرىساق قاور تېرىش، تالقان تويدېرش، توقاچ ياپدېرش بىلەن مەشغۇل بولدى.
آفتاب آيم ايرىدەن ھەم قولىنى يۈۈپ قولتوغىغا اورگەن ايدى. —
”ھاجى ئەفەندى بىرەر يىل تورسەن، دىب ئەيتىدى. ايندى بىر يىلنى اوزىمىزگە كۈرمەسەك بولماس، ئىككى ئاياغىمىزنى بىر ايتۈككە تىقىشىمىز اوياتكە. اوخشايدىر!“ دېشى ۋە سوزگە قولاق ھەم سالماي — مېمانخانەدە ھاجى بار، سىيىن بىلەن يولەكدە ايزىلىشپ اولتۇرالمىمەن، ناموس!“ دىب بوزىلىپ كېتىشى بېچارەنى جودە ھەم ايسەنكىرەت تاشلادى. آخردا آتايىككە ھەم

موراجەت قىلىپ كوردى، اوندەن ھەم ئەسلى مەقسەدىننى ھاسىل قىلالماي
فەقەت اولەرنىكىدەن جويەلكراق عوزر اىشتى. آتايىك قاينى آناسىنىڭ
فكرىگە قىسمەن قوشىلىپ - "نېمە بولسا ھەم بېش - اون كۈن آغرلىقنى مەنم
اۈچۈن اوز اۈستىڭىزگە آلاسۇز. ئەگەر مېن سىزنىڭ تەلەپكەرنى مەعقۇل قىلادىغان
بولسام آينىقسا قىزىڭىزنىڭ كوڭلىگە شۈبھە كېلەدۇر.. سىزگە ئەيتكۈلۈگى يوق،
بۇ توغرىغا مەنم آراشماغم ياخشى بولماس! كۈندەش عەداۋەتنى بارەسىدەگى
فېكرلەرڭىز توغرى ۋە لېكىن اش او دەرەجەلەرگە يېتمەس، دېيىپ اويلايمەن.. جۈدە
بولماغاندا كومىشنىڭ اوزىنى ئالدىڭىزغا چۈناتارمەن؛ خاتىر جەمە بولۇڭ!" دېدى.

آفتاب آيم شو يۈسۈن ھەر تەرەفدەن ھەم اۈمىدسىزلەنب، مېڭرەۋسب
قالدى. كومىشنى كۈرگەن ساين ئەللە نوچكە يۈرەگى ئەچىر، جۈدالىق كۈنلەرىنى
ئەسلا تەسەۋۋور قىلالماس ايدى. كومىش بولسا آناسىنىڭ حازىرگى ھالىگە
ئەچىنغاندىك - اونىگە ياقىنلاشماي، چىتەلەپ يۈرۈر ۋە ئىككىنچى تەرەفدەن زەينەنىڭ
بىر يارم قارچ آسىلىپ كېتكەن قاۋاق، دۈداغىغا استەزالان تاشا قىلار ايدى.
يول حازىرلىكلەرى بېتىپ اوزىنىڭ آيمىنىڭ عايشە كەمپىرگە آتاب تىكىرگەن
سەرۋپالەرى ھەم بىتدى. بۈگۈن مەھمانلەرنىڭ ايلۇڭ سۈڭىنى كېچەلەرى ايدى.
اوزىنىڭ آيم يارم كېچەلەرگە چە قۇداچاسى بىلەن سۈزلەشۈپ اۈلتۈردى.

سۈڭرە آفتاب آيم بىلەن كومىشنى يالغۇز قالدۇرۇپ اوز اۈيىگە ياتقالى
چىقتى، آنا، بالا بۇ كېچەنى بىرگە كېچىرمە كېچى ايدىلەر. آفتاب آيم
قۇداسىنىڭ كىشىدەن قىزىغا خەيف سېنىپ قويدى.

— آناڭنى فېراق اۈتىدە ياندۇرۇش دان اۈيالىمادىڭ، قىزىم!

— نېگە يانار ايكەنسىز..؟

— نېگە يانماين ئەخىر، دۇنياغا كېلىپ سىندەن باشقا آۈنچاغىم بولماسا..؟

ئەگەر قولىمدان كېلسە ئەچىب ۋە يانۇپ تۇرغان يۈرەگىمنى سىنىگە آچىپ

كۈرسەتەر ايدىم.. كاشكى ايدى بىر شەھەرگىنەدە بولساڭ!

كومىش آناسىنىڭ يۈرەگىدەگى اۈتنى حازىر سىناماسدان ھەم ھىس

ايتكەن چۈنكى يېڭىرمە يىل اوز قۇچاغىدا اۈسدرغان آنادان آجرالاش اۈنۇڭ

اوزىگە ھەم آغر تۈيىلىپ باشلاغان ايدى.

۱- بېش - آلتى آي.. ھېچ نەرسە بولماس، آيسى! ايسان بولساق تاغن
كوريشەرمز! ۱- ئالدىلا آ...

۲- آفتاب آيم كوز ياشىسىنى دوو توکب يوباردى.. ئىچاغلىق اوزىنى
قاتتىغ اوشله گەن كوشن ھەم سىرىنى ياشىرا آلمادى.. آنا، بالا بىر ئىچە
وھقت يىغى ايچىدە بوغلدىلار.

۳- قالشغا - قالدك! ديدى آخردا آنا، - ئەمما قاين آنا وھ قاين ئانالارگىغا
خىزمەت قل، ياخشىلىقنى قولگدان بىرمە، آينقسا كوندەشگىگە يامانلق ساغنىما،
ياخشىلقدر، يامانلقدر ھەر نىمە يىكى اوزلەرى قىلىنلار، زىھار سىن ئارالاشما!
- مەنم نىمە ايشم بار..

۴- ئەلبەتتە ايشك بولماس.. شونداغ بولسا ھەم مېن كىچە گى سوزگدەن
چوچىب قالدىم.. كوندەشكەنك كورىنىشى باياوغا اوخشاسا ھەم ئەمما اوزى
پىسقى ايكەن.. بوندەى آدەمدەن ئەلبەتتە ھەزەر كىرەك! ئەگەر آرالارگىغا
ساوقچىلىق توشادرغان بولسا سىن ئوچە كىشپ يورمە، ياخشىسى قاين آناگىغا
عوزرگىنى ئەيتىپ بو اويدەن كىتىش ھەرەكەتىنى قل! مېن بو توغرىدا ايرك
بىلەن ھەم سوزلەشپ قويدىم، توز كىمى؟
- توزك.

۵- خودايغا شوكر قولگدا خەتك بار، اولگەننك اوستىگە چىقىپ تىپكەندىك
خەت، خەبەرسىز قويما! ھەر بىر اون بېش كوندە خەت يازىپ ايرگىگە بىر!
- ئەلبەتتە، سىز ھەم اونىماك!

۶- بىر آز جم قالدىلار.. آفتاب آيم ئىنتىكك آغر نەفەس آلدى وھ مەئوسانە
كومشكە قارادى. كوشن اورنىزچە ئاناسىغا قاراپ ئىلجەيدى. بو اورنىز
ايشدەن آفتاب آيم ئەچچىغلەندى:

۷- مەنم حال سىنگە كولگىمى، قىزم؟

۸- يوق! - دىب يەنە كولمىسیرەدى كوشن، - بىر ئىككى كوندەن بىرى

سىز ئەيتەدرگەن. آ...

۹- نىمە، مېن ئەيتەدرگەن؟

— ئەخىر.. دىيىپ قىزارىدى كۈمۈش، — كۈڭلۈم ئەينەنر ايندى، دىيىپ ئەينەنر
 ايدىڭز كۈڭلۈم.. دىيىپ قىزارىدى كۈمۈش، — كۈڭلۈم ئەينەنر ايندى، دىيىپ ئەينەنر
 آفتاب آيمىڭ ھەم يۈزىدە بىر كۈلمىسەرەش كۈرلدى: — ئەينەنر ئەينەنر
 — توغرىمى؟ — دىيىپ قىزارىدى كۈمۈش، — كۈڭلۈم ئەينەنر ايندى، دىيىپ ئەينەنر
 — بىلمەدم.. دىيىپ، يىرگە قاراپ قىزاردى، — اۈتكەن كۈندەن بىرى كۈڭلۈم
 ئەينەنر گەندىك بولادى.. آينقسا پالاۋ ئېسىدەن كۈڭلۈم كىتەدى: — ئەچچەن
 نەرسەلەر يىگم كىلەدى.. دىيىپ قىزارىدى كۈمۈش، — كۈڭلۈم ئەينەنر ايندى، دىيىپ ئەينەنر
 — موبارەك بولسن! — دىيىپ آفتاب آيمىڭ، كۈلدى. كۈمۈش ئىجىرغانى
 اۈزىچە ئەللە نەرسە سۈزلاندى. آفتاب آيمىڭ ئىككىگەش كۈمۈشنىڭ قولاغىغا
 شىۋرلادى، — بۈسۈرنى ايرىڭدەن باشقا ھېچكىمگە بىلمە، قاين آناڭھەم يىگم
 خاتىن، آينقسا كۈندەشك سىزە كۈرمەسن! — دىيىپ قىزارىدى كۈمۈش، — كۈڭلۈم ئەينەنر ايندى، دىيىپ ئەينەنر
 كۈمۈش مەعقۇل اشارەسىنى بىردى. آنا، بالا بىر اۈرن يازىپ باتدىلار.
 كۈب ۋەقەكەچە آفتاب آيمىڭ ئىۋر — شىۋىرى ئەينەنر توغرىسىدا بولب قالدى،
 كۈزىگە اۈيقۇ كىلمەي — ”شۈنى ھەم كۈرەر كۈن بولار مېكن!“ دېر ايدى.
 سەھەر پەيتىدە تورب چاى ئىچدىلەر. سۈبح نامازىنى اۈقۇب ئەرەۋە
 قوشلدى. ئەرەۋە گە چىقارغان مەيدە — چۈيدە تاشىلىپ بىدى. آت جىلاۋىدا
 ھەسەنەلى، ئەرەۋە يانىدا قوتىدار ۋە حاجى سۈزلەشپ تورار ايدىلەر.
 آتابىك ئەرەۋە آرقاسىغا نەروانچە چىقارب قويدى. خاتىن — خالاچ ھەممە
 يۈلەككە يىغىلىپ ئاقتاب ئايم بىر — بىر كۈزەتكۈچى خاتىلار بىلەن كۈرىشپ
 چىقدى. ايك سۈك كۈمۈشنى باغرىغا باسپ يىغلاپ يوباردى. كۈمۈش ھەم
 اۈزىنى تۈتۈپ تورالمادى. باشقالار ھەم يىغىدان نەسىپەسز قالمادىلار.
 — خوداىغا تاپشردم كۈمۈش، قەزام يىتىپ كۈرەلمەي اۈلسەم مىندەن
 رازى بول! — دىيىپ قىزارىدى كۈمۈش، — كۈڭلۈم ئەينەنر ايندى، دىيىپ ئەينەنر
 — سىز ھەم آيى! — دىيىپ قىزارىدى كۈمۈش، — كۈڭلۈم ئەينەنر ايندى، دىيىپ ئەينەنر
 قوتىدار ھەم كۈچەدەن يۈلەككە كىرپ قىزىڭ ماڭلايدىن اۈپدى: — ئەينەنر
 — كۈرۈشكۈنچە قىزم.. — دىيىپ قىزارىدى كۈمۈش، — كۈڭلۈم ئەينەنر ايندى، دىيىپ ئەينەنر
 — ھەير آناجان! — دىيىپ قىزارىدى كۈمۈش، — كۈڭلۈم ئەينەنر ايندى، دىيىپ ئەينەنر

يۈلەككە يوسف بىك حاجى يۈزلەنب عومومى دوعاغا قول كۈتەرلدى.
دوعادان سوڭ آتايىك تورق يورغانى چىقارب قوتىدارغا توتتى. ئاقتاب ئايم
يەنە بىر قايتا قىزى بىلەن قوچاغلاشغاچ آتايىك نىڭ كۈمەگى بىلەن يىغلاغان
كۈيى نەروانچەدەن ئەرەوۋەگە مېنىدى ۋە سايەبان آرقالق آلدىغا اوتتى.
قوتىدار يوسف بىك حاجى بىلەن سەلامەتلىك قوچاغلاشغاندىن كېيىن ئاتايىكنىڭ
قولتغلاشنى بىلەن آتقا مېنىدى. ئاتايىك ھەم ئەرەوۋەگە ئاقتاب ئايم يانغا چىقىپ
اولتر گەچ عومومى "الله اكبر!" دەن سوڭ ھەسەنەلى آتنى يولغا سالدى.
كۈمۈش داربازە يانغا چىققان ايدى:

— خەير ئانا جان! مەنم اوچون بوومنى قوچاغلاپ قويڭ. اورتاقلارمغا
سەلام ئەيتىڭ! آتايىك ھەم ئەرەوۋەگە مېنىدى ۋە سايەبان آرقالق آلدىغا اوتتى.
— خودايغا تاپشردم كۈمۈش، ياخشى قالڭ قودا!
— ياخشى بارڭ بوو آفتاب!
— ياخشى قالڭ بوو زەينەب!
— ياخشى بارڭ آباق آيى!

ئەرەوۋە كۈچەدەن بوزلغونچا — "ياخشى قالڭ، ياخشى بارڭ، سەلام
ئەيتىڭ" سوزلەرى تەكرارلەنب توردى. ئەرەوۋەگە تەتە كۈچەدەن بوزىلپ
كۈزدەن يوقالغاچ ايك كىيىندە قالىپ يىغلاغان كۈيى كۈمۈش ئىچكەرىگە كىردى.
ئاتايىك بىر تىچە تىكەتكەچە مەھمانلەرنى كۈزەتت بارب سوگرە قايتماقچى ايدى.
— ۱۲ —

خوشروى بى بى ۋە زەينەب

خوشروى بى بى زەينەب نىڭ ئىگەچىسىدەر. ماھىرە بانودان ئىككى اوغل ۋە
ئىككى قز دونياغا كىلپ تونغوچى ەزىم بىك، اوندەن كىيىنگىسى خوشروى
(ياشلىغىدا خوشروى اورتىگە خوشرە دىر ايدىلەر) اوچونچىسى كەرىم بىك
ۋە تورتنچىسى بىز نىڭ زەينەب ايدى. زەينەب ئىگەچىسى خوشروىدەن
يىتتى ياش چاماسى كىچىك ايدى. گەرچى بو ئىككى ئىگەچى، سىنگل بىر

قارندان تالاشب توشكەن بولسالار ھەم سەجىيە - ھەرە كتر دە تانب بولماسلق
دەرەجە دە بربرلەرىدەن ھەرقلەك ايدىلەر. سەجىيە دە گىنە ايمەس سوزەت وە
سىما وە جىدە ھەم كەتتە اوز گەلەلەرى بار ايدى:

خوشروى اوزون بويلىك، قاتماراق وە زەرچە تەنلىك ايدى، زەينەب
قسقا بوى، گۆشتدار وە آق تەنلىك ايدى. خوشروينىڭ ھەرە كەتتى يىڭل وە
لەوزى تىز ايدى، زەينەب لاپپاس وە اونتە سوز گە ئەرەڭ بىتتە جاواب
قايتارادرغان ايدى. خوشروينىڭ كوزى اويناب، ھەر سىكونتە اون ياققا
آلانغىلار ايدى، سىڭلىسى بولسا برەو بىلەن بىتمە - بىت كىلىپ سوزلاشقانىدا
ھەم كوزىنى ھەمىشە بر نوقتادان اوزماس ايدى. خوشروىگە بالالىق چاغىدە ياق
اوى اىچى وە قونى، قوشنى "شەدداد" دىب ايسم بىر گەنلەر چونكى ئول
كەمدەن بولسا - بولس ئەيتكەننى قىلدرماي قويماس ئەگەر برەرتە ايش اونىڭ
تېلە گىگە تىسكەرى كىتسە شاوقن، سوراننى خوددە باشىغا كىيىپ آلار ايدى.
شونىڭ اوچون خوشروينىڭ رەئىنى بىلمەسەن قازان آسلىماس، اونىگە ياقماغان
گەپكە آغز آچىلماس، ئول بار جايدا قەدەم ھەم سانالب باسىلور ايدى.

زەينەب ئىگەچىسىنىڭ ەكسىچە اوز ياقىلارىدان "پىسقى" دىب ايسم
آلغان، آناسى بولسا ئەچچىغى چىققانىدا "منغايماس اولگور" دىب اونى
قارغار ايدى. آينقسا قويدا زىكر قىلادرغان حالىمىز بو ئىككى آپا، سىنگىلىنىڭ
ھەرە كترە گى ھەرقلارىنى آچىپ كورسەتتىش اوچون يىتەدر:

ماھىرە آيم ھەر بر ھەيتدەن برەر آيلار ئىلگەرى ايرىگە ئەيتىپ بالالارىغا
كىيىملىك آلدىرار ايدى. آلدىرغان كىيىملىك خوشروىگە ياقماسا دەررەو
ياراماغانىنى ئەيتىپ آلماشدىرب بىرشكە دەدەسىنى مەجبور ايتتەر وە
كۆڭلىدە گىنى ھاسىل قىلىپ تىنچىر ايدى. ئەمما زەينەب بولسا اوزىگە كىلگەن
كىيىملىككە قارشى باشدا بر نەرسە دىمەس، كىيىملىك بىچىلىپ وە تىكىلىپ ھەم
ەرەفە كۆنلەرى كىلىپ يىتكەندەن كىيىن ھورپەيىپ ھىچكىم بىلەن سوزلاشماي
قويار ايدى. ماھىرە آيم قىزىنىڭ برەرتە ايشىدەن نارازىلىغىنى پايقاب
"منغايماس، پىسقى اولگور، تاغنى نىمە جن اوردى سىنى؟" دىب سوراغانىدا
زەينەب قاواق، دوداغىنى سالىپ بر آغز ھەم جاواب بىرمەس ايدى.

نېھايەت ايرتە گە ھەيت دېگەن كۈنى زەينەبنىڭ ھورپەيشى يېغى بىلەن ئالماشار
ۋە يېغى آراسى مەقسەد آچلسا ھەم كۈپنچە نەتىجەسىز قالار ايدى. بىرەر
جاىگە مېھماندارچىلىق اوچون بارادرغان بولسalar خوشروى ھەممەدەن ئلگەرى
اعلان ايتەز ايدى: "مىن ھەم بارامەن!" ئەلبەتتە اونى قالدىرب كىتىش اوچون
ايندى ھېچكىمدە ھەد يوق، ئككىنچى ۋەقت: "مىن بارمايمەن!" بۇ تەقدىردە
اونى بىر قەدەم سىلجىتىلسن — چى! ئەمما زەينەب آناسى بىلەن يەنگەسى ھەنئە
بىر جاىگە ئاتلانادرغان بولسalar "بارامەن، بارمايمەن" دىمەس، اولەر ھەم
يغلاماغان بالاغا سوت بىرلەمس قەبىلىدان ايندەشمەسدەن مېھماندارچىلىككە
كىتەر ايدىلەر. كىچىقورون قايتىب كىلسەلەر بىر بوزچە كەدە زەينەب يغلاب
اولتۇرپىتى:

— نىگە يغلايسەن؟
— نىگە. مىنى بىر گە آلب كىتمەدگىز...
زەينەبنىڭ شو فعلى بەلاغەتكە يىتىپ اير گە تىككەنىدەن كىين ھەم
اوز گەرمەدى.

ئاتايىكنىڭ زەينەب گە بولغان مۇناسىبەتىنى او قوغۇچىغا ئەلبەتتە
سوزلا گولوگى يوق. ايرى اونگە آيلاپ، يلەپ قاراماي قويغانىدا ھەم ئول
ئە، دىپ تاوش چىقارمادى. ئاتايىكنىڭ بۇ ھالىگە قارشى چىقغۇچى ۋە زەينەبنى
يول، يوروققا سالغۇچى يەنە فەقەت اوزبىك آىم ايدىكى، بونىڭ سەبەبى ھەم
عزىزەنىڭ او قوغۇچىمىزغا بىر دەرەجە مەعلۇم بولسا كىرەك. سوت بىلەن
كۆرگەن جان بىلەن چىقار دىگەنلەرىدىك اوزبىك آىمنىڭ اوشەل ۋەقتلارداغى
تەشۋىقاتلارى ھەم اونىڭ تەرەپىدەن فەقەت "كىلىك" مەجبۇرىيەتى آستىدا
قەبۇل قىلىنار مەنەلەن قاين آنا — "فەلانچى داملاغا بارى مۇنداق قل،
زەينەب!" دىپ بويىرماغۇنچا اورنىدەن قوزغالماس ۋە شونىڭ بىلەن بىر گە
ايرىنىڭ تاشلاپ قويىشى توغرىسىدا آناسى، ئىگەچىسى ۋە باشقا ياقىلارغا چورق
ايتىپ آغز آچماس ايدى. زەينەبنىڭ بۇ ھالىگە ھۆكەمەن — "ايرىنىڭ قاراش
ۋە قاراماسلىقى اونىڭ اوچون فەرقىز ايدى." دىپ ئەيتىش ئەلبەتتە توغرى
بولمايدىر. چونكى كۈندەشنىڭ تاشكەند گە كىلىش خەبەرىنى ايشىكەن زەينەبنى

بىز يوقارىدا آتايىك قوچاغىغا تاشلانغان حالدا كورب ايدىك. خولاسە زەينەنىڭ بالالىق ۋەقتى بىلەن ھازىرگى ھالىنى چاقشدىرب قاراساق كۆرەمىز: ياش زەينەب بىر آي ئىلگەرى تېكىلىپ قويغان كىيمنىڭ اوزىگە ياقماغانىنى ۋەقەت ۋەقە كۈنى ئەيتىپ يىغلايدىر، بۈگۈنگى زەينەب اوزىنىڭ مۇھەببەتىنى ايرىگە ۋەقەت كۈندەشى كىلىپ يىتەر آلدىدا اعلان قىلادىر...

بىز يوقارىدا ياش خوشروى بىلەن اوقۇغۇچىنى بىر دەرەجە تاشلىرىغان ايدىك. ايندى اۇنىڭ عائىلە ھەياتى بىلەن ھەم تاشلىرىشكە مەجبۇرمىز: خوشروىنىڭ ايرىگە تېگىشى ھەم اوزىگە اۇخشاش ۋەقەلەردە بولغان ايدى. مەسەلەن ئەكسەرىيەت قىزلارىمىز آتا، آنا كىمنى موۋافىق كۆرسە شۇنىڭ تېگىشكە مەجبۇر دىلەر. لېكىن خوشروى نىكى مۇنداق بولمادى. خوشروى اۇن سەككىز ياشكە يىتكەندەن كىيىن اۇنىڭ ساۋچىلار كىلە باشلايدىرلار. (*) تەبىئىي، خوشروىنىڭ ۋەقەلىنى ياخشى بىلگەن آتا، آنا اۇنىڭ رەئىنى آلماسدان تورب بىر ايش قىلماقدان قورقادرلار. عالم پانسەد باشىغا مەعقۇل بولغان نىچە يىگىتلەر، ماھىرە آيمىغا ياققان قانچا تىگۈ تەحتلىك خانەدانلار خوشروى تامانىدان رەد قىلىنا بارادىر: "ۋەلانچىنىڭ اۋغلىمى؟" دىب سوراپىدىر خوشروى ۋە ئاناسىدان جاۋاب كۈتمەي: "خوداى كۈتەرسىن ايرىنى! اوشەنگە تىككەنمەن كۆرە قارا بىرگە تىككەنمەن ياخشى!" دىدىر. بىر نىچە ۋەقەت شۇ يۈسنى خوشروىنىڭ رەئىگە قاراپ ايرى خاتىن زىرىكەدرلەردە اوزلەرىچە بىر جايگە قودالاشماقچى بولادىرلار. اولەرنىڭ ئەندىشەسىنى بىلگەن خوشروى باشدا بۈنىگە قارشى بىر نەرسە دىمەيدىر. ئەمما ئۈزل - كىسل، ۋەقەلەر، قودالاشش اۈچۈن اۈيلەرىگە كىلگەن ساۋچى ۋە قودا خاتىنلارنىڭ آلدىلارىغا كىلىپ يىتلەرىگە ئەيتەدر: "ھەلى مېن ايرىسىرەب قالغانم يوق، ۋەقەلەر اۈقۇب تەشۋىش چىكمەي اۈيلەرگە جۈنەي بىرگەلەر!" - ماھىرە آيم بۈ يۈزسىزلىكەن بىر يارلىسا

(*) اورىلەر توركىستاننى باسقۇنچا قىزلار ۱۸ - ۲۰ ياشكە تولماسدان ايرىگە تىگە آلماس ايدىلەر. ھەتتا كەمبەغەللەر قىزى ۲۵ گەچە ھەم ايرىكۈتەر ايدىلەر. بۈنىنىڭ سەبەبلەرى: اوز آرا اورش ۋە قىرىشلار بىلەن ايرىلەر خاتىنلارغا قاراغاندا آزا ايدىلەر ۋە ئۇل زاماننىڭ خاتىن - قىزلارى ھازىرغىدەك غەزەبە ايمەس ايرىكۈتەر ياشاب ياخشى - اورچىر ايدىلەر.

يىر گە كر گوندىك بولادر. ساوچىلار ايرسە مونداغ اوياتسىز قزدان ئەلخەزەر
اوقوشب جونايدىرلار. ئەلبەتتە آتا، آنانىڭ بونىگە قارشى چارەلارى قارغش
وہ زەنجىشەن نەرىگە اوتالمايدىر. آغاسى عەزىم بىكنىڭ خوشروى اوستىگە
كوتەرگەن موشتى ھەم ”نىگە مېنى اوراسىز، مېن فەلانلىك قىلدىمى؟“ دىگەن
خەقلىك سوز بىلەن دەرمانسىزلانادر.

شو واقىيەدەن سوڭ ساوچىلار آياغى اوزىلادر، خوشروى اوچون
ھېچكىم آغز سالماي قويادر. چونكى باياغى ساوچىلار بو فەوقەلئاددە
موغامەلەنى كورنگەن برەوگە داستان قىلب اوقويىدۇرلار. ماھىرە آيم تەغەنەگە
تل آچادر: ”ايندى دونيادان ايرسىز اوتاسەن قىزم!“ — ليكن خوشروى
ھەنوز پىنەگىنى بوزمايدىر: ”اير قورب كىتكەن ايمەسىز، خاھلاسام ايرتەگە
ياق اير گە تىگە آلامەن“ — دىدر.

اورتادان بر نىچە ۋەقت اوتب عەزىم بىكنىڭ اورتاقلارىدان بولغان
نوسرەت بىك آتلغ بر بىكىكىدەن خاتن اوستىگە ساوچىلار كىلەدر. ماھىرە آيم
ايرىدەن فىكر سوراش اورنىگە قىزىغا غەرز قىلادر ۋە خوشروى مونىگە
قالغاندا قولاق قاقمايدىر. بوزىزالقنى ايشىتب آتاسى ۋە آغاسى جودە
سويىنىشەدرلەر. زىرا نوسرەت بىك، بىكلەر ايچىدە آبرولكر اكر كىشىنىڭ اوغلى
ۋە حازرگى توتب تورغان ايشى ھەم ئەنچە دانغلك بولادر. شونىڭ اوچون
اونىڭ خاتىلىق بولش كەمچىلىكى ھەم اعتبارغا آلنمايدىر. فاتىحەنىڭ ئىككىنچى
ھەفتەسى توي، نىكاھلەرى بولب، خوشروينىڭ نوسرەت بىك بىلەن چادردە
قالغان برىنچى موغامەسىدەن تل بىر كىتىر ب اير گە تىككەنلى خاتىلارغا
مەعلوم بولادر!

خوشروى چادردەن چىقماستىداناق چاى تاشب، خىزمەت قىلب بورگەن
كوندەشىگە كىسەتوك بىلەن ھوجوم باشلايدىر. ئىككىنچى ۋە اوچىنچى كونلەردە
توپىچە توغرى كوندەش اوستىگە سەپچىدۇر. ھەفتە، اون كون اوتماستىدان
ايرىنى اوز تامانىغا آغشىدىر كوندەشى يانىغا كر گزماياق قويادر. ئىككىنچى
ۋە اوچىنچى ھەفتەلەردە اوچاقباشىنى اوز قولىغا آلب كوندەشىنى ئىككىتە ياش
بالاسى بىلەن تاماق ۋەجىدەن ھەم سىقا باشلايدۇر، نوسرەت بىك بولسا

كوچە گە چىققاندا بىككەك دە عواسىنى قىلىپ اويىگە كىرگەندە خوشروى بىككەك
موتىيە! بىيچارە كەتتە خاتىن خوشروينىڭ دايمىي ھوجومىگە مەھكۇم قالىپ،
ايرىدەن لائىقەل ئىككىتە گۈدەكلەرى يۈزى اوچۇن بولسۇن مەرحەمەت كۆرمى
غەزابلەنەدر. ئىككىنچى آيلاردان باشلاپ خوشروى كۈندەشىنى بوغۇپ اورۇش
عادەتىنى چىقارادۇر ۋە اورۇم - اورۇم كۈندەش سىناچىنى ئەلەفدىك يولۇپ آلىدىغان
ھەم تارتىمايدۇر.

تەنەم جانىدەن تويگەن بىيچارە كۈندەش اوچۇنچى آيغا چىدەپ بارالمى
ايرىدەن تەلەق سورايدۇر. ئاغىلاج نوسرەت بىك ھەم اونىگە جاۋاب بىرىشكە
مەجبۇر بولادۇر. ئەلەمزدە بىيچارە ئىككى گۈدەكنى ايرىگە تاشلاپ كىتمەكچى
بولغانىدا خوشروىدەن آچىقچاسىغا شوگەپنى ايشىتەدۇر: "ئىتدەن بولغان قوربانلىققا
ياراماس! بالالارڭدان اومىدگىنى اوزگەن بولساڭ ئىت بەچچەلەرگىنى
بو اويىدە قالدۇر!" - خوشروينىڭ آغزىدىن چىققان بۇ تەھدىد بىيچارە آنانىڭ
يۈرەگىنى اويۇشدىرەدۇر. دەرھەقىقەت خوشروينىڭ بو ايشىدەن ھەم ئايماسلىغىنى
آننى بىلىپ يىغلاي - يىغلاي بالالارىنى اوزى بىلەن بىرگە آلب كىتەدۇر.

خوشروى اوچ آي اىچىدە تامر يايىپ قالغان بىر غائىلەنى ئىلدىزى بىلەن
يولۇپ تاشلاپ تىنچىدۇر. مۈندەن باشقا نوسرەت بىك كەبى بىر آدەمنى ھەم
اوز اشارەتىگە قاراتادۇر.

ايندى يىتتى - سەككىز يىل بار، ئۇل اوز كەيىپچە ياشاپ كىلەدۇر، ھەر
نەرسەدەن ھەم مەمنۇن، بىراق.. شۇنچە موددەتدەن بىرى آنا بولالمىغانىدىن
خەفە، ھەممە قاينۇ، ھەسرەتى ئەنە شۇ توغماسلىقتا. مۈندەن ئىككى يىلچە
بورۇن ايرى نوسرەت بىك: "آلتى يىلدەن بىرى توغمايسەن، كۆرسەتمەگەن
تاۋۇپىڭ قالمادى. ايندى نىمەدە قىلامز؟" دىيىپ كۈلگەن ايدى خوشروى ايرىنىڭ
مەقسەدى نىمە اىكەنىنى بايقاپ: "بالاسز كىشى دۇنيادا تورالمىدايدۇغان بولسا
بىر آرزۇ ھەرنى باشلاپ سىزگە بىرەمەن، اوندەن كىيىن اوزۇم بىمەن!" - دىدى.
شۇندەن كىيىن نوسرەت بىك مۇنداق گەپنى ئىككىنچى گەپرمەي قويدى.
دەرھەقىقەت خوشروينىڭ بۇ سۆزىنى ھەزل دىيىپ بولماس ايدى.

ايسىنى كرگزدى!

”كوندەشلىك اويدە كوندە جانجال!“ دېگەنلەر. ئەلبەتتە بونى ئەيتكۈچى كىشى اويلاماسدان ۋە بىلمەسەن ئەيتىمە گەندەر. جىللە، ھەر كۈنى جانجال بولماغاندا ھەم ھەفتەدە، اۈن كۈندە بىر توپالان چىقماسا ئەلبەتتە كوندەشنى كوندەش، دىب بولماس. نېگە، دىسەڭز بىزنىڭ بەغزى بىر كوندەشسىز، چىقتىسىز عائىلەلەردە ھەم ئىككى، اۈچ كوندە تاۋاق، قاشق سىنب، تاغارا يەنگىلەنگەننى ھەر قايسىمىز بىلەمىز، بەس ايندى كوندەشلىك عائىلەلەرىمىز گە كىلگەندە — چى، ئەلبەتتە يوقارىداغى — ”كوندەشلىك اويدە كوندە جانجال!“ مەقالىنى توغرىغا، چىنگە چىقارماسدان چارە يوق.

مىن — يازغۇچى، ”ئوتكەن كۈنلەر“ چىكايەلەرىمنى آتام مەرحۇمدەن نېچە قايتالاب ايشىتسەم ھەم زىركمەس، فەقەت بىر جايى گىنە مىنى زىرىكتىرەر ايدى. بوگون مىن شو ”ئوتكەن كۈنلەر“ نى قەلەمگە آلماندا ھەم اوشە اوزمنى زىركىترگەن فەسلىنى تاشلاب اوتشكە مەجبۇر بولدم. دەرھەقىقەت اوز آرامزدا كوندەش جانجالىنى كىم بىلمەس؟ ئەرزىمە گەن گەپ اوستىدە دونيا بوزغان كوندەش توپالانلارى كىمنىڭ قولايغىغا ياقسن؟ — اوقوغۇچىنىڭ قىمەتلىك ۋەقتىنى آياغانمىدىك قەلەمنى ھەم بوغىدى — بىدى دەن آزاد قىلىشنى موۋافىق كوردىم. مىنى كىچىرسىنلەر.

زەينەب خەفەلىگى آشقان كىزلەردە قارىداش اورغلار نىكىگە يورب چىگىلىنى يىشەر ئىدى. اۈچ — تورت آينىڭ اىچىدە ئىككى مەرتەبە ئىگەچىسى خوشروى نىكىدە ھەم مەھمان بولب كىتدى. ئەمما حازر گىسى اۈچىنچى مەرتەبە كىلىشى ايدى.

— نوچوك خودا يارلاقادى! — دىب خوشروى سىگىلىشىنى قارشىلادى. سۈنئىيەلە آينىڭ موۋەتەل ھەۋاسىگە قاراماسدان زەينەب مەرجان مەرجان تىرلە گەن ئىدى.

— نىگە مونچە اوزىڭنى آلدېرىب قويدىڭ، زەينەب! اويىڭدەن تىنچ قىسەن،

ئىرىك ايسان، آمان يورۇپتىمى؟

— قوراپ كىتسەن! — دېدى زەينەب. ۋە كوزىگە ياش آلدى. خوشروى
ئەچىنىش اورنىگە كۆلدى.

— كىل، آيوانغا چق! — دېدى، — آيمىنىكىدە ئىدگىمى؟

— يوق، — دېدى، — ئىدگىمى؟

— اويىڭدەن كىلدگىمى؟

— ھە، — دېدى، — ئىدگىمى؟

خوشروى سىڭلىسىنى اوتقازىپ چورىسىگە چاى بويىردى. فاتىمەدەن كىيىن

”پاچچەم ايسان، آمانمىلەر؟“ دېيىپ سوراغۇچى سىڭلىسىگە:

— پاچچەك اولسەن! — دېدى ئەچچىغلەنپ خوشروى، — نەجمدىن بىك

دىگەننىڭ دەلەسىگە كىتكەن ايدى. تورت كۈندەن بىرى داۋۇدەرە كىز،

اولدىمى، قالدىمى بىلمەيمەن!

زەينەب اوچ - تورت آينىڭ ايچىدە كىشى تانىماسلىق حالگە توشكەن

ايدى. ئىلگەرىگى تولالغىنىڭ يارمىسىنى يوقاتقاندىك نوسىگە قارمىسلىق

كرگەن، كوز ھەرەكەتدە ھەم بىر بىر سەرەنچاملىق زاھىر ۋە بولەرنىڭ اوستىگە

ھەر قاچان اوندە كورلگەن ”آغرلىق“ اورنىگە ھەسەتلىككە ياقىن بىر

ۋەزىيەت اولتورغاندىك ايدى. زەينەب اىگەچىسىنىڭ ھەلىكى گەپىگە

رىزاسىزلىق بىلدۈردى:

— ناشوكر اىكەنسەن، آيا! — دېدى، — پاچچەمدەن ئاللىشىڭز ياخشى ايمەس،

سىزنىڭ ھەم باشىڭىزغا مەنم كۈنمىنى سالىسا نىمە قىلار ايدىڭىز؟

— مېنى ھەم زەينەب بولسام ئەلبەتتە سىلار ايدى! — دېيىپ كۆلدى خوشروى،

مېنىڭ قالسا ھەر كىم اوزى نەفسىگە ياخشىلىق ياكى يامانلىقنى اوزى خازىرلايدىر!..

— تەۋبە دىڭ، آيا! — دېيىپ، — سىلارنىڭ بىرىڭىزنىڭ

— مېنى شوچاققاچا — دېدى خوشروى، — بەندەسىگە باش ئىگىشىنى ۋە بەندەسى

— آلتىندا تەۋبە قىلىشىنى غارمىجىلەم ۋە شو غارلانىشىم آرقاسىدا ھەر كىمنىڭ

اوستىدە يۈردىم. — دېيىپ، — سىلارنىڭ بىرىڭىزنىڭ

— كەنتە گەپرمەڭ!! —
— كەنتە گەپرسەم ۋە گەپرمەسەم — دېدى خوشروى، — مەنم فەلىم ھەر
كەمگە مەعلۇم ۋە ھەممە دەن ھەم سېنگە. آچقاس قۇيۇچى بولگەپلەرنى،
اوزك تىنچمىسەن؟

— تىنچلىگىم قورسىن... —
— ئەيتسەڭ، ئەيتسەڭ — دېدى آپاسى، — ئەلبەتتە تىنچلىگىڭ قورىغان! —
— قورتغان قورىسىن... —

— سىڭ تىنچلىغىڭنى ھېچكىم قورتغان ايمەس، زەينەب! ھەممە جەبرىنى
اوزك — اوزكگە قىلايپسەن! —
— ھەمىشە شو گەپنى ئەيتىپ قالغانىز! — دېيىپ اۈپكەلەدى زەينەب — دۇنيادا
كىم اوزىگە جەبرىنى خاھلايدىر؟ —
— سىن ۋە سىنگە. اوخشاغانلار! —
— خودا اورەر.. —

— ئەيتسەڭ، ئەيتسەڭ خودا، اورىپ قۇيۇپتى! —
— شۇندەي كۈنلەرگە مېن قالاي دېدىممى؟ —
— دېگەنسەن! —
زەينەب آپاسىڭنىڭ استىزەلك يۈزىگە قارادى ۋە اۈنكە نىمە دېمەكچى
بولغانىغا توشۇنالمادى: —
— دېگەن بولسام ئەيتك! —

— سىن مەنم قانداي قىلىپ ايرىگە تىككەنمنى بىلەسەنمى؟ —
— بىلەمەن...؟ —
— بىلسەڭ بىلگەنگىچە تور! — دېدى خوشروى، — ايندى كىلەيلىك سىڭنىڭ ايرىگە
تىگىشكە! — ئەلبەتتە تانا آلماسسەن، سىڭنىڭ ايرى قىلىشدا تارقچا اختىيارك ۋە
رىزاليغك يوق ايدى، اھتىمالكى اختىيار نىمە، آرزو نىمە اوزك ھەم
پايقاماس ايدك. ئەلىكى اختىيار ۋە آرزولارك ھەم بولغاندىر. — براق اۈننى
ھېچكىم مەيداندا كۆرمەش ايدى. شۇنكە اۈچۈن تىگىڭنىڭ ايك بىلەن دەدەڭنىڭ
قوليدا، باشقاچە ئەيتكەندە اولەرنك تۈپەگە آرتقان يۈكى، كەمگە ساتسا،

قايرغا جوناتسا اختيارى سز ايدىڭ.. يادىڭدا بارمى، نيكاح كوفىم مېن كولى،
 چاقچاقلاپ ئەرەۋە گە مېنىدىم، سېنى بولساڭ اويدەن يىغلاپ چىقىڭ ۋە
 ايرىڭنىكىگە يىغلاپ باردىڭ.. ياخشى، ايرىڭ سېنىگە ياقىدى، ئەمما ايرىڭ فەقەت
 سېنىگە ياققان بىلەن ايش بىتمەسلىكىنى يەنە خاتىرىڭگە كىلتىرمەڭ. ايرىڭ سېنى
 تاشلاپ قويدى، سېن چورق اىستىمەڭ، استىقبالڭ توغرىسىدا اويلاماڭ..
 فەقەت غالىر سودەن كوتەرلەگەندەن سوڭ كېنە سېن اوزىڭنى ھەر تەرەفكە تاشلاي
 باشلاڭ... لېكىن ايندى بىر مڭ تابلاڭساڭ ھەم نەتىجە اوزىڭنىڭ فعلگىچە - بىتە:
 سېنىڭ اوچون ھەر كۈن بىر اولم، ياكى اوشە اويدەن باشىڭنى آلب چىقىش!
 خوشروينىڭ رەھىمىمىز موچا كەمسىدەن آققان بو حەقىقەتلەر زەينەبىنى
 يىغلاندى.

- مېن شۇندەي بولار، دىپ اويلاماغان ايدىم..
- سېن اويلاشنى بىلەرمىدىڭ؟ - دىپ كولىدى خوشروى.
- بىرەۋ اولەي دېسە سىز كۈلەسىز!
- مېن يىغلاشنى بىلمەيمەن! كىشىلەر يىغلاغاندا مەنم كۈلگم قىستايدىر!
- مەنم اورنىمدە بولساڭىز سىز ھەم يىغىدان باش كوتەرمەس ايدىڭىز..
- سېنىڭ يىرگىدە بولسام بىلەسەنمى نېمە قىلار ايدىم، زەينەب! - دىدى
 خوشروى، - دونىياسىنى آست، اوست قىلار ايدىم، بىر تامچى ياشىمنى يوز
 تامچى زەھەر بىلەن قوش تاشلار ايدىم!
- زەينەب كىيىڭى گەپ بىلەن ئىگەچىسىنىڭ يوزىگە كۈتەزىلپ قارادى ۋە
 خوشروينىڭ يوزىدە زالىمانە بىر استىھزا كوردى.
- ياخشى - دىدى زەينەب بىر خىل سىنىق تاۋشدا، - ھەممە دوستلەرڭىز سىزگە
 دوشمان بولسىن، اوچ بىلدەن بىرى سىزنىڭ سوزىڭىزنى ئەيتىپ يانگىزدا كىلگەن
 قاين آناڭىز ھەم دوشمەنڭىز يانىغا اوتىسن، خەتتا سىزنى توققان آتا، آناڭىز
 ھەم "سەبىر قل، بالام!" - دىپ قورق سوز ئەيتىپ اولتىرسىنلەر.. بىەن شۇ
 حالەتدە سىز يىغلامى نېمە قىلار ايدىڭىز؟
- خوشروى پىنە گىنى بوزماي يەنە كولىدى:

— دوشمان اوزى نېمە دېگەن سوز؟ — دېدى، — مېن سېنگە بايا ھەم ئەيتىدىم: كېشىنىڭ دونيادا دوستى يوق، مەگەر نەفسىگە اوزى دوست؛ كېشىنىڭ دونيادا دۈشمەنى يوق، مەگەر نەفسىگە اوزى دۈشمەن! مەسەلەن سېن اوزۇڭ: آناڭغا، آناڭغا دوستىم، دېيىشاندۇڭ، ئەمما اولاردىن نېمە ياخشىلىق كوردۇڭ؟ بۈگۈن اولارنىڭ ”سەبىر قىل، بالام“ دېيىپ بېرىگەن كېڭەشلەرنى سېنىڭ يەرەڭگە مەلھەم بولارمى؟ — ئەلبەتتە بولماس. باشدا ياقا ئايرىك سېنگە قارايمىز قويدى. ئەمما سېن قاينىڭ ئاناڭنىڭ ۋەدەسىگە ۋە تاغنىڭ ئەللە نەرسەلەرگە اشاندۇڭ.. اوزۇڭ اوڭلا، بالانىڭ ئانا توغادر، لېكىن اونىڭ موخەببەتىنى ھەم ئانا توغىغا بېرىدىمى؟ — ئەلبەتتە بولمىغان. سېن بېچارە شۇنىڭ ھەم اشاندۇڭ. ايندى گەپ نېمە؟ — ئاتاڭ سېنگە سەبىر يېدىرەدر، قاينىڭ بولسا كۈندەشنىڭ دوغاسىدا... سېن بولساڭ يېغى قوچاغىدا...

— سز دەن اوز منى چاقدەرغالى كىلگەن ايمەسمەن! — دىدى يىغلاغان كويى
زەينەب، — اوز اويمىدە ھەم تىگمەي چاقدەرغان گەزەندەلەرم بار.. سز ھەم
مەنم كويگەن جانمگە اوت ياقماشكدا ئەگەر قولگىزدان كىلسە بو اورتانغان
سگىگىزنى تىنچىتىڭ!

— سین ہیچ تنچی آلمایسہن..

— هر نهر سه گه عه قلگزر یسته دی.. لانه قه ل بو به حنسر سگلگزر او چون
بر گینه باش آ غرتسا گز چی... اوستمگه شو به لا کیلگه ندهن بیری ئیشیگزر که
نیچه قایتا کیلب قورق قایتدم، ایندیگینه سز هم...

خوشروى بر آرزو يەنە بىنڭ يۈز يگە قاراپ تورغاندان كىين:

— مه نم کیکه شمکه یوره سه نمی؟ - دیب سورادی.

— جويہ لك بولسا نيگہ يورماي!

— يورسەڭ - دېدى خوشروى، — چق ايرگدەن!

زەیتەب ئوكرەب يوباردى:

۱- اوزم هم شونداغ دییه رسز، دیب تورغان ایدم..

— نیکہ کی سینک دہردگنک دہواسی مینگہ قالسا فہقت شو!

— قانداى قىلب چقاي، نه خر...

— يامىردەن چىققانلار قانداي قىلسا سىن ھەم شۇندەي قىلايسەن! —
زەينەب جاۋاب بىرمەدى. چۆرى خاتىن، ئورتاغا دەستورخان يازىپ چاي
كىلىتىردى، خوشىروى خىزمەتچىنى ئوچاقباشى يوشىلەرىگە بويىۋورۇپ چاينى
اوزى قويدى.

— دەستورخانغا قارا، زەينەب! —
— اشتىھام بوغلىدى...
— مەنم ئەيتكەننى قىلساڭ اشتىھاڭ ھەم آچىلار.
— ايرىم.. ايرىمنى كوزىم قانداي قىيىن!

— جاۋاب سوراساڭ - دېدى كۆلۈپ خوشىروى، - سىنى تەلەق قىلىش ئۈچۈن
ايرىڭنىڭ كوزى قىيادىمى؟
— بىلمەيمەن..

— ئەلبەتتە ياخشى بىلەيسەن، قىيادى! ئەمما سىن آخماق سەن، كۆرۈپەڭگە
قاراپ آياق اوزاتىشنى، قەرس ئىككى قولىدىن چىقىشنى بىلمەيسەن!
— ايتەڭگىنى قاقىپ كېتەيىر، دېسىزمى؟
— چۈنكى شۇندەن باشقا چارەڭ يوق!
— سىن ھەسرەتدە ئول، كۈندەشك يايىراپ ياشىاسەن، شۇمى مەقسەدڭىز؟
— ھازىر ھەسرەتدە ئىمەسمى سەن، كۈندەشك يايىرامايدىمى؟
— ئوزك - دېدى زەينەب، - لېكىن ھەر قەدەمدە ئونىڭ ھوزورىنى بوزامەن،
بىر چوقىتىپ ئون قاراتامەن!
خوشىروى كۆلدى:

— بۇندەن نېمە چىقاردى!
— ايش قىلىپ كېلىڭىدىنى تىنچىتمەيمەن.
— سىن تىنچىتمەسەڭ - دېدى خوشىروى، - باشقالار سىنى تىنچىتەر..
— ئو نېمە دېگەنڭىز؟
— يەنى راجەتىنى بوزاۋىرسەڭ ايرىڭ سىنى قويۇر؟..
زەينەب بۇ ھەقىقەت ئالدىدا ئويلاپ قالدى. خوشىروى اوزىنىڭ ۋەھشى
كۈزلەرى بىلەن سىڭلىسىگە قاراپ كۆلمىسەن ايدى. بۇ كۆلمىسەن آراسى.

”قولگدان نېمە كېلەدى؟“ دېگەندىك بولار ايدى. زەينەبىنىڭ توسلى شو چاقچاچا كورلەمە گەن رەوشىدە، اوز گەرب كېتىدى. نېگە در تىنماي آقب توزغان كوز ياشىسى ھەم قورىيدى ۋە تاوشىدا ھەم ھەنوز ايشىتمە گەن كېسكن بر آھەڭ بار ايدى:

— ايسمنى كىرتدگىز، آبا! — ديدى، — رەخمەت سىزگە! —
— رەخمەتنى مېنگە ئەيىتمە! — ديدى خوشروى، — اشانساڭ بورەككە ئەيىتەر سەن... —

— ۱۶ —

آي — كونى ياقن ايدى.

كومشنىڭ آي — كونى ياقن ايدى. نەبىرەلك بولادرغان اوزىيك آيمنىڭ ايشى باشىدان آشقان، كومشنىڭ آيى توغماسىداناق ئول پېشك ياساتش بىلەن مەشغول ايدى. دايەچە كم، ەقىقە گە نېچتە قولى كېرەك، نېچەنچى كوندە تولى اوتكەزىلەدر، نېچتە ايركەك، نېچتە خاتىن ئەيىتىلەدر ۋە كەملەر؟ — مەنە شونگدىك مەسئەلەلەر بىلەن اوزىيك آيمنىڭ مېيەسى جودە شىكەن ايدى. كومشە كۆرلگەن بەغزى نېشانەلەر گە بېيىنئەن نەبىردىنىڭ اوغل بولىشىدا شوبھە قىلماس. ”اوغل توغاسەن كومش، مېن ھەم آتابىكنى مېنگە اوخشاش يېڭىل كوتەرگەن ايدىم.“ دېر ايدى. كومشنى خىزمەتدەن بوشاتىلىپ بەغزى اوچاقباشى يوشىلەرىنى زەينەب ئىدارەسىگە تاپشۇرغانىغا ايندى بر آيلاپ بار. اوزىيك آيم نەبىرە مەسئەلەسىدە قانچا خورسەند بولسا، آتابىك شونچەلك خەفە چونكى كومشنى كورگەن ساين اوستا ەلىم قاجىيەسىنى خاتىرلار ايدى. يوسف بېك حاجى مەعلوم آلداندىغان سوڭ يورت ايشىدەن قول يوغان، كۆب ۋەقتىنى مەھمانخانىدا قۇرآن ۋە دەلايل اوقى كېچىرەر، كوندەش آراسى بوزىلىپ، اورتادان سوز چىقارغىنى گاھا ايشىسە ئىككەلە كېلىتى اوز آلدىغا چاقىرتىرب اولەرنى قاتار اوتقازار ايدى. ئەوۋەلا كومشەن اوپكە قىلىپ: ”آيم، ھەر نېمە سىز كەتتە سىز، زەينەب ياش، كەتتە دەن كېچىككە شەفەقەت لازم، موندەغ ياخشى ايمەس!“ ۋە زەينەبكە قاراپ:

”بالام زەينەب آتن! سزدەن ھەلى ياشلىك غورورى كىتمەگەن، لېكىن مەنم
 بالام بولغانلىغىڭىزنى سىز ھەم اونىماڭ!“ دېر ۋە شونىڭ سىڭەرى يوشاق
 گەپلەردەن كىين ئىككىسىنى دوعا قىلىپ بىر بىرىگە سەلام بېرىدۇر - ”ئەنە،
 شونداغ بولسۇن آپاق قىزلارم!“ دېيىپ كىتىشكە روخسەت بېرەر ايدى. اولەر
 كىتكەندەن كىين ئەلبەتتە اوزىيىك آيم ايرى. يانىغا كىرەر، حاجى بولسا
 خاتونىغا سىز سېرەب: ”سىز ئىككى كىلن اوشلەشنى بىلمەيسىز، زەينەبگە خەبەر
 قلغان كورينەيسىز، آينقسا زەينەبنىڭ كوڭلىگە قاراشىڭىز كىرەك، آتايىككە ھەم
 نەسىحەتلىگىز لازم!“ دېر ايدى. اوزىيىك آيم شوندىكى كىزلەردە كومىشنىڭ
 يانىنى آلب - ”زەينەبنى خۇداى كوتەرسىن، غەيب اوزىدە...“ دىيە باشلاسا
 حاجى اونىڭ آغزىنى ئەرەڭ توختاتۇر: ”سىكىن - سىكىن، اويات!
 قاين آنا دىگەننىڭ غەدل تورىشى لازم! زەينەب سىز بىلەن مەنم
 آرزو - ھەۋەسىمىز ايمەسمىدى؟!“
 ئەمما نەبىرە مەسئەلەسىدەگى اوزىيىك آيمنىڭ بەغزى بىر قوشقاندىن
 تاشقارى خەرەكەتلەرىنى ھەم باسقۇچى يەنە حاجى ايدى: ”زەينەب بار،
 زەينەبنى اوندىڭىز مى، اوزى كىلىنىڭىز زەينەبنى!“
 موندەن اون بىش كۈنچە ئلگەرى كومىش آناسىغا بىر خەت يازغان
 ايدى، كىم ئەھمىيەتلىگە كۈرە بىز بو اورىدە كوچىرەمىز: ”ئەلە
 ”آنا جان! كويىاۋىڭىزنىڭ يازغانلارىدىن تاشقارى مەن سىزگە شو بىلەن
 آلتىنچى خەت يازدىم. ئەمما سزدەن اوچتە ۋە دەدەمدەن ئىككىتە خەت آلدۇم.
 آينقسا دەدەمنىڭ كىيىڭى خەتلىدەگى قارا خەبەر بىلەن دارى دونيا كوزىمگە
 تارىدى. اولىم خەق، ئەمما بىچارە بووم جان بىرەر ايكەن يانىدا تورى
 دوعاسىنى آلب قالماغانم اوچون كوب خەسرەت چىكەم. آينقسا موسافىرچىلىگىم
 يامان ئەسەر قىلدى. كوزا ياشلارم بىلەن يوزمىنى يودۇم. بوگون بىشنىچى
 كۈندەن بىرى رەھمەتلىك بووم ئەرواھىگە آتاب قۇرآن باشلادۇم، خەتم قىلىپ
 باغشلايمەن خۇدا غەرىبىقى رەھمەت قىلسىن، سىزگە سەبىر بىرسىن. ايسىدى
 موسافىر قىزىڭىزنىڭ بەختىگە سىز اولمەڭ، آمىن“

۱۸۸ "بەعدە مەعلوم بولسۇنكى الحمد للە كويىۋاتقۇز ۋە قودالارگۇز سەلامەتدۇرلەر
 ۋە اولەرنىڭ سايەلەرىدە مېن قىزگۇز ھەم اويناب، كۆلۈپ يۈرىمەن. سىزنى ۋە
 آتامنى جودە ساغىندىم، ئەگەردە آغۇر آياق بولماسام ايدى قىش بولىشىغا
 قاراماسدان مەرغىلانغا جۇنار ايدىم. قوداڭىز - قاينىڭ سۆزىگە قاراغاندا
 كىلەسى آيغا كۆزۈم يازار ايمىش. قوداڭىز مېنى نە يىرگە ۋە نە كۆككە اشاندار،
 اۋون بېش كۆندەن بىرى قولمنى ساق سۈگە ھەم اۋۇردىماي قويدى. اۋۇزى
 كويىكى تۈيگە خازرلانغاندىك بېشك ياساب، سەرپە تېكىپ يۈرىدۇ. مەنم
 بولسا نېمە اۋچۇندۇر يۈزە كىمدە بىر قورقۇ بار... اۋۇتكەن خەتلەرمە كۈندەشم
 بىلەن مىراسامىز كىلىشمەي تۈرگەننى كۈلگۈلۈك تەرزىدە يازغان ايدىم.
 نەفسلەمۇردە ايرىسە آرامىز جودە - بۇزۇلغان، مېن ھەم اۋۇشەل ۋە قىتلاردا چىن
 كۈندەشلىك تۈننى كىيگەن ايدىم. زەينەنىڭ بىتمەس خوسۇمەتى ايسە غالېبا مەنم
 ئىككى قاتلىغىم آشكار بولغان كۈندەن باشلاندى. سىزنىڭ باشقۇردان كۈندەشلىك
 سەۋداسى اۋۇتمەگەن بولسا ھەم توشىسەڭىز كىرەك: بىز ايكەۋ ئەگەر قۇيىپ
 بىرسەلەر كويىا بىر بىرىمىزنى يىيىپ ئىچمە كىچى ايدىك.. ئۇ كۈنلەردە كى خالىمدەن
 اۋۇزمگە ايندى حىساب بىرشكە ھەم اويالامەن.. ياخشىلىكى بىزنىڭ ماجەرلەردەن
 قاينى آتام جودە سىرەك خەبەردار بولدى. شۇنداغ ھەم بولسا بۇ جانجاللەر
 گاھا اۋۇنىڭ قولاغىغا يىتىپ قالار ۋە بىز ئىككى ياۋ اۋۇنىڭ ئالدىغا چاقىرىلىپ
 نەسىھەتنى ايشىتەر ۋە لېكىن يەنە يامانلىغىمىزدان قالماي ايدىك. سىز رەنجىسەڭىز
 ھەم ئەيتەي: قاينى آتامنى اۋۇ دەدەمدەن ھەم ياخشى كۆرەمەن. بۇ ياخشى
 كۆرىشم كويىۋاتقۇزنىڭ دەدەسى بولغانى اۋچۇن ايمەس، يەللىكى اۋۇنىڭ نور
 اىچىگە چۈملەنگەندىك بولۇپ كۆرۈنگەن سىماسىنى، آيم، دىيىپ خىتاب قىلغانداغى
 مۇلايىم، بىي آزار ۋە مۇئەسسەر سۆزىنى ياخشى كۆرەمەن. ئۇل نەسىھەت
 اۋچۇن آغۇر آچسا ۋۇجۇدۇم ايرىپ كىتكەندىك ۋە بىر تۈرلۈك اۋۇخلاپ
 حوزۇرلانغاندىك.. قىسقىسى زەينەب بىلەن جانجاللاششنىڭ اۋۇزى بىر حوزۇر
 ۋە جانجالدان بۇشالغاج قاينىڭ قارشىسىغا اۋۇلتۇرۇپ نەسىھەت ايشىتىش
 اۋۇندەن ھەم ياخشى حوزۇر... سىز مەنم تىلەپ سۆزلەردىن ئەچچىغلانماڭ.
 ئەگەر بۇ گەپنىڭ توغرىلىغىنى بىلمە كىچى بولساڭىز تاشكەند كىلگەنكۈزدە

كوش اوز خەتيدە يازغانىدىك دەر حەقىقەت زەينەب شو كىينكى
كونلەردە ياواشكە تارتقان، اون آغزا بر آغز سوز قايتارماس تىنچكىنە،
مولايىمكىنە يەنى موندەن بر يل بورىغىچە ايدى. قاين آنا تەرەفدەن - آپاڭ
نڭ كوزى يارر وەقتى ييتدى، اوچاقباشى ايشلەرگىنى ايندى اوز قولگىغا آل!

دېب قىلغان تەكلىفنى مەمنونىيەت بىلەن قەيول ايتىپ حەتتا آيىداداق آنانى ھەم
اوچاقباشى يومىشىدەن خەلاس ايتە يازغان، اونگە فەقەت حاۋلى سوپورش،
اۋى يىغش وە شونگە اوخشاش مەيدە ايشلەرنى گىيىنە قالدۇرغان ايدى.
زەينەبە گى بو اوز گەرش فەقەت ھەلىگى تەرەف بىلەن گىيىنە قالماي ايرى
توغرىسىدا ھەم شونداغ ايدى. آتايىك اوز يانىغا كرسە - كىرگىمى، دىمەس
وہ كىرەمسە - كىرەمەڭ دىمەس ايدى. ايرىنڭ بەغزى بر سەمىمىيەتى
قاراشغوراق موعامەلەلەرگە قارشى زەينەب ھەم موھمەلەرەك قىلىپ
كولب قويما ايدى.

آى توغى، مولجەل ياقىن يىتدى، مەرغىلاندىان ھەم آفتاب آيمىڭ
يولغا چىقىش خەبەرى كىلدى. لىكن كوشىدە مەعلوم آغرىق باشلانغان ايدى.
آغرىقنىڭ برىنچى كۈنى كوش ھىچكىمگە سىزدەرمەي يوردى، ئەمما ئىككىنچى
كۈن بونى باشلاپ آتايىك، اوندەن كىين اوزىيىك آيم سىزدى. آتايىك
مەعلوم خەۋف آستىدا بو سىردەن كىشىگە آغز آچش اوچون اوزىدە مەجال
تاپماسا ھەم اوزىيىك آيم دەررەو ھەسەنەلىنى موندەن آلتى آى ئلگەرى
بىلگۈلەن قويلغان داىە خاتىغا يوگرتىدى.

داىە كىلگەندەن سوڭ ئىچكەرى حاۋلى ايركەك زاتىدەن تازالاندى.
كوشنى ئوقتىن - ئوقتىن آغرىق اوشلەمەككە، داىە خاتىن وە اوزىيىك آيم
اونگە اوزلەرى بىلگەن ئودملەر بىلەن ياردەملاشماقتا ايدىلەر. كىچىكە تامان
دەرد جودە كوچەيىپ كىتدى، ئوقتىن - ئوقتىن دەم بەدەمگە آلىشنىدى.

تاشقارىدا آتايىك يوق ايدى. ھەسەنەلى داربازە بىلەن مەھمانخانى
آراسىدا قولىنى - قولىغا اشقاب يورىنىپ تورار وە قايتا - قايتا ئەختەخانەغا

كىرىپ تورق يورغانڭ ئو-يىر، بو يىرىنى سويىرەر ايدى. حاجى بولسا خورسەند وە خەفەلىكى نامە علوم بر قىيافەتدە دەلاپل او قور، ھەر بېش دە قىقادا ئىچكەرى تامانغا قولاق سالپ توختار، گاھا دەرىچە دەن ھەسەنەلىنى چاقىرب "تىچلىكىمى" دىب سورار ايدى.

اولەر مەسجد دەن شامنى اوقب كر گەج ئىچكەرىدەن آىباداق كىچلىك آلب چقدى. اوندەن نە ھەسەنەلى وە نە حاجى آغز آچب حال سورامادىلار. تەعام اوستىدە آتايىك نڭ يوقلىغى ھەم ھىس ايتلمەدى. سوزلاشماسدان غىنا لە گەندەن بر مونچە چوققىغان بولدىلار - دە قول ئەر تشدىلەر...

- خوفتەن ئەيتلىدىمى؟ - دىب سورادى حاجى.
- ايشتمەدم... چىقا بىرسەك ھەم بولار! - دىدى ھەسەنەلى. شو وەقت ئىچكەرىدەن خاتىنلار نڭ فەوقەلئاددە قىيچو تاوشلارى ايشىتىلب ئىككىسى نڭ ھەم قولاقلىرى تىككەيدى وە قورقا پىسە برىرلەرىگە قاراشدىلار. قىيچو آراسىدان زە عىف يىغى تاوشى ھەم كىلب قويدى... ئىككىسى بر مونچە كۆلمسىرەب آلدىلار، لىكن شونداغ بولسا ھەم يەنە چورق ايشب آغز آچمادىلار. آرادان كۆب فوزسەت اوتمادى، ئىچكەرىدەن آىباداق يو گورب چقدى وە دەرىچە دەن تورب "سويىنچى!" دىدى. حاجى يانچىغىنى كەولەى ئىرب "الحمد لله" دىب قويدى. ھەسەنەلى ھەم ئلجەيب يانچق كەولەشكە توتىندى وە:

- اوغلىمى، حالوا؟ (*) - دىب سورادى خاتونىدان.

- اوغل!

- بارەك الله.

حاجى كۆلمسىرەب قولىداغى اوچ - تورتە آق تەنگە بىلەن بىستە تىللەنى آىباداققا اوزاتىدى. "تەنگەلەرنى اوزك آل، تىللەنى داىەچە گە بىر!" دىدى. ھەسەنەلى سويىنچىسىنى تاپشرغاندان سوڭ دوغاغا قول آچدى:

(*) تاشكەنددە "قز توغدى" اورنىگە "حالوا توغدى" دىدرلەر.

”الله تعالى عومرى بىلەن بىرگەن بولسۇن!“ شۇندەن كىيىن خاتىر جەمە بولغان
ھالدا خۇفەنگە كىتىدىلەر.

آتايىك مەھمانخانىگە ياقىنلاششى بىلەن چاقالاق يىغىسىنى اىشىتىپ
اختىيار سىز ئچكەرى ھاولىغا تامان بۇرلدى ۋە يولەككە آناسىغا يولقدى.
قارانغۇ بولسا ھەم اوزىيىك آيمىنىڭ توسىدەگى شادلىق بلگولەرى آچق كورىنىپ
تۇزار اىلدى:

— اوغل موبارەك بولسۇن، بالام! ئاتايىك!

— اوزى تىتىكىمى؟

— تىتىك!

— آلدىغا كىرەيمى؟

— يوق! - دىدى اوزىيىك آيم، - چىللەك اويگە كىچەسى كوچەدەن كىلىپ
كىرىش ياخشى ايمەس.. ئچكەرى كرسەك توغرى زەينەنىڭ آلدىغا بار.

دەدەك شۇندەمى؟

— اوزى...؟

— اوزى ياخشى، خاتىر جەمە بول! - دىدى اوزىيىك آيم، آرقاسىغا قايتدى.

ئاتايىك كىتىگە بۇرىلىپ تاشقارى يولەككەن كرگۇچى دەدەسى بىلەن ھەسەنەلى
شەرىپەسىنى ئالدى ۋە اويلاىپ توختادى. آينقسا ھازىرگى پەيتدە دەدەسى بىلەن
توقناشش اۇنىڭ اۇچۇن بىر آز اۇڭغايىسۇراق تويلىگەن اىلدى. شۇ يۇسۇن بىر
مۇنچە ۋەقت يولەككە تۇرۇپ سۇڭرە ئچكەرىگە تامان يۇردى. زەينەنىڭ
اويىگە اۇتار ايكەن بىر نىچە قايتا كۇمش ياتقان اوى تەرەفكە قاراپ آلدى.
— اوغل موبارەك بولسۇن!

زەينەب ايرىنى شۇ سۇز بىلەن كۇلىپ قارشىلادى، آتايىك ھەم كۇلىمىرەب
”قۇتۇلۇغ بولسۇن!“ دىپ قۇيدى. اۇلتىرگەندەن كىيىن زەينەب اوزىچە كۇلىندى:

— ھەلىكى... دىدى، ”ھەلىكى“ دەن كىيىن ئەيتەدۇرگەن جۇملەسىنى اۇنۇتۇپ
قۇيدىمى، ياكى اويلاىپ قالدىمى نىمە بولسا ھەم ئەيتەلمەدى. آتايىك اۇنىڭ
ئاغزىنى كۇلىمىرەگەن ھالدا بىر آز كۇتۇپ ”خۇش، ھەلىكى...؟“ دىپ سۇرادى.

— ھەلىكى...

— اوياغى؟
 — آتى قورسەن... ھە، ئەيتكەندىك آشكەرنى بىلىرمى؟
 — يېمەن.
 — ساوب قالماغان بولسا - شۇ.
 — آتابىك ايرتە دەن بىرى ھېچ نەرسە يېمەب ايدى:
 — قانداغ بولسا ھەم! - ديدى.
 — ھازىر زەينەبىنىڭ چەرەسىنى آچقىدىك كورنە ھەم ئەمما بو آچق چەرەنىڭ
 زەمىرىدە اونى جەدىراق مەشغول قلغان يەنە بىر گەپ باردىك يەنى
 كورىنىشەن شاشقانلق ۋە يا شونىڭ سىنگەرى بىر حال اونىڭ شو آچق چەرەسى
 آستىغا ياشىرغاندىك ايدى. زەينەبىنىڭ اون بېشى دەقىقالق موعامەلەسىدە
 آتابىك يوقارىغى كەبى "ئىسدەن چىقارش" حالەتىگە بىر نېچە قايتا اوچرەدى
 ۋە آخردا سوراماققا مەجبۇر بولدى:
 — نېگە خالگىز پەرىشان؟
 — زەينەب كولدى:
 — نېگە پەرىشان بولسەن.
 — مەنم كوزمگە پەرىشان كورىنەسەز! -
 — توغرى! - ديدى زەينەب، - قورقۇم.
 — نېمە دەن قورقۇڭىز؟
 — توغشەن...
 — قىنالىدىمى؟؟
 — قىنالىش ھەم گەپمى - ديدى زەينەب، - اوز كوزىڭىز بىلەن كورمەگەنڭىز
 اوچون اشانمايسەز!
 — آيم موندەغ دېمەگەن ايدى - كو؟
 — سز دەن ياشرغانلار.
 — آتابىك نىڭ يورەگى جودە او يوشىب كېتىدى. خەتتە كوندەشنى پەرىشانى
 خاتىر قىلغان بو گەپ آتابىككە قانداغ تەئسىر قىلىشى كۆپ تەفسىلگە موحتاج
 ايمەس. بو توغرىدا زەينەبكە يەنە سەوال تاشلاپ تەفسىلات آلدان

قورقدى ھەم اوزاق اولتورالمادى. چايىنى زەرىدەن يىرى ايچىپ، اوزونىنى
 توشەتەت ياتىدى. زەينەب شەمەنى اوچردى. ھەلى ياتماققا ۋەقت ايرتە
 ايدى. زەينەب كۈمۈشكە اوپىگە. خاتىلار آلدىغا چىقىپ كىتتى.
 آتايىك اوخلاش اوچون ياتقان بولسا ھەم ھەلىگى گەپ اونى كۈز
 يۈمۈرمەي قويىدى، اوڭ، سول، چالغانچا ياتىپ باقار ايدى. لېكىن
 زەينەبنىڭ. "قىنالىش ھەم گەپمى؟" جۈملەسى قولايى آستىدان كىتمەس ايدى...
 كۈمۈشنىڭ اويىدەن كىتى اۈزلىمى كىلىپ تورغان. خاتىلارنىڭ غونغر. غونغىرى
 ھەم اونىڭ اويىقۇسىغا ھەلەل بىرەر ۋە آرا. چارا گۈدەكنىڭ يىغلاغان تاۋىشى
 ھەم ايشىتىلەر ايدى. بۈيۈك مەسۇم تاۋىشقا قارشى اۈندە بىر خىل ياقىنلىق. آتالار
 ھىسسى قوزغالغاندىك بولسا ھەم ئەمما باشقا قارا خەيالىلەر ايچىدە تىز يوقالور
 ايدى. شو يۈش ئور. جيۈر ئەچچىغ ۋە سۈچۈك ھالەت ايچىدە اوخلاپ
 كىتتى. بىر ئىككى كۈن مېيەنەسىدە گى كىچىمەلەر تورلىك زەنگ بىلەن اونىڭ
 اويىقۇلۇق دىماغىدا ھەكسەلەنە باشلايدىلار... سۈچىپ اويىغانىدى.
 ياندا كۈمۈش.. زەينەب يوق ايدى. اويىقۇلۇق كۈزى بىلەن نەرىگى اوپىگە
 قولاق سالىدى، ھەنوز باياغى تاۋىشنى ايشىتىدى ۋە اوڭ ياننى بىلەن كۈرپەگە
 بوركەندى مۈندەن كىين تىنچ اوخلاپ كىتتى...
 توش كۈرەر ايدى: "چەمەندە گۈللەر آچىلغان ايمىش.. بو گۈلشەن
 اونىڭ اۈزىنىكى ايمىش.. ئول رەنگە رەنگ چىچەكلەر دەن كۈزىنى، آلاھىس
 ايمىش.. تىۋەرەككە كىلگەن ياۋدان خەۋف بار ايمىش.. خەنجەرىنى اۈشلەپ
 ياۋغا قارشى چىققان ايمىش.. ياۋ قاچقان ايمىش.. ياۋ آراسىدا آناسى ھەم بار،
 آناسى ھەم كۈرپەنەر ايمىش.. قايتىپ چەمەنگە كرسە بىر سىگر گۈلنى بىلەن،
 يەنچىپ اۈتلاپ يورغان ايمىش.. بو ھالەدەن اۈزىنى اۈنتكەن ۋە قولداغى
 خەنجەرى بىلەن سىگرگە يوگرگەن ايمىش.. سىگر ايمەس. سارق ساچلىك
 آلباستى ايمىش.. دەرمانسىز لانغان ۋە خەنجەرى قولىدان تۈشكەن ايمىش..
 دۈنيانى قارانغۇلۇق باسقان ايمىش..." سۈچىپ اويىغاندى ۋە اۈز ياندا اوخلاپ
 ياتقان زەينەبنى كۈردى. ھەلىگى باسىرنىقىراشكان يۈرەگى گۈپ. گۈپ
 اورار ۋە ۋۇجۇدىنى تىز باسقان ايدى. سىكن گىنە اوڭ يانغا آغدارىلىپ

حاولى تامانغا قاراپ ياتىدى. اونىڭ آغدارىلىشى بىلەن زەينەنىڭ كوزى
آھستە غىنا آچىلىپ يەنە ياپلىدى..

وھقت سەھەرگە ياقن تېۋەرەكدەگى حورازلەر كىتمە - كىت قىچقىرار
ايدىلەر. ياقن آراداغى آجىرواز پايكوپىنىڭ زەربى يىرنى سىلكىتىپ - سىلكىتىپ
تولقن بىرەر ايدى. نەرىگى اويىدە يانب ياتقان شەمع نورى دەرىجە ترقىشىدان
ملت - ملت كوزگە ايلينور ئەمما شپ ايتكەن تاوش ايشىتىلمەس ايدى. ئول
قايتىپ اوخالايمادى. كوشنىڭ كىچەگى قىنالىشى توغرىسىدا خەيالىلاپ كىتدى..
سۈبە ئەزانى ئەيتىلىپ سىكەن - سىكەن تاڭ يارب باردى، مەھەللە مەسجىدىدەن
ھەم ئەزان تاوشى كىلگەچ ئول تەھارەت آلىماق اوچون قوزغالدى.

كوشنىڭ يانىغا كىرش قولاي بولسەن، دىپ نانىشتەنى زەينەنىڭ اويىدە
قلىدى. اوزبىك آيم تەرەفەيدەن كىرش اوچون روخسەت بىرلگەن ايدى. چايدان
كىين دايەچە كوش يانىدان بر آز واقتىغا چىقىپ توردى. تورگە كوش
ياتقىزىلغان، اونىڭ آياغ تامانىدا اوزبىك آيم چاقالاقنى كوتەرب اولتورگەن
ايدى. آتابىك كرگەندە اوزىنىڭ سىنقىغان يوزى ئىچكەرىگە باتىقىراغان كوزى
بىلەن كوش ئىلجەيىپ اوزىگە قارادى. آتابىك توتىلىقىراپ ”موبارەك بولسەن!“
دەيدى. كوش جاواب اوزىگە اويالىپ يوزىنى كۆرپەگە ياشردى. اوزبىك آيم:
— بىرگەنگە قوللىق بولسەن، اولتور! - دەيدى.

آتابىك كوشنىڭ باش تامانىغا اولتوردى. اوزبىك آيم فاتىحە اوقودى.
سوڭرە چاقالاقنى آتابىككە ياقىلاشدىرب، - تاىچاغمنىڭ كۆرۈنەسىنى چىقار،
دەدەسى! - دەيدى. آتابىك قىزارىپ بالاغا قارادى، كوش يوزىنى بىلەنە
كۆرپەگە ياشىرىپ آلدى.

— اوزىڭىز توز كىمىسىز؟

— شوكر..

— قىنالىسىز، دىپ ايشىتىم..

— توغماق ھەزلىمى، سىنگە! - دەيدى اوزبىك آيم. كوش آتابىكنى اوزىگە

ئىلەدى ۋە قولايغىغا شىۋىرلەدى - ”سىزنىڭ گوناھىڭىزگە...“

— خورەك قىلدىڭىزمى؟

اوزىيك آيم:

كىچە دەن بىرى ايچىگە اسىغ كر گەنى يوق. زەينەبكە ئەيتەي سوتلك
ئەتەلە قىلب بىرسن! - دىدى.

— ئەلبەتتە! - دىدى آتايىك وە آناسىغا بر تللە سوينچى بىر گەندەن سوك
خاتر جەمەلك بىلەن اويدەن چقدى.

توشلىكدەن كىين آتايىك مەمانخانەدا كىتاب مۇتالەئە قىلور، دەھلىزدە
خەسەنەلى اوزلغان آت ئەسبابلەرىنى اولاب تىكەر، حاجى مەسجد گەمى
باشقا غامى كىتكەن ايدى. شو وەقتدا ئچكەرىدەن آيىداق چىقب آتايىك
يانىغا كىلدى:

— بىك، سز اويگە كىرب چىقار ايمىشسز - دىدى.

آتايىك كىتابنى بىگولوك قىلب ياپدى:
— تىنچلىكمى؟

— تىنچلك.. دەررەو كىرگچى!

آتايىك آيىداق بىلەن كىيىمە - كىت ئچكەرىگە كر دى. زەينەب رەنگى
وچكەن حالدە كومىشنىڭ اويدەن چىقب كىلەر ايدى.
— نىمە گەپ؟ - دىب اوندەن سورادى آتايىك.

— بىلمەدم - دىدى، - آپام كوڭللەرى ئەينەب قوسىياپتىلار...

آتايىك ايشك يانىغا كىلگەندەن سوك اويدەن بر نىچە خاتن پەرەنجى
ياپىنب چقدىلار - دە ئول اويگە كر دى. اوزىيك آيم جام اوشلاغان، كومىش
جامگە اوقچب قوسار ايدى.

— نىمە بولدى؟

كومىش جاواب بىرەلمەدى.

— بىلمەدم باياتدان بىرى توختاوسز قوسىياپتى! - دىدى اوزىيك آيم. قوسب
چارچاغان كومىش حالىزلانوب باشىنى ياستققا تاشلادى، اوقچب ياشلانغان
كوزلەرى بىلەن ايرىگە قاراب آلدى.
— ياقمايدىرغان خورەك بىر گەنسز!

— ياقمايدىرغان ھېچ نەرسە يېگەننى يوق! — دېدى آناسى، — ئوشە ئەتەلە دەن باشقا خورەك قىلمادى، اونىدەن ھەم يارم كاسە گىيىنە ئىچدى، قالغانى ئەنە، تاقچادا...

اوز بېك آيىمنىڭ گەپى تو گەمەسەدەن كوشى بەنە جامگە ئىنتىلدى. آتايىك اونىڭ باشىنى توتىدى.

— تەبىب ئەيتىدىرەيمى؟

— ئەيتىر. مەنم ھەم كوڭلىمگە شو كىلىپ تور گەن ايدى.

آتايىك كوشىنىڭ قوشۇغى بىتكونچە توردى — دە سۆڭرە يو گورب تاشقارىغا چىقىدى. ھەسەنەلى ھەنوز باياغى ايشىدە ايدى.

— آتا، سز يو گورب تەبىبىگە بارىڭىچى! ھەسەنەلى تاشقارىغا چىقىپ ھەسەنەلى ايشىنى تاشلادى: — نېمە گەپ؟

— كىلىنكز بايادان بىرى قوشار ايمىش.

ھەسەنەلى تەبىبىگە يو گوردى: آتايىك قايتىپ اويىگە كوردى. چاقالاقىنى زەينەب كوتەر گەن، كوشى ھامان قوشماقدا. كوشى چالسىز لەنىپ اوزىنى ياستىققا آلدى. قاواق آستلارى كو كەر گەن، يانسىغا كىلگەن آتايىككە ھەم قاراماققا مەجالسىز ايدى.

— توز كىمىسىز؟

— كوڭلىم...

آتايىك نىڭ ھەممە بەدەنى تىرەپ كىتىدى، شونداغ بولسا ھەم اوزىنى قاتتىق اوشلەدى:

— قاتتىق اىچىرىپ كوردىڭىز مى؟ — دېدى آناسىغا.

— يوق.

— قاتتىق بو يوراك!

آيىداق قاتتىق كىلتور گونچە كوشى بەنە جامگە ئىنتىلدى. بر — ئىككى اوقچىب قوشقاندا كىين آتايىك نىڭ قولىداغى سو بىلەن آغزىنى چايدى ۋە پىيەلەدە گى قاتتىقدان بر — ئىككى ھوپلەپ اوزىنى ياستىققا تاشلادى. ھەر ارەتى كوچلىك،

يورەك اورىشى فەوقەلئاددە تىز ايدى. آتابىك اونىڭ ماڭلايىنى قولى بىلەن باسپ اوشلەگەن ايدى بر آز تىنچىگەندىك بولدى. اوزىك آيم بورچەككە بالا كوتەرب اولتورگەن زەينەبدەن چاقالاقنى آلب اونى جامنى توكب كىلىشكە بويردى. آتابىكنى ماڭلايدا تورغان قولى قىزب كىتەب ئىككىنچى قولىنى آلاشدىر شىغا مەجبور بولدى. ماڭلايدا ساو قلىق حس ايتەب كوش كوزىنى آچدى.

— كوڭلگىز باسلىدىمى؟
كوش جاواب اورنىدە باستىدان قوزغالدى. جام يوق ايدى. آتابىك شاشب تاقچاداغى خىتايى نازن تاواقنى آلدى. كوش قوسدى. بوگەل قوسق باياغى قاتق آزالاش كوكمتل وە سارغمتل نەرسەلەر ايدى. آغزىنى چايقاندىن كىين آتابىك قاتقنى تەكلىف قىلغان ايدى ئىچمەدى وە اوزىنى باستىقا آتدى...

تەبىب كىلدى، خەبەرىنى ايشىتەب آتابىك جانلانغاندىك بولدى. اوى ايشىگىگە جام كوتەرب كىلگەن زەينەب كىيىگە قايتدى. اوزىك آيم ھەم چاقالاقنى كوتەرب اويدەن چقىدى. آتابىك تەبىبنىڭ حورمەتىگە تورشنى اونوتەب كوشنىڭ ماڭلايىنى باسقانچا اولتورەر ايدى. تەبىب آتابىكدەن واقىيەنى سوراب بىلگەندەن سوڭ كوشنىڭ تامىرىنى كورب لەبىنى تىلەب قالدى وە تاواقداغى قوسقنى ھىدلەب قارادى:

— بوگون نىمە خورەك قىلغان ايكەن؟

— تەلەبىمىز خىلچەن بولمىدى، بىزىم ھەممە شاشىمىز.
— اوشە تەعامدەن بر آز قالغانى بارمىكن؟

— بار! دىدى آتابىك وە بايا آناسى كورسەتكەن جايدان كاسەنى آلب تەبىب قولىغا بىردى. تەبىب كاسەدەن بارماغىغا بر آز ئىلەشدىرب يالادى وە دەررەو توفلەب تاشلادى:

— زەھەر ايچىپتى!!

آتابىك سەپچىب كىتدى، توسى قورقنىچ حالگە كرگەن ايدى...
— بىكارگەپ!

تەبىب آتايىك نىڭ حازىر كىيىمىنىڭ ھەم ھەشەتكە كىيىلدى. تەبىب بىلەن
— مەن حازىر دەۋىمىنىڭ ئۈچۈن دارو يوبارمەن! — دېيىپتۇ ۋە قوزغالىدى.
آتايىك ھەم ئونىڭ بىلەن بىر گەلەشپ ئورنىدىن توردى.
— زەھەرنى كىم بېرىدى؟
نېمە دېيىشكە ھەم ھەيران تەبىب:
— مەن... مەن... ئۆزىڭز ئويلاپ كۆرگىچى... مەن دەررەۋ دارو يوباراي،
دەررەۋ ئىچىرىڭ، ئۆزىڭىمى؟ — دېدى.

— بىلىم، بىلىم! — دېدى بېچارە آتايىك، — زەھەنەب، زەھەنەب... جەلەب!
يوبارڭ، يوبارڭ! — دەررەۋ يوبارڭ!!

تەبىب كىتتى، آتايىك نىلەلەرچە يۈگۈرۈپ كومىشنىڭ باشىغا كىلدى.
يۈزىنى ئاچماڭلايىنى باسدى ۋە ئويىدى كومىش كۆزىنى ئاچماڭلايىنى
كۈچ بىلەن سول قولىنى ئۆزىنىڭ يىلكەسىگە تاشلايدۇ... قولىدا چاقالاق بىلەن
ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كىردى.
— زەھەنەبىنى چاقىر، زەھەنەبىنى!! — دېيىپتۇ...
ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كىردى، زەھەنەب سۆزىدىن خەبەر دار: ئايدىنىڭ تەبىبى...
— زەھەنەب! زەھەنەب! — دېيىپتۇ...
زەھەنەب يۈگۈرۈپ ئۆيىگە كىردى. ئۆيى مۇزادەپكە قارىغان ئايدى. آتايىك
كومىشنى قۇيىپ بىردەككى ئەتەلەننى ئالدى:

— ئىچ مۇنى، ئىچ، جەلەب!! — دېيىپتۇ...
زەھەنەب ئارقاغا تىلەندى... آتايىك كاسەنى ئونىڭ ئۆيىگە... زەھەنەبىنىڭ كىيىمى
ئەتەلە بىلەن بىلەندى. شۇنىڭ ئۈستىگە دەررەۋ دەن يۈسۈپ بىلەن چاقىرىپ كۆرۈندى.
— كىت جەلەب، كىت! تەلەقسەن، تەلەق!! — دېيىپتۇ...
“تەلەق” سۆزىنىڭ ئۈستىگە كومىشنىڭ كۆزى يارقىلاپ چىلىپ، يەنە
يۈملىدى... چاقىرىپتۇ تەبىبىدەن ئۈستىگە شۇنىڭ ئۈچۈن حازىر كىيىمى
سەھنەسىدەن غەجەبلەن ئورمادى...
— چاقىرىپتۇ، چاقىرىپتۇ!! — دېيىپتۇ ئۆيىگە كىرگەن خاتىنى!!

زەينەب چىتلەنب اويدەن چىقدى. حاجى كومىشنىڭ باشىغا كىلىپ اولتوردى.
آتايىك ۋەم ئانىسى آياغ: اوستىدە ايدىلەر، كومىشنىڭ كوزى يومق، ساچلارى
يوزى اوستىدە پەرىشان ايدى. حاجى اوز قولى بىلەن ساچلارنى تۈزەتەت
كومىشنىڭ كوكمىل تاۋلانغان يوزىنى كوردى ۋە ماڭلايىنى باسدى...

— آيم.. آيم! - ديدى حاجى. كومىش كوزىنى آچىپ بى سەرەنجام اونگە
نەزەر تاشلادى ۋە تانب... قوزغالماقچى بولدى.

— قوزغالماڭ آيم.. قوزغالماڭ!
كومىشنىڭ كوز ياشىسى چەككەسىدەن آقب توشىدى... حاجى ھەم اوزىنى

توختاتالماي، كومىشنىڭ ياشىنى ئەرتىپ، ياشىنى سىلەدى:

— خودا شىفا بىرەر بالام!

كومىش جامگە قوزغالدى، آتايىك كىلىپ قولتقلادى، حاجى ھەم اونىڭ

باشىنى توتىدى.. بوگەل قوسق قانغا ئەيلەنگەن ايدى، بورنىدەن ھەم بىر ئىچە

تامچى قان آقلىدى... قوسب ياتىغاچ كوزى يارقىلاپ آچىلىپ كىستىدى

ۋە تېۋەرەگىگە بىتاقەت قازاندى: (بىر قانچە سىرەتەن بىر قانچە سىرەتەن)

— آيى... دەدە! - ديدى، سوگرە، - يىگم! - دىپ ئىگرەندى... ايرىتنىڭ

يوزىنى يوزىگە قويدى، اويالغان سوبان كوزىنى يومىدى... (بىر قانچە سىرەتەن)

ايرتەسى كۈن دەفن مەراسىمى بولدى. جەنازەگە تاشكەندىڭ ھەر بىر

مەھەللەسىدەن دىنيەرلىك كىشىلەر اشتىراك قىلدى. فەقەت مەقتولەنىڭ اياڭ

ياقنلارى غىنا بو تەنتەنەگە يېتىپ كىلەلمەدىلەر! (بىر قانچە سىرەتەن)

— بىچار آنا، بىچارە آتا!.. (بىر قانچە سىرەتەن)

اوچونچى كۈن اولەر ھەم كىلىپ بىستىدىلەر... اولەرنىڭ حازىرگى حالىنى

تەسۋىر مومكىنى؟! (بىر قانچە سىرەتەن)

يىتتىنچى كۈن خەتمى قورآن قىلىنىپ خەلققا آش بىرىلدى ۋە شوموناسەبەت

بىلەن چاقالاققان. "يادگارمىك" دىپ ائىسىم قويىلدى. (بىر قانچە سىرەتەن)

كوشنىڭ ياقىنلىرىغا، يەنى بەلكى قاجىيە دەن خەبەر دارا بولغان شەھەر
نىڭ كەنتى - كىچىكى زەينەبكە بىرىلەن گەن جەزائى - بىر تە - كىچىك كۆتەن كەنە
ايدىلەر. بىراق قاجىيەنىڭ ئونچى كۆنلەرىدە زەينەبنىڭ جەننى بولۇپ ئاچقۇ كۆيى
كۆچەدە يۈرگەن خەبەرلىرى ۋە ئاغاسى تامانىدىن ئاۋىشلىنىپ كېلىشەنكى سالىغان
ماجراسى ئېيتىلدى. زەينەبنىڭ جۈنۈنى قازىلار ۋە تەبىئەت تەرەپىدەن ھەم
تەسلىق ئېيتىلغانچە ئونىڭ ئۆستىدە گەن جەزا كۆتەرلدى. دەرىجە قىيىنچىلىق قىلغان
يازىپ كۆچەلەردە ئاچقۇ كىزىش ۋە كېلىشەنكى توشۇشنىڭ ئۆزى ھەم زەينەب
ئوچۇن كېچىكىدە جەزا ئېيتىلغانچە ئېيتىلدى. زەينەبنىڭ ئۆزى بىلەن
قاجىيەنىڭ يېڭىمە ئىچى كۆنىدە يەنە خەتەنى قورقۇن قىلىنىپ بولۇپ يۈرتكە
ئاش بىرلەنگەندەن شۇڭا بېچارە بالۇپىلەردەن ئايرىلغانلار مەرغىلانىغا قايتىش
خەتە كەتەنە توشۇلەر. يادگار بىك ھەم ئاقتاب ئايمىنىڭ قوچاغىدا كېتىمە كېچى،
ئونىڭ ئالدى كېتىلىشىگە قارشى ھېچكىم يۇق ئېيتىلدى.
ئايىڭ كېيىنكى ويداغلاش كۈنى بېيتىلدى. ئاقتاب، قوتىدار ۋە ئاقتاب ئايمى
(...) قەبرىستاننىڭ ئىككى تۈپ قورىغان چىنار ياغاچى ئاراسىغا تۇرغۇزۇلغان
يەنكى خىشتىن ساغانا قارشىسىدا توختايدىلار. ساغانانىڭ ئوڭ باشىداغى تاشدان
اۋىيىپ ياسالغان لەۋجە كۆزگە چاقىلىپ تۇرۇپ ئېيتىلدى.

لا اله الا الله محمد رسول الله
هذه الرقعة المنورة المظلومة
المشهودة المغفورة
كوشش بی بی بنت میرزا کریم مرغانی
تاریخ تولد سی و نه و فانی و سال هجری بمیاد الاول
بوجود برادر دین حسن صنیع یادگار دور
ایام صبح ایندیک آیتوق میرنیاز
کوشش بی بی بنت میرزا کریم مرغانی
بیانم لاله زار بی بی ابودین
یادگار دور کوشش بی بی کریم

ھەم بېچارە ئانا چىدەلمەدى قەبرىنى قوچاغلاب ئوۋواس تارتتى. آتابىك ھەم قەبرى يانىغا تىز چوڭ كوز ياشىسى بىلەن توپراقنى لاي قىلا بىردى. قوتىدار لەۋى قارشىنىدا ايدى. لەۋىچەنى اوقى چىغاندان كىيىن ئول ھەم بىق بىق يىغلاپ يوباردى. يازم ساغەت چاماسى شول ھالە قالدىلار. قورآن اوقىغان ھېچكىمدە مەجال يوق ايدى. قازشىداغى بىنا گەر يوسىف بىك حاجى تەرەفەدەن قويغان قارى بولەرنىڭ ھالىگە توشىدى، سېكىن كىيىن قارىخانەدەن چىقىپ كىلدى ۋە نەزەردە اولتۇرپ قورآن اوقۇدى. آفتاب آينىڭ نالەسى باسلا ھەم لىكن كوز ياشىسى تىلەمدى. بىر ئول گىنە ايمەس ئاناۋلار ھەم شول ھالە ايدىلەر. فاتىحە تارتغاندان سول قوتىدار ۋە آفتاب آيم قارىغا بول بىردىلەر. قارى كىتكەندەن كىيىن ھەر قايسىلار اوزلەرىنى باسپ ەلاچىدە. ەلاچىدە قورآن اوقى باغشادىلار، سۆگرە آھستە. آھستە بول آلب قەبرى بىلەن ويداعلاشدىلار. گۇيا كوش "مىندەن رازى بولك!..." دىپ آناسىغا خىتاب قىلار آفتاب آيم آرقاسىغا قاراي. قاراي يىغلاپ كىلەر ايدى. ...

آتابىك اولەرنى اويگە قويپ نەزە قەبرى يانىغا كىلدى ۋە تونى بىلەن شونە قالدى. ايرتە بىلەن ھەسەنەلى تەرەۋەنى قوشىپ تاييارلاغان، مەيدە. چویدە تەرەۋە گە تاشىلار ايدى. ايك كىيىندە آفتاب آيم كوشنىڭ كىيىملەرى بىلەن يادگار بىكنى كوتەرىپ چىقى، كىيىنراق يوسىف بىك حاجى بىلەن قوتىدار كورنىدلەر. قوتىدار ويداعلاشپ تەرەۋە گە چىغاندا كوچە تەرەفەدەن آتابىك كىلە بىردى، كىلىپ آتنىڭ خىلاۋىنى اوشلەدى ۋە آت اوستىگە مىنگەن ھەسەنەلىگە: "توشك آتدان!" دىدى. ھەسەنەلى آتدان توشدى. آتابىك ئرغىپ آتقا مىندى ۋە قوتىدار دان سورادى:

— آتنى ھايدامى؟

قوتىدار بىلەن حاجى توشونىشالماي بىر بىرلەرگە قاراشدىلەر. يولەكسە تورگەن اوزبىك آيم داربازەدەن موزالاب قويىدى. قوتىدار ئىندەمەگەنى اوچون آتابىك اوزبىچە آتنى ھايداب يوباردى.

— ھەير!

— خوش!

مەرغىلانغا جونايدىرغان ھەسەنەلى گەنگىب كوچەنىڭ ئورتاسىدىن حاجىغا قارادى. حاجى يولەككە گىيىمغا بىر ئاستىدىن كوز قىرىنى تاشلادى...

آتايىك ئارتىغا قاراماسدان ئەرەۋەنى ھايدار ايدى...
— ۱۷ —

خاتىمە

بر يلدەن سوڭ ئاتايىك اوستا ەلىم بىلەن بر گە تاشكەند كىلدى. حاجى ۋە اوزىيىك ايمىم آغز آچىپ اوندەن رەنجى آلمادىلار. ئول مەھمانلەر كەبى ايدى، نە آتاسى ۋە نە آناسى بىلەن آچىلىپ سوزلاشمادى. اوستا ەلىم بىلەن بر ھەفتە چاماسى تاشكەندە تورب ايك سوڭغى كىچ يالغز كويى كوش قەبرى يانىدا بولدى. كىچە آيدىن، قەبرىستان تب - تىنچ، اوزاغراقدان قورآن تاۋشى ايشىتىلەر ايدى. ئىككى توپ چىنار بوتاقلىرىدا قونب اولتورگەن اوچ - تورتىتە بايقوشلار، قەبرى يانىغا تزلەنگەن ئاتايىك ۋە يوقارى، قويى دومبە يگەن قەبرىلەر بو تىلاۋەتكە سامع كەبى ايدىلەر. قورآن آيەتلەر قەبرىستان اىچىگە آغز آھەڭدە آقار ايدى. قەبرى يانىغا تزلە چوككەن يىگىت نىڭ كوز ياشلارى ھەم قورآن آيەتلەر يگە قوشىلىشپ آقار ايدى. برەر ساعەتدەن كىيىن تىلاۋەت توختالدى، ئاتايىك ھالىزەلەن ب آياغ اوزرە توردى ۋە آرقاسىداغى يارم يالانغاچ كوله گەنى كورب بر نىچە قەدەم قەبرى تامانغا تىلەندى.. كوله گە يالانغان سومان اونگە ياقن يورب كىلدى...

— كم بو؟

— مېن كوش!

آتايىك تاۋش ئىگەسىنى تانيدى. بو مەجنونە زەينەب ايدى،
— كىت موندەن!

— مېن كوش! - ديدى يەنە زەينەب، ئەمما كىتمەي عىلاجى قالمادى
زىراكى دونىاداغى ايك ياقن كىشىسى اونگە "كىت!" ئەمرىنى بىر گەن

ايدى. زەينەب آرقاسىغا قاراي - قاراي آتابىككەن اوزاقلاشدى. آتابىك قايتىپ اونگە قارامادى، قەبرى يانىغا تىز چوڭىدى...
ايرتەسى كۈن اوزىيىك آيم يىغلاي - يىغلاي يادگار بىك اوچون تىكدرگەن كىيىملەرىنى اوغلىغا تاپشردى. آتابىك اوستا ەلەيم بىلەن بىرگە مەرغىلانغا جونادى. بوندەن سوڭ آتابىك تاشكەندگە قايتىپ كىلمەدى، بىر نىچە قايتا اوزىيىك آيمنىڭ اوزى مەرغىلان بارىپ كىلدى.

۱۲۷۷ نچى يىلنىڭ كۈز كىزلەرىدە بولسا كىرەك يوسف بىك حاجى قەنەعەتشادەن بىر خەت آلدى. قەنەعەتشا ئەوليا آتادان يازار ايدى:
”اوغلىڭز آتابىك يەنە بىر كىشى بىلەن بىزنىڭ قوشوندا ايدى. آلماتا اوستىدەگى اوروس بىلەن توقونشامىزدا بىر نچى سەفەمىزنى شو ئىككى يىگىت آلدى ۋە قەھرامانانە اوروش بىلەن شەھىد بولدى. مەن اوز قولم بىلەن ئىككىسىنى دەفن ايتىدىم.“

يوسف بىك حاجى خەتمى قورآن قىلىپ يورتىكە آش بىردى، اوزىيىك آيم قارا كىيىپ تەغزىيە آچدى.

يازغۇچىدەن

كىيىنگى مەرغىلان بارىشىدا ياقىن اورتاقلاردان يادگار بىك توغرىسىنى سورشتىرب بىلدىم: يادگار بىك اوشبو ەسرنىڭ اون توققۇز ۋە يىگىرمە ئىنچى آچلىق يىللەرى مەيىنەسىدە ۋەفات قىلىپ اوندەن ئىككى اوغل قالدردى. اوغللارىدان بىستەسى بوگونىدە مەرغىلاننىڭ مەسئول ئىشچىلەرىدەن بولپ، ئىككىنچىسى فەرغانە باسماچىلارى آراسىدە ئىكەن. بوگونىدە نامونىشانسىز، اولوك تىرىگى مەعلوم ايمەس، دىدىلەر.

توغری وه یانگلش

کهره چنی نوسخه مزده:

تاشکهند نوسخه سینده:

بول	بیت	توغریسی	بول	بیت	یانگلش
۵	۱	شلسه -	۵	۳	شلسه
۲۰	۲	قارشیسیدا	۱۸	۴	قارشیسیدا
۱۲	۳	موزر -	۸	۵	موزر
۱۹	۳	موسته قللك	۱۶	۵	موسته قه للک
۲۷	۳	کیلومو؟	۲۴	۵	کیلورمو
۲۷	۴	آلیشب	۲۱	۶	آلیشب
۱۲	۵	تنچلکچه	۹	۷	تنچلکچه
۲۲	۵	اورده ده	۱۷	۷	اورده ده
۶	۶	پانسه د	۲۴	۷	په نسه د
۱۷	۶	ثیت	۸	۸	ثیت
۱۷	۶	ثیت	۸	۸	ثیت
۲۵	۶	ثیتلهر	۱۷	۸	ثیتلهر
۴	۷	نیگه	۲۲	۸	نیگه
۱۲	۷	یوبارش	۴	۹	یویش
۲۵	۹	ثیتدیک	۱۳	۱۱	ثیتدیک
۲۲	۱۰	بوگون	۱۲	۱۲	بوگون
۲۴	۱۰	روخسه ت	۱۴	۱۲	روخسه ت
۱	۱۱	کوگلی	۱۷	۱۲	وگلی
۹	۱۱	پایقاغان	۲۴	۱۲	پایقاغان
۱۶	۱۱	مومکن	۳	۱۳	مومکر
۳	۱۳	اول	۱۵	۱۴	ول
۱۲	۱۴	نهو کهرله رگنر	۲۵	۱۵	نهو کهرله رگنر
۱۵	۱۵	کورساتالماغانلاری	۲۱	۱۶	کورساتالماغانلای

(ب)

ياڭلىش	بىت	يول	توغرىسى	بىت	يول
چىمەنى	۱۷	۹	چىمەنى	۱۵	۲۷
دىسە كز	۲۰	۶	دىسە كز	۱۸	۲۵
امى	۲۰	۱۲	ايدى	۱۹	۵
ئىت	۲۰	۱۴	ئىت	۱۹	۷
ئىتنى	۲۰	۲۱	ئىتنى	۱۹	۱۴
بك	۲۲	۸	بيك	۲۱	۱
اتايىك	۲۲	۱۰	آتايىك	۲۱	۲
كەۋدە	۲۳	۱۶	كەۋدە	۲۲	۸
كەۋدە	۲۳	۲۳	كەۋدە	۲۲	۱۶
الب	۲۴	۹	ئالب	۲۳	۳
كەۋدە	۲۴	۱۳	كەۋدە	۲۳	۷
مەسئەلە كە	۲۴	۲۰	مەسئەلە كە	۲۳	۱۴
كەۋدە	۲۴	۲۲	كەۋدە	۲۳	۱۶
سوزىنىڭ	۲۵	۱۴	سوزىنى	۲۴	۱۰
بوكون	۲۵	۱۶	بوگون	۲۴	۱۲
بلەن	۲۶	۱۸	بىلەن	۲۵	۱۷
قەبلىدەن	۲۷	۲۰	قەبىلىدەن	۲۶	۱۹
موسىللەح	۲۸	۸	موسىللەح	۲۷	۷
حاكم وە	۲۸	۱۹	حاكم،	۲۷	۱۷
اغزىمغا	۲۹	۱	ئاغزىمغا	۲۷	۲۷
نورار	۲۹	۱	تورار	۲۷	۲۷
ابىلىسلەر	۲۹	۱۱	ابىلىسلەر	۲۸	۹
ارالاشماققا	۲۹	۲۷	ئارالاشماققا	۲۸	۲۴
گوتب	۳۰	۸	گوتب	۲۹	۶
باشىمىزغا	۳۰	۹	باشىمىزغا	۲۹	۱۶
كەپ	۳۰	۹	كەپ	۲۹	۱۷
چىقىشقا	۳۰	۲۱	چىقىشقا	۲۹	۱۹
كەۋدە	۳۲	۴	كەۋدە	۳۱	۴
ئىتلەر	۳۲	۵	ئىتلەر	۳۱	۵

ياڭلىش	بىت	يول	توغرىسى	بىت	يول
نېر گەو	۳۲	۱۹	تېر گەو	۳۱	۱۹
غەيىنى - كو	۳۳	۲۵	غەيىنى - كو	۳۲	۲۷
آڭلاتىب	۳۵	۱۶	آڭلاتىب	۳۴	۲۰
كەنگىب	۳۵	۱۸	كەنگىب	۳۴	۲۱
كوڭلىك	۳۵	۲۹	كوڭلىك	۳۵	۲۵
ھىدلە گەن	۳۷	۱۰	ھىدلە گەن	۳۶	۰۷
كېچە كى	۳۷	۲۸	كېچە كى	۳۷	۰۸
كەودە	۳۷	۲۸	كەودە	۳۷	۰۸
كوچىر لگەن	۳۸	۷	كوچىر لگەن	۳۷	۱۷
بوزەدە	۳۹	۱۷	بوزەدە	۳۹	۰۲
ارتقىچا	۳۹	۱۵	ارتقىچا	۳۸	۲۵
بوكون	۴۲	۷	بوكون	۴۱	۲۰
اگپ	۴۴	۱۹	اگپ	۴۴	۰۸
اتا	۴۴	۲۴	اتا	۴۴	۱۲
آتاگز	۴۵	۲۲	آتاگز	۴۵	۱۰
ئەخر؟	۴۷	۱	ئەخر!	۴۶	۲۰
اغزم	۴۷	۶	اغزم	۴۶	۲۵
بوكون	۴۷	۲۵	بوكون	۴۷	۱۷
ئوچكەلەنگەنى	۵۰	۱۸	ئوچكەلەنگەنى	۵۰	۱۶
قوياشنىك	۵۰	۲۱	قوياشنىك	۵۰	۱۹
افتاب	۵۱	۹	افتاب	۵۱	۹
اگوتىب	۵۱	۲۸	اگوتىب	۵۲	۲
زەينە يگە	۵۲	۷	زەينە يگە	۵۲	۱۰
يور بىزمى	۵۲	۱۰	يور بىزمى؟!...	۵۲	۱۴
اللھم	۵۲	۲۷	اللھم	۵۳	۴
دعا	۵۲	۲۷	دعاء	۵۳	۴
بوكون	۵۳	۱۹	بوكون	۵۳	۲۴
سابونمگە	۵۳	۲۲	سابونمگە	۵۴	۱
ماھىرە آيم	۵۴	۲۰	ماھىرە آيم	۵۴	۹

ياڭلىش	بىت	يول	توغرىسى	بىت	يول
كىنە ۱۶	۵۴	۱۵	گىنە ۲۲	۵۴	۲۱
باياغىدىك ۲۲	۵۵	۱۰	باياغىدىك ۲۲	۵۵	۱۶
كىزىشكە ئاق ۱۳	۵۵	۱۳	كىزىشكە ئاق ۱۳	۵۵	۱۹
چوققىدى ۲۶	۵۵	۱۰	چوققىدى ۲۶	۵۵	۲۲
توختاند گىز ۲۳	۵۶	۲۳	توختاند گىز ۲۳	۵۷	۳
بوگون ۲۶	۵۸	۱	بوگون ۲۶	۵۸	۹
سىررادى ۷۲	۵۸	۱۳	سىررادى ۷۲	۵۸	۲۱
قاپىن ۷۲	۵۸	۲۱	قاپىن ۷۲	۵۹	۲
اذا وسدالامر ۲۴	۵۹	۲۴	”اذا وسدالامر“ ۲۴	۶۰	۱۱
دىب ۲۶	۶۰	۲	دىب ۲۶	۶۰	۱۴
اذا وسدالامر ۷	۶۰	۷	اذا وسدالامر ۷	۶۰	۱۹
كەنگىب ۱۲	۶۱	۲۸	كەنگىب ۲۲	۶۲	۱۵
تەراپىچ ۲۲	۶۳	۵	ناماز ۲۲	۶۳	۲۴
تاختمانغا كىرپوش ۵	۶۴	۵	تاختمانغا كىرپەلەر، ۵	۶۴	۲۵
كىرپوش ۵	۶۴	۸	اورتو ۵	۶۴	۲۷
كىرپوش ۲۲	۶۴	۹	اورتو ۲۲	۶۵	۲
كولمىسەر ۲۲	۶۴	۱۰	كولمىسەر ۲۲	۶۵	۳
ئىسلىك ۷۲	۶۴	۱۴	ئىسلىك ۷۲	۶۵	۵
توختا كىلارچى ۱	۶۸	۱	توختا كىلارچى ۱	۶۸	۲۶
غوللىغىدان ۷	۶۹	۷	غوللىغىدان ۷	۷۰	۶
كون ۱۰	۷۱	۱	گون ۱۰	۷۲	۲
اويوشدۇر شىنى ۱۸	۷۲	۱۸	اويوشدۇر شىنى ۱۸	۷۳	۱۹
اوخشايسىز - كو. ۲۶	۷۲	۲۶	اوخشايسىز - كو! ۲۶	۷۳	۲۶
مورايدان ۱۳	۷۳	۱۳	مورايدان ۱۳	۷۴	۱۵
اتابىك ۲۰	۷۳	۱۵	اتابىك ۲۰	۷۴	۱۷
ئەيتىمە سەگىز ۲۳	۷۳	۲۳	ئەيتىمە سەلەرگىز ۲۵	۷۴	۲۵
بىرگىز ۲۰	۷۵	۱	بىرگىز! ۲۰	۷۶	۷
سوزگىز ۱۸	۷۵	۱۸	سوزگىز ۲۰	۷۶	۲۴
تېۋەرە كەن ۲۶	۷۶	۲۶	تېۋەرە كەن ۲۰	۷۸	۸

بول	بيت	نو غرىسى	بول	بيت	ياشكلىش
۲۳	۷۸	آيم ھەم	۱۴	۷۷	آيمىڭ لەر ھەم
۳	۸۰	بو گون	۱۵	۷۸	بو گون
۱۴	۸۱	غز غانچىلىق	۱۷	۷۹	غز غانچىلىق
۱۳	۱۸	پىسەند	۲۵	۷۹	پىسەند
۱۳	۸۲	يىغىلب	۵	۸۱	يىغىلب
۱۰	۸۳	كىر ب	۲۰	۸۱	كىر ب
۱	۸۴	كىتىشى	۹	۸۲	كىتىشى
۲۲	۸۴	زەينەب !	۱۰	۸۲	زەينەب !
۹	۸۴	آھە گدە	۱۷	۸۲	آھە گدە
۱۰	۸۴	آلبىز	۱۸	۸۲	آلبىز
۱۹	۸۶	ھول ساچقىچە	۲۴	۸۴	دەستور خان
۲	۸۷	قويدى	۴	۸۵	اويدى
۶	۸۷	كىتىشى	۹	۸۵	كىتىشى
۱۸	۸۷	كورسەتش	۲۰	۸۵	كورسەتش
۱۹	۸۷	قارالاب	۲۱	۸۵	قارالاب
۱۹	۸۷	اوقوغو چىنى	۲۱	۸۵	اوقوغو چىنى
۲۰	۸۷	بولار مەز	۲۲	۸۵	بولار مەز
۱۰	۸۸	يىلەمە گەن	۱۲	۸۶	يىلەمە گەن
۱۸	۸۸	زەينەب دەن	۱۹	۸۶	زەينەب دەن
۲۵	۸۹	ھەزەر	۲۶	۸۷	ھەزەر
۱۴	۹۱	گەپور ك	۱۳	۸۹	گەپور ك
۲۵	۹۲	ئەيتك !	۲۲	۹۰	ئەيتك !
۲۰	۹۳	كىلىش نك	۱۵	۹۱	كىلىش نك
۹	۹۵	قويچى !!	۴	۹۳	قويچى !!
۳	۹۸	بو گون	۲۱	۹۵	بو گون
۱۵	۹۸	مولا خەزە	۶	۹۶	مولا خەزە
۱۶	۹۸	ئەيتك !	۷	۹۶	ئەيتك !
۲۶	۹۸	قويمايمىز	۱۷	۹۶	قويمايمىز
۱۰	۹۹	يورىنب	۱	۹۷	يورىنب

بیت	یول	توغریسی	بیت	یول	ياڭلىش
۹۹	۱۸	مەھ	۹۷	۹	مەھ
۹۹	۲۴	آناڭز	۹۷	۱۵	آناڭز
۱۰۰	۶	ساوۋچىلىق	۹۷	۲۴	ساوۋچىلىق
۱۰۰	۲۰	بوغرساق	۹۸	۱۰	بوغرساق
۱۰۱	۱۲	چىنلەب	۹۹	۲۱	چىنلەب
۱۰۱	۱۵	بوگون	۹۹	۵	بوگون
۱۰۱	۲۰	آناڭنى	۹۹	۱۰	آناڭنى
۱۰۲	۴	سرزىنى	۹۹	۲۱	سرزىنى
۱۰۲	۱۲	خەزەر	۱۰۰	۱	خەزەر
۱۰۳	۱۶	مەيدە	۱۰۱	۳	مەيدە
۱۰۴	۴	مىندى	۱۰۱	۱۸	مىندى
۱۰۴	۶	مىندى	۱۰۱	۲۰	مىندى
۱۰۶	۵	وھقت	۱۰۳	۱۸	واقت
۱۰۶	۱۱	نىگە	۱۰۳	۲۴	نىگە
۱۰۸	۲۰	بىر كىترب	۱۰۶	۲	بىر كىترب
۱۰۹	۱۰	ئىتدەن	۱۰۶	۱۹	ئىتدەن
۱۰۹	۱۱	ئىت	۱۰۶	۲۰	ئىت
۱۰۹	۱۶	يولب	۱۰۶	۲۷	يولقب
۱۰۹	۱۷	اشارە	۱۰۶	۲۸	اىشارە
۱۰۹	۱۸	يل بار	۱۰۶	۲۷	بل بار
۱۱۰	۱۳	بوگون	۱۰۷	۱۹	بوگون
۱۱۲	۱۹	ئەيتك!	۱۰۹	۲۲	ئەيتك!
۱۱۳	۲	مىندم	۱۱۰	۳	مندم
۱۱۳	۷	بىر مڭ	۱۱۰	۸	بىر مڭ
۱۱۳	۲۷	پىنە گىنى	۱۱۰	۲۸	پىنە گىنى
۱۱۴	۱۴	ياقماڭدا	۱۱۱	۱۳	ياقماڭدا
۱۱۷	۲۴	بوگون	۱۱۴	۱۵	بوگون
۱۱۹	۳	ئىت	۱۱۵	۹۱	ئىت
۱۲۱	۵	كر گەج	۱۱۷	۱۳	كر گەج

ياڭلىش	بىت	يول	توغرىسى	بىت	يول
اتايىكنى	۱۲۱	۲۸	آتايىكنى	۱۲۵	۲۵
قەلەزمى	۱۲۲	۱	قەلەزمى	۱۲۵	۲۷
قاۋاق	۱۲۳	۱۵	قاۋاق	۱۲۷	۱۶
اوشلەكەن	۱۲۳	۲۸	اوشلەكەن	۱۲۸	۲
مىنگەن	۱۲۸	۹	مىنگەن	۱۳۲	۷
مىندى	۱۲۸	۱۱	مىندى	۱۳۲	۸
اغىر	۱۲۹	۴	اغىر	۱۳۳	۱۵

ئىككىنچى بۆلۈم:

كەرەچى نۇسخە مۇددە: تاشكەند نۇسخە سېتىدە: —

ياڭلىش	بىت	يول	توغرىسى	بىت	يول
پايقادى	۶۵	۱	پايقامادى	۶۴	۹
بويوراسىز؟	۸۳	۲۳	بويورامىز؟	۸۲	۱۴

تەرقە توچىدەن:

”ئوتكەن كۈنلەر“ نىڭ اوچۇنچى بۆلۈمى تاشكەند باسقۇچىدا كۆرۈلگەن خەتتەلار بىلەن يەنە بىر نۇسخە مۇددە تۈزۈلگەن قاراشلىق بىلەن يوقارىدا كۆرسىتىلگەن ئۆزگىرىشلەر. تىرىشچانلىق بولمىسى، مۇختەرەم يازۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلار كىچىك غايىلار!

جۈرە قارى

۵۱	۵۲۱	موندەر يىجه	۱۶۱	۵۱	سەئاق
۷۲	۵۶۱	۱	۶۶۱	۵۱	۱ - مۇسلىمانقول استبدادىگە خاتىمە.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۱۶	۲ - قارانغى كۈنلەر.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۶	۳ - قىچاققا قرغن.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۱۱۰	۴ - ئاي ئىتەك بىلەن ياپىلماس.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۵ - مەكتوب.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۶ - ئۈزۈپك ئايم - ئاغما، زەينەبىنىڭ دەردى.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۷ - قودالارنى كۈتب ئالاش.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۸ - زىمەن عەداۋەت.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۹ - حاجى ئىتەك سىلككەن.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۱۰ - ھەسەنەلىنىڭ ھىلەسى.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۱۱ - كۈمىشنىڭ سوز ئويۇنى.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۱۲ - كۈندەش - كۈندەشدر.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۱۳ - ئىسان بولساق كۈرىشەر مۇز.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۱۴ - ھوشروى بى بى: ۋە زەينەب.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۱۵ - ئىسىنى كىرگىزدى.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۱۶ - آي - كۈنى ياقىن ئىدى.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۱۷ - خاتىمە.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۱۸ - ياز غۇچىدەن.
۷۶۱	۶۶۱	۵۱	۶۶۱	۲	۱۹ - تەر قەتۈچىدەن.